

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FEYERABEND'DE ÖZGÜR TOPLUM VE ÖZGÜR BİLİM İLİŞKİSİ

Ali Kemal TEZCAN

Nisan - 2024

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

FEYERABEND'DE ÖZGÜR TOPLUM VE ÖZGÜR BİLİM İLİŞKİSİ

Ali Kemal TEZCAN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Özgür YILMAZ

Nisan 2024

BEYAN

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

17.04.2024

Ali Kemal TEZCAN

ÖZ

FEYERABEND'DE ÖZGÜR TOPLUM VE ÖZGÜR BİLİM İLİŞKİSİ

Tezcan, Ali Kemal

Yüksek Lisans, Felsefe

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Özgür Yılmaz

Nisan 2024

Feyerabend, gerek yaşadığı dönem, gerekse bugün bile hala tartışılmaya devam eden bir filozoftur. Yaşadığı dönem irdelendiğinde fikirleri adeta deprem niteliğindedir. Bu çalışmada ilk olarak Feyerabend'in aile hayatının fikri yaşamına olan etkilerinden bahsedilerek başlanmıştır. Bilhassa Viyana Çevresi filozofları ile olan tartışmaları ve benzeşim gösteren düşünceleri üstünden Feyerabend'in düşünceleri geliştirilmeye çalışılmıştır. Filozof, özellikle tartışmalı gördüğü bilimsel kavramlar üstünden (nesnellik, uzman görüş, tutarlılık vb.) diğer filozoflara olan ağır eleştirileri dile getirilmiş olup günümüz dünyasındaki karşılıkları ele alınmıştır. Tezin amacı, bilimsel meseleler ile ilgili olarak okurda bilimsel derinliğin oluşma sürecini oturtmaya çalışmaktır. Bilimlerin oluşma sürecinde kültürün, ölçütlerin ve kişinin öz deneyimlerinin etkileri üstünden bilimsellik sürecine giden yolun problemlerinden bahsedilmiştir. Feyerabend'in konuları oldukça ilgi çekici, düşünceleri ise oldukça çığıncadır. Bu çılgın filozofun bilimsel düşünceleri üstünden monist bilim anlayışı tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Paul Feyerabend, Akılsallık, Özgür Toplum, Bilim Felsefesi, Monist.

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP OF FREE SOCIETY AND FREE SCIENCE ACCORDING TO FEYERABEND

Tezcan, Ali Kemal

Master of Arts, Philosophy

Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Özgür Yılmaz

April 2024

Feyerabend is a philosopher who continues to be discussed both during his time and even today. When the ideas of the period in which he lived are examined, his ideas have an earthquake effect. This study started by first mentioning the effects of Feyerabend's family life on his intellectual life. In particular, Feyerabend's thoughts have been tried to be developed through his discussions with the Vienna Circle Philosophers and their similar thoughts. The philosopher's harsh criticisms of other philosophers, especially on scientific concepts that he considered controversial (objectivity, expert opinion, consistency, etc.), were expressed and their equivalents in today's world were tried to be examined. The aim of the thesis is to explain the process of developing scientific depth in the reader regarding scientific issues. The problems of the path to the scientific process were mentioned through the effects of culture, criteria and one's own experiences in the formation of sciences. Feyerabend's subjects are quite interesting and his ideas are quite ahead of the times. An attempt is made to discuss the monist opinion through the scientific thoughts of this crazy philosopher.

Key words: Paul Feyerabend, Rationality, Free Society, Philosophy of Science, Monist

İTHAF

Tezin öncesinde ve yazımı sırasında desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen babam Mehmet, annem Fatma Tezcan'a, ablam Bahar, eniştem Ömer Kahyaçoban'a ve büyük sabrından dolayı kıymetli eşim Cemile Gül Tezcan'a, tezin her anında yanımda olan ve tecrübelerini benimle paylaşan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Özgür Yılmaz'a teşekkürlerimi borç bilirim.

ÖNSÖZ

Bu tezin amacı, Feyerabend'in bilimin tekçi anlayışı ve akılsallık ile girmiş olduğu mücadelenin bir fragmanını ortaya koymaktır. Bilimin pozitivizm etkisinde bulunduğu dönemlerde ilkin pozitivist bir tavır sergileyen daha sonrasında bu tavrından vazgeçen bir filozof olan Feyerabend'in bilim felsefesi tartışılacaktır. Tezin adından yola çıkarak, Feyerabend'de Özgür Toplum ve Özgür Bilim ilişkisi irdelenecektir. Feyerabend, gerek yaşadığı dönemde gerek bugün bile oldukça popüler bir filozoftur. Buna istinaden filozofun Özgür bilimden neyi anladığını, insanın bilimsel özgürlüğe giden serüvenini ortaya koymaktır. Konusu itibariyle Feyerabend 'in özgür toplum ve özgür bilim kavramları üzerinden bilime bakış açısı incelenecektir.

Tezin birinci bölümünde; Feyerabend'in çocukluk ve lise dönemlerinin tamamı üniversite yıllarının ise başlangıcı ele alınacaktır. Bu dönem filozof açısından çok önemlidir çünkü karakter gelişiminde annesinin ona etkileri çok büyük olmuştur.

1.1 bölümünde, Filozofun felsefi düşüncelerinden ve Alpbach günlerinden bahsedilecek ve orada tanışacağı Popper, Wittgenstein gibi filozofların onun felsefi düşüncelerine etkileri tartışılacaktır. 1.2 bölümünde filozofun felsefi düşüncelerinin gelişmesi ile birlikte fikrinde şekillenmeye başlayan anarşizm, yöntem, ölçüt, bilimin dogmatikliği vb. tartışmaların onda bıraktığı etkiler tartışılacaktır. 1.3 bölümünde Viyana çevresi ve çevre filozoflarının kimler olduğu, filozofun çevre hakkındaki görüşlerinden bahsedilecektir. 1.4 bölümünde, Feyerabend'in hayatına en çok etki eden filozoflar; dostu Imre Lakatos, Popper (felsefi anlamda en çok takıştığı filozof ve Wittgenstein'ın zamansız ölümü sonrasında hocası olmuştur) ve Thomas Kuhn'dan bahsedilmiştir. Burada filozofların temel felsefeleri konunun daha iyi anlaşılabilmesi için yüzeysel bir biçimde tartışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde; bilimdeki nesnellik alanından bahsedilmiştir. Bilim içerisindeki nesnellikten hareketle dogmatik sürecin nasıl şekilleneceği ve bilimin nesnelleşmesinin yaratacağı problemler tartışılmıştır. 2.1 Bölümünde, “Uzman görüş ne demektir? Bilim içerisindeki uzman görüşün faktörleri nelerdir? Uzman olabilmek için uygulanması gereken ne gibi süreçler gerekir?” gibi sorular cevaplanmıştır. 2.2 Bölümünde, Mill’in geliştirmiş olduğu endüksiyon probleminin ne olduğu ve Feyerabend’in karşı-tümevarım derken neleri kastettiği anlatılmaktadır. 2.3 Bölümünde, “Görecilik kavramında bilim insanı birtakım buluşları ortaya atmadan önce yöntemin ve ölçütün ne gibi problemleri olabilir? Yöntem herkes tarafından aynı mı algılanmaktadır ve bundan hareketle ölçütün görecelik durumu nedir?” konuları tartışılmaktadır. 2.4 Bölümünde, bilimin monist(tekçi) yapısının ne gibi problemleri olabilir? Buna göre tekçi bilime karşı Feyerabend’in önermiş olduğu çoğulculuk anlayışı tartışılacaktır. 2.5 bölümünde, “Bilimin ölçütlerinde ve yöntemlerinde bir uyum var mıdır?” sorusundan hareketle tutarlılık koşulu ve kavramları tartışılacaktır. 2.6 bölümünün asıl amacı; algısal faktörlerin, bilimin içerisindeki ölçüt ve yöntemleri ne gibi bir duruma düşürebileceği ve bu durumdan hareketle Thomas Kuhn tarafından ortaya atılan, Feyerabend tarafından geliştirilen eş-ölçülmezlik ilkesi üstünden kaideleri ve problemleri tartışılacaktır.

Tezin üçüncü bölümünde; Feyerabend, bilim içerisinde bir takım dogmalar olduğundan bahsetmiştir. Bu durum bilimin tek doğru olduğu iddiasından kaynaklanmaktadır. Bu durumun bilimin içerisinde bir dogma kavramı oluşturduğunu söylemektedir. Bu anlamda bu bölümde bilim ve dogma kavramı tartışılacaktır. 3.1 bölümünde, insan hayatının ve insan ürünlerinin en nihayetinde bilime nasıl teslim olduğu ve bu sürece nasıl geldiği tartışılmıştır. 3.2 bölümünde, bilim ve iktidar işleyişinin nasıl sağlandığı ve bu durumda bilimin bilim insanı ve insanüstündeki tesiri incelenecektir. 3.3 bölümünde, iktidarın baskısı neticesinde bilimin içerisinde oluşan, ideolojik tutumun taraftarlık düzeyinden nasıl desteklendiği

anlatılmıştır. İdeoloji kendi içerisinde bir bakıma holigan tavırlarla desteklenmektedir. Bilim insanların ideolojik güdülerle bilimi nasıl savundukları ve bilimin sözde nesnellik algısının nasıl sarsıldığı tartışılmıştır. 3.4 bölümünde, bilim ile uğraş içerisinde olan insanların epistemolojik anarşist olarak adlandırdığı Feyerabend'in anarşist ve anarşizm kavramına bakış açısı tartışılacaktır.

Tezin dördüncü bölümünde; tezin ismini alan bölüm olarak ortaya çıkan Özgür Bir Toplumda Bilim; Feyerabend'in görüşleri çerçevesinde insanın özgürlüğü, anarşist duygusunu, bilimselliğin ortaya çıkarabileceği problemleri tartışmaktadır. Feyerabend'e göre; "İnsanın özgürlüğü ne gibi durumlara temas etmektedir ve bilimde özgürlük neden olmalıdır?" kavramları derinlemesine tartışılacaktır. 4.1 bölümünde, Feyerabend'in Batı'nın bir dayatması olarak gördüğü bilim; yöntem ve ölçütlerin okullarda ve eğitim sistemlerindeki yansımaları tartışılmıştır. 4.2 bölümünde, Feyerabend'in bir bakıma en çok eleştiri aldığı ve yazmaktan pişman olduğunu ifade ettiği kitabı olan *Yönteme Karşı* kitabının ismini verdiğimiz bu kısımda yöntemlerin reddedilmesinin sebepleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. 4.3 bölümünde, çoğulculuk meselesiyle hayatımıza giren "Ne olsa uyar" ilkesi derinlemesine tartışılmıştır.

Ali Kemal TEZCAN

İÇİNDEKİLER

BEYAN.....	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
İTHAF.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
KISALTMALAR.....	xii
ŞEKİLLER.....	xiii
GİRİŞ.....	1
1.BÖLÜM.....	7
FEYERABEND'İN HAYATI.....	7
1.1 Fikri Yaşamı.....	10
1.2 Bilimsel Düşünce.....	14
1.3 Viyana Çevresi.....	20
1.4 Imre Lakatos – Karl Popper – Thomas Kuhn.....	22
Imre Lakatos.....	22
Karl Popper.....	26
Thomas Kuhn.....	30
2.BÖLÜM.....	34
NESNELLİĞİN İMKÂNI.....	34
2.2 Karşı- Tümevarım İlkesi.....	41
2.3 Görecilik Kavramı.....	44
2.4 Çoğulculuk İlkesi.....	47
2.5 Tutarlılık Koşulu.....	51
2.6 Eş- Ölçülmezlik İlkesi.....	54
3. BÖLÜM.....	58
DOGMAYA TESLİMİYET.....	58
3.1 Bilime Teslimiyet.....	64
3.2 Bilim ve İktidar.....	68

3.3 İdeolojinin Ezdiği Bilim	70
3.4 Nasıl Anarşizm?	73
4. BÖLÜM.....	76
ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM	76
4.1 Batının Eğitimi.....	78
4.2 Yönteme Karşı	84
4.3 Ne Olsa Uyar İlkesi.....	87
SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA	95

KISALTMALAR

Bkz	: Bakınız
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
S	: Sayfa
S	: Sayı
Ss	: Sayfa Sayısı
T.C	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türkiye Dil Kurumu

ŞEKİLLER

Şekil 1: Nesnellik Ölçütü.....	35
Şekil 2: Nesnellik Algısı.....	35
Şekil 3:Eş- Ölçülmezlik Ölçütü.....	53

GİRİŞ

İnsan yapısı gereği meraklı bir canlıdır, merakından dolayı keşfetme arzusunu zaman içerisinde epeyce geliştirmiştir. Tabi burada insanı diğer canlılardan ayıran akli düşünme faktörünü unutmamak gerekir ki; insan, bunu sağlayan bir beyin ile dolaşmaktadır. Ortalama bir yetişkinde 1300-1400 gr. beyin bulunmaktadır. Öyle ki, beyin gibi küçük bir organ koskoca savaşların başlamasına, büyük felaketlerin yaşanmasına da onay vermiştir. Bilimin bilim olarak tartışılması süreci; bilim nedir, sınırları nelerdir, hangi durumları kapsar ya da bilimi bilim yapan şey nedir gibi sorular bilhassa Antik Yunan düşüncesinden beri filozofların üstünde durduğu konulardan bir tanesidir.

Günümüzde bilim, Feyerabend'in deyişiyle sarsılmaz ve güçlü bir konumdadır. Bu güçlü konum bilimi mükemmelleştirmekte ve "uzman olmayanları" dışarıda bırakmaktadır. Bilim felsefesinin konuları ve kendine has terminolojisi sebebiyle üstünde pek durulmayan bir konu olarak bir kenarda durmaktadır. Bu durum geçmişten günümüze kadar bu şekilde devam etmektedir. Bilimin tarihsel gelişiminde bazı dönemlerde zorluklar yaşadığı açık bir şekilde ortadadır. Ortaçağ döneminde Avrupa'da bilim çeşitli zorluklar ile karşılaşmaktaydı. İnsanların kilisenin ifadeleri dışında başka bir ifade de bulunmaları bile canlarına mal olabiliyordu. Aristoteles'ten beri tartışılan bilim yakın bir döneme kadar felsefenin bir alt çalışma alanı olarak görülüyordu. Kurumsal açıdan bakıldığında ise ölçütleri, yöntemleri yeni tartışılmaya başlanmıştır. Teknik olarak ön plana çıkmasının perde arkasında ise özellikle çeşitli bilimsel gelişmelerin yaşanmasından kaynaklanmaktadır.¹ Peki, insanların hayatına bu denli etki eden, onlar açısından neyin iyi olacağına dahi karar veren ve bu denli ses getiren bilim nedir?

¹ Serdar Saygılı, *Paul Karl Feyerabend'de Yöntemsel Çoğulcu Eğitim Anlayışı* (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 239030), s.3.

Yaklaşık 300 yıl öncesinde Bacon, “Bilgi güç kaynağıdır.” demiştir². Bilginin güç kaynağı olduğu düşüncesinden hareketle, dönemin yöneticileri bu güç kaynağı ile iktidarlarını pekiştiriyordu. Bu sayede yönetici iktidarını artırarak halkı üstündeki tahakkümünü sağlamlaştırıyordu. Bu açıdan bakıldığında “Bilgi kimin elindeyse güç onun elindedir.” Gibi bir durum ortaya çıkacaktır. Bu durum günümüze yorumlandığında bilgi artık ulaşılabilir bir konumdadır. Bu durum bilimlerin gelişmesine de olanak sağlamaktadır.

Daha öncesine gidildiğinde Antik filozof Aristoteles bilimle ilgili olarak değil de bilgi ile ilgili olarak “insanlar doğal olarak bilmek isterler” demiştir. İnsan doğal olarak anlamlandırmak ister. Anlamlandırma güdüsüyle keşif duygusunu kullanır. Özellikle coğrafi ‘keşiflerin’ başlamasının ardından Amerika’nın bulunması bu duruma bir işaret olarak gösterilebilir. Bu durum içerisinde insanın doğal olarak bilme durumu çok eski zamanlarda gelişmiştir. Mağaradan çıkan insan düşünme yetisini de arkasına alarak bugünlere kadar gelebilmiştir. Aristoteles’in cümlesinden hareketle Geoffrey Gorham; “Bilim, insan kültürünün görece yeni bir ürünü olmasına rağmen, doğal çevremizi anlama dürtüsü insan doğasının derin ve ayırt edici bir özelliği olarak görünmektedir.”³ Çeşitli insanlar ve çeşitli dönemlerde yorumlanmalarına rağmen benzer yorumlar yapılmasının perde arkasında, bilimin ve bilginin çağlar, dönemler geçse de önemi hep aynı kalmıştır. İnsan doğası gereği bilmek ister kavramındaki insan değişse de bilim hep aynı önemindedir.

Bilim içerisindeki problemlerin günümüze değin devam eden sürecinde ortalama yüz yıl öncesinde birtakım filozoflar bilimin yöntemi, nesnelliği, paradigmaları, bilimin özgürlüğü, tutarlılığı gibi konularda fikirler belirtmeye

² Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020, s.19.

³ Geoffrey Gorham, *Bilim Felsefesi*, çev. Gülsüm Esen, İstanbul: Babil Kitap, 2022, s.7.

alışıyordu. Bu filozoflardan bazıları Sir Karl Raimund Popper, Ludwig Josef Johann Wittgenstein, Paul Karl Feyerabend, Thomas Samuel Kuhn ve Imre Lakatos'tur. Gerek fikirleri, eleştirileri, kendine has mizacı ve çılgınlığıyla ön plana çıkan filozof Feyerabend'dir. Feyerabend'in özellikle, yöntem sorunu, Batı bilimi, bilimin dogmatikliği, bilimin nesnelliği, karşı-tümevarım nerisi, epistemolojik anarşizm kavramı, görecelilik kavramları en dikkat çeken konuları olarak ön plana çıkmaktadır. Feyerabend'in toplamda yedi adet eseri bulunmaktadır bunlar;

-Yönteme Hayır

-Akla Veda

-Anarşizm zerine Tezler

-Özgür Bir Toplumda Bilim

-Bilgi zerine üç Söyleşi

-Vakit ldrmek

-Bilimin Tiranlığı

Tüm bu kitaplardan ve anlatılarından hareketle Temel ıkış noktası "Bilimi bu denli yüce yapan şey nedir?" sorusudur. Bilim, günümüzde güçlü bir konumdadır ve insanlar bilime büyük bir kıymet atfetmektedir. Feyerabend, bunun aksine bilimi bugünden farklı olarak "değerinden fazla önemin verilmemesi" görüşünü ön plana çıkarmaya çalışmaktadır.

Peki, "Bilimi bu denli yüce yapan şey nedir?"

Filozof, bilimin otoriter veya tek doğru yöntem olarak kabul edilmesine ve bilimin tek bir metodolojiye bağlı kalmadan çeşitli yöntemleri içerebileceğini savunur. Bilimi 'yüce' kılan şey, çeşitli bilimsel yaklaşımların ve yöntemlerin özgürce kullanılması ve zgr yaratıcılığın teşvik edilmesini arzu etmektedir. Feyerabend'e göre bilimsel ilerlemenin sınırlarını belirleyebilecek olan bir "metodolojik anarşı" olmalıdır. Burada temel amaç

keşifleri çeşitlendirecek ve ilerlemeyi teşvik edecek yeni bir bilim tasarımıdır. Bu sayede zamanla değişecek olan paradigmanın bilimi ve bilimsel ilerlemeyi destekleyeceği düşüncesi filozofa göre önemli bir etkidir.

Feyerabend'e göre akılcılık iddiasıyla ön plana çıkan bilim bazı noktalarda dogmatik süreçlere everilebilmektedir. Bunun sebebi, belli bir paradigma ya da metodolojiye bağlılık, alternatif sayılabilecek görüşleri reddetme eğilimine girebilecek ve bundan doğacak çeşitlilikleri bastırabilmektedir. Feyerabend, bu duruma "bilimsel dogmatizm" adını vermektedir. Bilimsel özgürlük ve bilimsel dogmatizm ekseninde bilim felsefesini çeşitlendirmeye çalışan filozof, bu nokta ile özellikle bilimsellikle en çok çatıştığı nokta olarak ön plana çıkmaktadır.

Feyerabend'in bilime atfettiği 'yüce' kavramı ötesinde bilim kavramı neden çoğunluk tarafından saygı ve güvenle karşılanır?

Bilimin yegane bilgi üretim mekanizması olduğu düşüncesi bir bakıma temel prensiplerinden kaynaklanan bir durumdur. Nesnellik algısı üstünden bir bilim üretilirken bunun tüm safhaları insanlar tarafından gözlenebilir bir durumda olması bilime duyulan güveni pekiştiren bir durumdur. Bilimin uygulanma alanında;

- Gözlem,
- Hipotez oluşturma,
- Deney tasarlama,
- Veri toplama,
- Sonuç çıkarma,
- Sonuçların başkaları tarafından tekrarlanabilir olması durumu.

Bilimsel bulguların geçerliliği, bağımsız araştırmacılar tarafından yapılan deney ve gözlemler tarafından doğrulanabilmesi bilime duyulan güveni

artıran faktörlerden bir tanesidir. Bilgiye ve gerçeğe ulaşma serüveninde bilimin bu yanı ve bilhassa tekrar test edilebilir olması durumu insanlar nezdinde bilimi en güvenilir bir yol olarak görmesine sebebiyet vermektedir.

Yukarıda bahsedilen “metodolojik anarşizm” kavramından hareketle Feyerabend, “epistemolojik anarşist” olarak tanınmaktadır.

Feyerabend’in epistemolojik anarşist olarak tanınmasının tarihsel süreçteki sebepleri nelerdir?

“Epistemolojik anarşist” olarak tanınmasının tarihsel süreçteki en büyük nedeni bilimsel otoriteyi sorgulamasından dolayıdır. Bilimin gelişim safhalarında en büyük devrimlerin otoriteye karşı başkaldırlardan ileri geldiğini düşünmektedir. Bu başkaldırı radikal bir başkaldırıdır. Belli bir düzeni hedef almışlardır. Filozof, bilimsel devrimlerin çoğu zaman mevcut paradigmanın radikal bir şekilde reddedilmesiyle gerçekleştiği görüşünü savunmaktadır. Bu durumların dışında ileriki konularda çoğulculuk kavramı olarak anlatılacak olan bilimsel metodolojiye karşı bir nevi esneklik gösterilmesi gerekliliğini çokça tartışmıştır. Feyerabend, bilimsel metodolojinin katı kurallarını reddetmektedir. Nesnelliğin bilimin eleştirel boyutuna zarar vermesi durumunu anlatılarına çokça kez yer vermiştir. Buna bağlı olarak bilimin diğer bilgi türleriyle olan temasını daha esnek bir şekilde ele almıştır. Bunun sebebi, bilim dışı bilgi ve deneyimler bilimsel süreçte değerlendirilmelidir.

Farklı kültür ve etnik kimlerin bilimi etkileme süreçleri birbirinden farklı olarak işlemektedir. Bu anlamda bilimin işleyiş süreçleri ülkeden ülkeye, kültürden kültüre ve cinsiyetten cinsiyete farklılıklar gösterebilmektedir. Bu bağlamda filozofa göre bilim sadece teknik bir faaliyet olmaktan çok toplumsal, politik ve ahlaki boyutlardan kaynaklı olarak da farklılıklar gösterebilmektedir.

Tüm bu boyutlarıyla Feyerabend, diğer filozoflardan oldukça farklı bakış açlarına sahip bir filozoftur. Konuyu ele alış biçimi ifade farklılıkları veya

kurduğu slogan benzeri cümleleri ile bilim felsefesi tarihinde kendine yer bulabilmiştir.

“Feyerabend, “Her şey uyar,” ve “Bırakın yüz çiçek açsın,” gibi sloganlara düşküncü, durgunluk ve dogmatizmden kaçınmak için kabul edilen aklın kurallarına aykırı bir perspektif ve yöntemlerin sürekli çoğalmasının gerekli olduğuna ikna olmuştu.”⁴

Filozof, bilim felsefesinin standartlaşmış ve kalıplaşmış cümleleri arasından büyük bir eleştiri fırtınası yaratarak o dönemde büyük bir ilgiyi üstüne çekmiştir. Özellikle Imre Lakatos ile yazmış olduğu *Yönteme Karşı* kitabı bilim çevreleri tarafından büyük eleştirilere maruz kalmıştır.

Feyerabend, bilime karşı olmadığını ifade etmektedir ancak kitaplarına gelen eleştirilerin temelinde bilime verilen önemin azlığı ve bilim karşıtı tavırları eleştirilmektedir. Öyle ki anarşist yaklaşımın aşırılığı insanlar tarafından farklı noktalara çekilebilmektedir. Filozofun “epistemolojik anarşizm” tezini savunması durumu eleştiriler içerisinde aşırı ve aşırı radikal olarak görülmektedir. Kanıksanmış bir görüş olarak “güvenilirlik” ilkesi bilim açısından önemlidir. Feyerabend’in görüşü olan esneklik ve kuraldışı durumların bilime karşı olan güvenin sarsılmasına sebebiyet verebileceği gelen eleştiriler arasındadır.

⁴ Gorham, *Bilim Felsefesi*, s.103.

1.BÖLÜM

FEYERABEND'İN HAYATI

I. Dünya Savaşı'nın zorlu dönemlerinde dünyaya gelen Paul Karl Feyerabend, açlık, kıtlık ve isyanlar ile boğuşan Avusturya'nın Viyana kentinde 13 Ocak 1924 tarihinde dünyaya geldi.

“Birinci Dünya Savaşı'nın zor yaşam şartları sonrasında doğan Feyerabend'in çocukluğu ise dış dünyadan izole bir şekilde aile ve akraba çevresi yanında geçmiştir. Nitekim o, akraba çevresinde yer alan amca, hala, teyze, dayı ve kuzen gibi birinci derece akrabalarının uzun süre etkisinde kalmıştır.”⁵

Akranlarına göre oldukça içine kapanık, asosyal yapısı ile dikkat çekiyordu. Tutucu bir ailede büyüyen filozof, ailesinin dünyayı tehlikeli bulmasından dolayı sosyallikten uzak bir çocukluk geçirmiştir.

Üç odalı bir evde dünyaya gelen filozof, ekonomik olarak orta gelirli bir aileye sahipti; babası bir devlet memuruydu, annesi ise dikiş işleriyle uğraşıyordu. Feyerabend'in tabiriyle annesi soğuk ve mesafeli bir kadındı. Annesi ile olan etkileşimi özellikle çocukluk yıllarında kişiliğine büyük oranda etki etmiştir; nitekim bu etki olumlu bir etki olarak görül(e)memektedir. Annesi ile birlikte babasını ofisinde sık sık ziyarete gider yaptığı işleri izlerdi. Pek önemli bir mevki olmasa da yaptığı işi büyük bir zevkle ve gözünde bir kahraman edasıyla izlerdi. Annesinin ölümünün ardından evin bütün yükü babasının üstüne kalmıştır. Diğer akranları kadar sevgi göremeyen bir çocuk olan küçük Feyerabend, yaşı ilerledikçe rüyasına giren babasına:

⁵ Serdar Saygılı, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Felsefesi* (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 397646), s.1.

“ ‘Baba,’ dedim, ‘sen iyi birisin; tüm alakan, sabrın, sevgin, fazladan gösterdiğin gayretler için minnettarım ve böylesine bencil bir hıyarın biri olduğum için üzgünüm; seni seviyorum.’ ”⁶

Çocukluk yıllarını normal tecrübelerden farklı olarak yaşayan Feyerabend, altı yaşında okula başlayana kadar diğer insanların hayat tecrübelerine ve yaşantılarına dair bilgisi sınırlıydı. Topluca bulunulması gereken ortamlarda insanların hareketleri çok tuhaf geliyordu. “Feyerabend’e sınıf ortamı çok garip gelmiştir, arkadaşlarıyla nasıl konuşacağını, öğretmeniyle nasıl iletişime geçeceğini konusunda oldukça zorlanıyordu.”⁷

Bu denli problemlili bir çocukluk çağı geçiren bir çocuğun sosyallik altında ezilmesi ve gerçeklikten uzak bir dönem geçirmesi onun diğer arkadaşları tarafından dışlanmasına sebebiyet verecektir. Annesinin “Kendini savun!” çıkışı onun akranlarıyla arasına mesafe girmesine neden olmuştur. “Okul bitmiş, eve dönüyordum. Annemi pencerede gördüm, öğüdünü hatırladım, bu işin elebaşısına dönüp kolunu kırdım.”⁸

Bebeklik yıllarından itibaren görmüş olduğu olağandışı durumların neticesinde okulda normal bir okul çantası yerine babasının asker çantasını kullanması ve arkadaşlarına alay konusu olduktan sonra, öğretmenin farklılıkları gözetemeyen tutumları neticesinde altı yaşında okula ara vermek durumunda kalacaktır. Lise çağına gelindiğinde önünde seçmesi açısından üç tür lise olacaktır. Bunlar:

⁶ Feyerabend, *Vakit Öldürmek: Paul Karl Feyerabend’in Otobiyografisi*, s.14.

⁷ Öznur Selen Kemaloğlu, *Paul Feyerabend’in Bilim Anlayışlarına Eleştirileri* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 722452), s. 5.

⁸ Feyerabend, *Vakit Öldürmek: Paul Karl Feyerabend’in Otobiyografisi*, s. 25.

*Gymnasium*⁹, *Realschule*¹⁰, *Realgymnasium*¹¹. Bu okul türlerinin içerisinde babasının da zorlamasıyla *Realgymnasiumu* seçmiştir.¹² Burada ilkokul hayatındaki fiyaskolu yıllarından farklı olarak daha başarılı yıllar geçirmiştir. Bilhassa arkadaşları arasında Fizikçiler ve Matematikçilerden daha iyi fizik bilmesi ile ünlenmiştir. Bu durum, özellikle Biyoloji, Kimya gibi derslerde danışılan kişi olmasına olanak sağlamıştır. Bazı hocalarının ona derslerde bulaşmamasına veya uzak durmasına neden olmuştur. Bu durum Feyerabend üstünde akranlarına göre bariz bir üstünlük kuruyordu, öyle ki üniversiteye geçtiği dönemde de Kimya dersini tek bir soru bile yanıtlamadan tamamlamasını sağlamıştır.¹³

Filozofun Felsefe merakı tam olarak lise dönemlerine denk gelmektedir ancak bu bilinçli olarak gelişen bir tutum değildir. O dönemde kitaplar mezatlarda balyalar halinde satılırdı. Bundan dolayı filozofun istediği bir kitabı seçmesi mümkün değildi. Bir gün böyle bir alışveriş sonucunda Platon, Descartes gibi filozofların kitaplarını elde ettikten sonra sadece para vermesi sebebiyle ile felsefe kitapları okumaya başlamıştır. Felsefenin insanlar üstündeki etkisi ile büyüledikten sonra argümanların insanlara nasıl sirayet edeceğini gözlemlemek için felsefeyi daha fazla kullanmıştır. Kitaplara yönelik net bir kitap tarzı ve ilgi alanı söylemek güçtü, yaşlanıncaya kadarki dönemlerde de bu süreç devam edecekti.¹⁴

Feyerabend, lise yıllarının sona ermesinden çok kısa bir zaman sonra askeri eğitimlerini almak için askere çağırılmıştır. Bu dönem filozofun çocukluk yıllarındaki hastalık dolu yıllarının ardından yine bir farklı hastalık

⁹ Yunanca, Latince ve edebiyatın okutulduğu okullardır. Günümüz itibariyle bu okullara girebilmek için ders notlarının oldukça iyi olması gereklidir.

¹⁰ Modern diller ve fen derslerinin okutulduğu okullardır. Bu okul türünün amacı daha çok öğrenciyi mesleki olarak hazırlamaktır.

¹¹ Gymnasium ve Realschulenin karışımı olan okul türü.

¹² Feyerabend, *Vakit Öldürmek: Paul Karl Feyerabend'in Otobiyografisi*, s. 30.

¹³ Feyerabend, *Vakit Öldürmek: Paul Karl Feyerabend'in Otobiyografisi*, s. 31.

¹⁴ Feyerabend, *Vakit Öldürmek Paul Karl Feyerabend'in Otobiyografisi*, s. 36.

ve felçle uğraşacağı bir dönemi işaret ediyordu. Sırasıyla Yugoslavya, Rus cephesi ve Polonya cephesinde görev yapan Feyerabend, Rus cephesinde Demir Haç¹⁵ ile ödüllendirilmiş; Polonya cephesinde ise vücuduna aldığı üç farklı şarapnel sonucunda felç olmuştur. Bu felç neticesinde çok uzun bir süre boyunca(elli yıl) koltuk değneği kullanmak durumunda kalmıştır.¹⁶

Zorlu çocukluk yılları, nispeten daha özgür olduğu lise yılları ve dramatik İkinci Dünya savaşı tecrübeleri sonrasında felç olduğu dönemin ardından önce tekerlekli sandalye daha sonra koltuk değnekleriyle yavaş yavaş iyileşmeye başlamıştır.

Kendini daha iyi durumda hissetmesinin ardından Almanya Weimar Müzik Akademisi'ne girmiş orada çeşitli eğitimler alırken yarıda bırakmış; daha sonrasında ailesinin yanına dönerek Avusturya'da 1946 yılında Viyana Üniversitesine kayıt yaptırmıştır.¹⁷

1.1 Fikri Yaşamı

Feyerabend, Üniversite yıllarında sosyallik anlamında aktif zamanlar geçirmiştir. Viyana'nın hareketli kültürel hayatının tadını çıkarmış burada sanat etkinliklerine katılımlar sağlamıştır.¹⁸ Postmodernizm düşüncelerinin temelinde yatan fikirlerini de bu dönemde elde etmeye başlamıştır. Başlangıçta kendini koyu bir Popperci olarak tanımlayacak ancak ileriki süreçlerde bir felsefeci değil de bilgi kumkuması¹⁹ olarak adlandıracağı Karl Popper ve hocası olmasını istediği ancak ömrü yetmeyen Ludwig Wittgenstein ile de bu dönemlerde tanışacaktır.

¹⁵ Alman savaş nişanı, savaş süresince üstün cesaret gösteren askerlere verilmektedir.

¹⁶ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Felsefesi*, s.7.

¹⁷ Kemaloğlu, *Paul Feyerabend'in Bilim Anlayışlarına Eleştirileri*, s.7.

¹⁸ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Felsefesi*, s.8-9.

¹⁹ Bilgi Üzerine Üç Söyleşi kitabında Popper'in felsefesi olan eleştirel usçuluk sorularına cevap verirken Popper için kullanmış olduğu sözdür.

Feyerabend, üniversite yıllarının başında Tarih ve Sosyoloji dersleri almıştır ancak burada tam olarak beklediğini bulamamıştır. Bundan dolayı Fen Bilimlerine doğru bir yatay geçiş yapmıştır.²⁰ O dönemlerde Viyana’da üç ünlü fizikçi vardı: Hans Thirring, Karl Przibram, Ehrenhaft, Feyerabend bu üç fizikçiden de dersler almıştır.²¹ “ Filozof, üniversite eğitimi sırasında Tanrının varlığı ve modern bilim gibi konuların işlendiği tartışma panellerine pozitivist tavırlı bir izleyici olarak katılmıştır. Feyerabend, üniversite öğrencisi olarak bilginin elde edilmesi sürecinde pozitivist bir tavır benimsemiştir. Nitekim onun pozitivist tavrı 1945 yılında Avusturya Kolej Cemiyeti’ne katılmasına neden olmuştur.”²²

1948 yılında Avusturya Kolej Cemiyeti’nin sekreteri olan Maria Blach ile iyi bir dostluğu olan Feyerabend, bir takım masraflarının karşılanmasıyla yapılan toplantılara katılmıştır. Stenomu²³ iyi olan Feyerabend bu tartışmaların notlarını tutacaktır. İlk ziyaretini Alpbach’a²⁴ 1948 yılında yaptığında semineri yürüten kişi Karl Popper olacak; iki filozof ilk defa burada karşılaşacaktır. Bu seminerdeki konuşmaları “az kalsın sandalyeden düşecektim” olarak yorumluyor, tartışmalara katılmak için gerekli notlarını alıyor ve konuşmanın bitmesini bekliyordu. Özellikle Ersnesto Grassi ve Thure Von Üxküll’ün konuşmaların da hakikatler hakkında “içi boş kasideler” olarak tanımlamıştır. Yaklaşık on dakika boyunca etkileyici bir konuşma yapmasının ardından hava almaya çıktığı sırada Popper’in isteği üzerine kısa bir yürüyüşe çıkmış, kısa da olsa burada ilk defa ortak bir zaman geçirmişlerdir. Bu toplantı gibi bundan sonraki çoğu toplantılar

²⁰ Kemaloğlu, *Paul Feyerabend’in Bilim Anlayışlarına Eleştirileri*, s.7.

²¹ Feyerabend, *Vakit Öldürmek: Paul Karl Feyerabend’in Otobiyografisi*, s.70.

²² Saygılı, *Paul Karl Feyerabend’in Bilim Felsefesi*, s.9.

²³ Stenografi, hızlı ve etkili bir şekilde konuşulan veya yazılan metinleri kısaltmak için kullanılan bir tekniktir. Stenografi, özellikle not alma veya yazıyı hızlı bir şekilde yazma gerektiren durumlarda kullanılır.

²⁴ Alpbach kasabası, Avusturya Kolej Cemiyeti tarafından düzenlenen dönemin en iyi tartışmalarının ve seminerlerinin yaşandığı toplantı merkezlerinden biridir.

Avusturya'nın Alpbach kasabasında yapılmıştır. Burada yapılan seminer ve toplantılar Feyerabend'in fikirlerinin filizlenmesinde oldukça etkili olmuştur. Feyerabend, *Vakit Öldürmek* kitabında Alpbach günlerinin hayatındaki yeri hakkında;

*“Hayatımın en belirleyici adımı bu oldu. Maria'nın teklifini kabul etmeseydim, şimdiki aylığımla, müphem gibi görünen şöhretimle ve benim karım olmayı seçen güzel ve iyi kalpli kadınla bugün bulunduğum yerde olmazdım.”*²⁵

Verimli Alpbach günlerinin ardından Feyerabend ve arkadaşları Viyana Çevresi benzeri bir öğrenci topluluğu kurmaya karar verirler. Bu grubun öğrenci lideri Feyerabend, sözcüsü ise Viktor Kraft olacaktır. Topluluğun ismi ise Kraft Çevresi'dir. Avusturya Kolej Cemiyeti'nin bir odasında ayda iki kere toplanıp; özel bilimsel teorileri, dış dünyanın varlığı sorunu gibi konular hakkında tartışıyorlardı. Belli bir zaman sonra, artık bir konuk almaya karar verdiklerinde ilk alacakları konuk, Wittgenstein olacaktır.²⁶

Doktora derecesini aldıktan sonra Wittgenstein ile çalışabilmek için British Concil bursuna başvurur ve onaylanır ancak İngiltere'ye gittiğinde Wittgenstein hayatını kaybetmiştir, bunun üstüne, Popper'ı danışmanı olarak seçer. London School of Economics Üniversitesi'nde işe girerek Popper ile çalışmaya başlamıştır. Burada Popper ile hafta birkaç kez görüşme fırsatı buluyor ve onun bilim, yöntem, hipotez gibi konulardaki fikirlerini öğrenmekteydi. Bilgi kumkuması söylemine giden süreçte bilhassa gençlik yıllarında Popper'ın fikirlerini holigan tavırla destekleyen Feyerabend, daha sonraki süreçlerde Popper'ın düşüncelerini bilime büyük bir tehdit olarak görecektir.²⁷ Bu tehditlerden biri ise Popper'ın yanılsamacı görüşüdür, bu

²⁵ Feyerabend, *Vakit Öldürmek: Paul Karl Feyerabend'in Otobiyografisi*, s.76.

²⁶ Feyerabend, *Vakit Öldürmek: Paul Karl Feyerabend'in Otobiyografisi*, ss.79-80-81.

²⁷ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Felsefesi*, s.11.

görüş temelde bildiğimiz “beyaz kuğu”²⁸ argümanından hareketle anlatılabilir. Bu tarz bir görüşün büyük bir onay görmesi neticesinde filozof şu yorumu yapar; “Felsefe, umutsuz bir durumda olmalı.”²⁹

Feyerabend’in temelde Popper’ı yeren açıklamalarının dışında bilimsel anlamda etkilendiği filozoflardan biri de Imre Lakatos’tur. Lakatos ile iyi bir arkadaşlıkları bulunan Feyerabend, onun en iyi bilim felsefecilerinden biri olduğunu ifade etmektedir. Ancak sıkı bir arkadaşlıkları olsa da Feyerabend bazı bilimsel meseleler hakkında Lakatos’u eleştirmekten geri durmamıştır. Lakatos’u kendi başlığı altında inceleyeceğiz ancak fikir anlamında; özellikle bilim – büyücülük kavramları üstünden *Anarşizm Üzerine Tezler* adlı kitabında;

“Lakatos, Kuhn ‘da (Lakatos’a göre) “proletaryanın psikolojisine” başvurduğu için, hiçbir “akılcı” değişim görememiştir. Devrimler, birbirine zıt olan okullar arasında tartışmalara yol açar. Bir okul, Ortodoks programını bir kenara bırakmak isterken, başka bir okul, bunun muhafaza edilmesini ister. Araştırma programlarının yöntembilimi tarafından önerilen yasalar, yukarıda belirtildiği gibi, her iki duruma da izin vermez. Bu nedenle, birbirlerine muhalif okullar arasındaki mücadele, bir iktidar mücadelesidir. Sonuç olarak, Lakatos ‘un tanımladığı haliyle Kuhn haklıdır. Lakatos, Aristocu bilimin ve büyücülüğün, modern bilimden daha zayıf olduğunu kanıtlayamamıştır. Aristocu bilimi (ve diğer sahte bilimleri) eleştirirken, Lakatos ‘un bir ölçütü vardır. Ama bu ölçüte nasıl ulaşıyor acaba?”³⁰

Anarşizm Üzerine Tezler adlı kitabında, büyücülük ve bilimin hangisinin daha iyi olduğu karmaşasının hiçbir filozof tarafından tam olarak aydınlatılamadığından bahsetmektedir. Bu anlamda Feyerabend felsefesinde; bilim – büyücülük kavramları da ileriki bölümlerde tartışılacağı üzere önemli bir yer tutmaktadır.

²⁸ “Bütün kuğular beyazdır” argümanı bir adet siyah ya da farklı bir renkte kuğu görülene kadardır; demek doğru olacaktır. Farklı renkteki kuğu bu argümanı yanlışlayacaktır.

²⁹ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend’in Bilim Felsefesi*, s.39.

³⁰ Paul Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, çev. Ekrem Altınsöz, İstanbul, Öteki Yayınevi, 2007, s.29

Feyerabend'in Londra'ya taşınma sebebi olan Wittgenstein'da filozofun hayatına büyük ölçüde etki eden önemli isimlerden biridir. Wittgenstein'in ölümü sonrası Popper ile çalışmış olsa da Feyerabend için Wittgenstein fikir hayatının temelini oluşturur.

“O zamanlar Wittgenstein'in felsefe araştırmalarını okuduğumdan, Wittgenstein'in da aynı şeylere ulaşmak istediğini ve aynı şeylere karşı çıktığını gördüm, bu yüzden, Wittgenstein'in daha telkin edici ve canlı olan düşüncelerini tercih ettim. Ayrıca, Popper'le Wittgenstein arasındaki benzerliğin düşünce dünyalarında da bulunduğunu fark ettim.”³¹

Burada anlatılan filozoflar(Wittgenstein dışında) ile ilgili olarak daha sonrasında kendi başlıkları ile incelenecektir ancak; Feyerabend'in bu filozoflar ile ilgili olarak şahsi düşüncesinden neleri aktarmaya çalışıldığı göstermeye amaçlanmıştır.

1.2 Bilimsel Düşünce

Žižek, “Bilgiye giden süreç, keyfin kaybedilmesine neden olur demiştir”. Çocukluk yıllarında yaşamış olduğu sorunlar, aile içi problemler, savaş yılları, savaştaki bedensel tahribatların ardından Feyerabend'in felsefedeki yerinin sorgulanması neticesinde aslında tam olarak bilimsel sürecin merkezine koymak yerinde bir durum olacaktır. Žižek'in bahsettiği keyfin kaybedilmesi süreci Feyerabend'de oldukça yıkıcı bir sürece dönüşmesine sebebiyet vermiştir. Öyle ki filozof yaşadığı dönemden yıllar sonra bile “bilimsel anarşist” olarak adlandırılmasına sebebiyet verecektir. Filozofun temel düşüncesi belli bir süredir devam eden ve “Birinci Dünya Bilimi” olarak adlandıracağı; temelde güçlü olanın uygun gördüğünü yani birtakım dayatılmış bilimlerin reddedilmesi arzusudur. Burada sözü edilen bilimlerden kasıt bilimle topyekûn bir savaş hali değil, iktidarın dayattığı bilgileri, bilgi türlerini ve yöntemlerini reddetmek gerekliliğidir. Bilimin bu dayatmacılara

³¹ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, s.198.

karşı olan yönelimi ileriki süreçlerde tartışılacak olan dogmatik bir bilime – bilgiye götürme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Feyerabend’in bilimsel düşüncesi ele alındığında önce Viyana Çevresi’ni inceleme gerekliliği bulunmaktadır. Filozofun bilimsel meseleleri üzerine temelde anlatmaya çalıştığı şeylerin birçoğunu orada destekler ya da karşıt görüş geliştirmiş olduğunu görebiliriz. Çevre’nin temel görüşü; “Viyana Çevresi insanın çözemeyeceği hiçbir gizin olmadığından hareketle bilimde “derinliklerin” olmadığı görüşündedir. Açıklamalar için de “mantıksal çözümleme” yöntemini kullanır. “Mantıksal çözümleme” Viyana Çevresi’ni eski olguculardan ayıran noktalardan biridir. Diğer bir noktaysa, Viyana Çevresi’nin deneyci ile olgucu olmasıdır. Yani, bunlara göre bilgi; ancak deneye, doğrudan verilmiş olana dayanır.”³²

Çevre, bir anlamda “Bilim Nedir?” veya “Ne Bilim Değildir?” gibi bir soru sorulduğunda bilim ile bilim olmayan arasına net bir çizgi(sınır problemi) çekilmesi gerekliliği üstüne inşa edilmiştir. Burada çizgi dışında kalan en önemli unsur metafiziktir, burada aktarılan ve altı çizilmesi gereken şey ise metafizik gibi belirsiz bir alanın bilim gibi net ve mutlak sonuçlar veren bir alanın içerisinde olmaması gerekliliğidir. Popper’de “sınır koyma sorunu” olarak bilinen bu problem;

“Deney bilimlerinin önermelerini deneysel olmayan önermelerden ayırt edebileceğimiz bir ölçüt bulma sorunudur. Popper’in çözümü, bir önermenin, kendisini çelen tekil deneysel önermelerin - “temel önermeler” ya da “test önermeleri”- sınırlı birleşmesi yoksa o önerme deneyseldir ilkesidir.”³³

Popper’in sınır çizme problemi, bilimin hangi konuları kapsayacağı, konularının ne olacağı veya bilim olarak sayılabilecek ya da sayılamayacak konuların belirlenmesi durumudur. Gerçek bilim ile sahte bilim arasındaki

³² Karl R. Popper, *Sağduyu filozofu Popper*, der.-çev. Cemal Güzel, Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1998, ss.8-9.

³³ Karl R. Popper, *Sağduyu Filozofu Popper*, s.13.

farkı ortaya koyma çabasıdır. Bu çabanın temel teorisi yani bilim olanla bilim olmayanı ayırmanın temel kriteri “yanlışlanabilirlik” olduğunu savunmaktadır. Yanlışlanabilirlik bir hipotezin deneysel düzlemde gözlemlenebilir ölçütler ile test edilebilir olmasıdır. Hipotezde bu durumlar geçerli değilse o hipotez bilimsel değildir. Ancak Popper’in yanlışlanabilirlik kavramı bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu kavram bazı belirsizlikleri getirmekte ve pratik anlamda kullanışlı değildir. Örnek olarak bilinç gibi karmaşık konular üzerine kurulan teorilerin yanlışlanabilirliği oldukça zor bir süreçtir. Bu anlamda sınır çizme olarak başlayan yanlışlanabilirlik kriteri, kesin bir sınır çizme yöntemi olarak kullanmak olanaksızdır. Bilimin ne olduğu hakkında kesin bir tanım sunamamaktadır.

Yanlışlanabilirlik kavramı üzerinden örnek olarak bilinç verilmişti ancak burada metafiziksel kavramlar nerede bulunmaktadır?

Feyerabend bu tartışmaya metafiziksel kavramların gerekliliği üstüne düşünceler geliştirerek girişir;

“İlk düşünceleri, bilimi dogmatik uykusundan uyandırıp reforme etmek için Galileocu bir biçime sokar; bununla beraber, felsefede yeni bir uyumculuk gelişir. Başlangıçta bu uyumculuk büyük bir devrimin bütün belirtilerini gösterir: "Metafiziksel" felsefeler eleştirilir, onlarla alay edilir ya da bir kenara atılırlar; bilimlerde her türlü dayanaksız spekülasyon zafer kazanır (bunda bilim adamının da büyük bir payı vardır); mantıktaki ilerlemeler dehşet salan savaş makinelerine dönüşür. Şimdi, başlangıçtaki bu ani kargaşadan geriye kalan nedir?”³⁴

Feyerabend’e göre başlangıçta devrim söylentisi ile başlayan sürecin bilimsel çıkmazlara varan sürecinde spekülasyon yaratan bilim insanlarının da sayesinde başladığı yere tekrar geri döneceğidir. Peki, burada “Başlangıç noktasındaki kargaşadan farkı tam olarak ne olacaktır?” sorusunu sormaktadır.

³⁴ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, s.38.

Aslında bilim insanların yapmış olduğu spekülasyonlar, metafiziği bilim- dışı olarak niteleyen tavırların dışında başka bir dogmatik olguyu bilimin merkezine çekmektedir ve bu bilimin kendisidir. Mutlak, nesnel, tutarlı gibi kavramların veya istediğini dışa itme, istediğini bilim içine alma gibi durumların bilimin kendisi içinde başka bir dogma oluşturduğunu sık sık ifade etmektedir. Bu anlamda Feyerabend'e göre bilimsel bilginin bu denli taraftarı olması ya da hayranı olması bir mükemmellik ölçütü olarak değerlendirilmemelidir.³⁵

“Bilimi dogmatik yapısına büründürüp ona kutsallık atfeden şey tam olarak nedir?” gibi bir soru sorulduğu zaman Feyerabend bu süreci bilim insanların bilimi savunma tarzı olarak niteleyecektir;

“Ona göre, bilim insanları bilimi bir zamanların Roma Katolik Kilisesi'nin Hristiyanlığı savunduğu tarzda savunmaktadır. Kilisenin doktrini kâinata ilişkin tek gerçek hakikat, kilise doktrini dışında kalan her şey putperest dinsizlerin saçmalıklarıdır.”³⁶ Burada tek bir ölçüt ve mutlak hakikatleri veren bir bilim anlayışı Ortaçağ karanlığından bilimsel ilerleyişe giden yolda benzer yollara sapmalara sebebiyet vermektedir. Bilim insanı ve din adamının misyonu aynı ve ayrıştırıcı sürece sevk eder. Buradaki ayrıştırıcı misyon bilimin diğer tüm ilke ve yerel biçimleri reddetmesinden kaynaklanır.

Feyerabend, tüm bunlarla birlikte, bilim kendi içerisinde çelişkili bir süreci ifade eder, “akıl” ifadesinin bilimin dışında daha uygun olacağını; bu çelişkilerin “akıl” ile giderilmesinin tek bir yöntem olarak sunulmasını kabul etmememiz gerektiğini ifade eder. “Akıl” ve “akılsallık” kavramı bizi yine Popper ile ilgili olan düşüncelerine(eleştirilerine) götürecektir (eleştirel akılcılık kavramı üzerinden yaptığı eleştirilerde kendi içinde tutarlı olduğunu

³⁵ Paul Feyerabend, *Yönteme Karşı*, çev. Ertuğrul Başer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2020, s. 267.

³⁶ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Felsefesi*, s. 127.

iddia eden bilimin, en doğru ölçüt olduğu iddiası kendi içerisinde otoriteler yaratmaktadır) bu anlamda eleştirel akılcılık bunların en kötü örneklerinden bir tanesidir.

“Feyerabend, bilimi nasıl tanımlamaktadır? Bilim, insanların çevreleriyle başa çıkmak için icat ettikleri birçok alternatiften sadece biridir. Yegâne değildir, yanılmaz değildir ve kendi başına bırakılmayacak kadar güçlü, dayatmacı ve tehlikeli bir araçtır. Bilim, dünyada kendi başına bulunan ve keşfedilerek serimlenen bir realite değil, araştırmacıların ve sosyal şartların bilinçli ve de bilinçsiz karar ve tercihleriyle oluşturulan, değişik etkilere açık, çok yönlü ruhsal ve kültürel yaşamıyla insana özgü, irrasyonel saplantı ve eğilimleri de içeren, karmaşık bir etkinliktir.”³⁷

Metodolojik anlamda mükemmel ve değişmez bir yöntem arayışı bilimin ilerleyişinin önündeki en büyük engellerden bir tanesi olarak ön plana çıkmaktadır, tek bir ölçütün yerine getireceği alternatif başlık ise çoğulculuk ilkesi olacaktır.³⁸ Çoğulculuk ilkesi denildiği zaman akla gelmesi gereken ilk kavramlardan biri “Ne olsa uyar ilkesidir”. Feyerabend’in çoğulculuk anlayışı onun bilgi-kuramsal anarşizminden gelir. Feyerabend’e göre bilim, dogmatik yapısından kurtulması için çoğulcu olmalıdır. Saygılı, Feyerabend’in çoğulculuk anlayışını “Disipliner Çoğulculuk”, “Kuramsal Çoğulculuk” ve “Metodolojik Çoğulculuk” başlıklarıyla kavramsallaştırmaktadır.³⁹ Feyerabend’in burada iddiasında bulunduğu şey, aklın tek başına bir evrensellik ölçütü olarak değerlendirilmesinin yersiz bir kavram olduğu ve en doğru gelenek algısının yanlış olduğudur. Zira akıl tek başına bir gelenek olmaya ya da tek başına bir ölçüt olmaya yeterli değildir.

Çoğulculuk meselesi, tek bir yöntem ve mutlak doğruları veren bilim ile büyü ve büyücülük uygulamaları, astroloji gibi konular ile akademilerde

³⁷ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend’in Bilim Felsefesi*, s.31.

³⁸ Göksel Turan, *Karl R. Popper, Thomas S. Kuhn ve Paul K. Feyerabend’in Bilgi Kuramlarında Bilim Eleştirisi* (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2010, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 253891), ss. 34-35.

³⁹ Arda Umut Saygın, Paul Karl Feyerabend’in Bilim Anlayışı, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, C 1, S. 1, (2016), s.21.

veya okullarda adil bir yarışa girebilmeleri meselesi üstüne şekillenmektedir. İşte tam olarak burada özgür toplum konularına girmektedir. Gerçek manada özgür bir toplum içerisinde her birey veya grubun kendi bireysel düşünce ve duygularının doldurduğu açık bir topluma atıftır. Bu anlamda Feyerabend'in asıl amacı bilgi satanların (Popper vb.) maskelerinin düşürülmesini sağlamaktır, temel ölçüt olarak akıllı kullananlara aslında aklın sadece pratik ve günlük meselelerde yardımcı olabilecek bir kavram olarak var olduğunu saptamaktır.

Feyerabend'e göre büyü ve astroloji gibi konular özgür toplumun anahtarı olarak görülmektedir. Bilhassa bilimin içerisine toplumsal katılım anlamında etkili bir dönemeçtir. Ancak bu tarz konuların bilimsel sürece dâhil olmaları birtakım sorunları da beraberinde getirecektir. Öncelikle belirtmek gereklidir ki büyü ve mitoloji gibi kavramlar nesnel, rasyonel, ölçülebilir kavramlardan uzak öğretilerdir. Büyü veya mitoloji gibi öğretilerin bilime yaklaştırılması durumu ya da eşdeğer görülmesi, kendi çağındaki bilim felsefecilerinden farklı olarak oldukça radikal bir süreçtir. Bugün bile böyle bir durumu tartışmak bilim camiasından çok sayıda eleştiriyi beraberinde getirecektir. Devlet nezdinde bilim, büyü, mitoloji gibi kavramların eşdeğer hale gelebilmesi için öncelikle devletin eğitim sürecinden vazgeçmesini gerektirmektedir. Ancak böyle bir durum, bilimin geçerlilik kriterine zarar verebilecek ve akılsal ilerlemenin önüne büyük bir engel olacaktır.

Feyerabend ve devlet bağlamında siyasal anarşizm bu sürecin neresindedir?

Feyerabend siyasal anarşizme oldukça karşıydı. Çünkü, klasik anarşistler bilimsel inanca oldukça hoşgörülü davranıyorlardı. Buna Marx, Kropotkin örnek olarak verilebilir. İkisi de siyasal anlamda anarşist olabilirler;

Kropotkin bu anlamda bilime dokunmaz ya da Marx kurtuluş mücadelesinde bilimin insanlara yardım edebileceğini düşünür.⁴⁰

*"Ulaşmak istediğimiz şey, içinde her insanın ve her grubun olabildiğince özgür olduğu bir toplumdur. Benim özgürlükten anladığım şey, entelektüel bir canavarlık değil, nasıl ve ne ölçüde özgür olmak istediklerini belirlemeleri gerekir. Daha sonra çözülmesi gereken sorun, bir grubun diğer grupların hakkına müdahale etmesinin nasıl engelleneceğidir... Bu nedenle, düşüncelerin hareketini değil, sadece fiziksel hareket özgürlüğünü kısıtlayan bir polis teşkilatının gerekli olduğunu düşünüyorum."*⁴¹

Bu anlamda çoğulculuğun içerisinde birçok kavram ve durumlar bulunur, bu durumların hepsi bir anlamda çoğulculuk ilkesini destekleyen tutumlardır. Feyerabend'in çoğulculuğuna göre tek bir yöntem aramak beyhudedir; bütün şeyleri ortaya çıkaracak "tekçi" mantık yolu bulunmamaktadır. Sonuç olarak diyebiliriz ki Feyerabend; nesnelci, evrenselci ve çizgiselci pozitivist bir bilim anlayışına; kuramsal ve yöntemsel çoğulculuk, epistemolojik anarşizm ve ne olsa uyar gibi ilkelerden hareketle karşı çıkmaktadır.⁴²

1.3 Viyana Çevresi

Birinci Dünya Savaşı sırasında "Bilim, bilim içindir" anlayışı ile yola çıkan Pozitivist Viyana Çevresi filozofları (Moritz Schlick, Rudolf Carnap, Olga Hahn-Neurath, Hans Hahn, Victor Kraft vb.) ile kurulan bu Felsefi hareket uzun bir süre boyunca büyük çaplı bir ses getirmiştir. Viyana Çevresi akademik bir topluluktur. Temel amacı ise, bilim ve bilimsel yöntemlerin doğasını, sınırlarını tartışmaktır.

Çevre'nin düşüncelerine deyim yerindeyse en çok yön veren filozof Ernst Mach'tır. Mach, yaratıcı fikirleri ile ön plana çıkan filozoflardan bir

⁴⁰ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, ss.13-16.

⁴¹ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, s.18.

⁴² Vedat Çelebi, Paul Feyerabend'in Bilim Felsefesinde Bilimin Değeri ve Bilimsel Yöntemin Belirlenmesi Sorunu, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16 (2016), s.474.

tanıdır. Uzun yıllar boyunca Viyana Üniversitesi'nde pozitif bilimlerin üstüne çalışmıştır. Duyum problemine büyük bir önem veren Mach, bilgilerimizin duyumlardan geldiği ve var olmanın temelde bir duyumsama olduğunu ileri sürmüştür. Mach, bir anlamda bilim içindeki metafiziksel kavramlara karşı bir tavır almaktadır. Bilimin içerisinde karanlık bir taraf olmaması gerekir, apaçık ve anlaşılabilen olanlardan ayrılma isteğinin bir ürünüdür; geleneklerin ötesine geçme dürtüsü olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Aslında bu tutum çevreyi Pozitivizm düşüncesine doğru yaklaştıran bir çıkış olacaktır.⁴³

1929 yılında bir bildiri ile yayınlayan bu topluluğun amacı, insanlığın edinebileceği tüm bilgileri ve tüm alanları hiçbir disipline ayırmadan içinde toplayabilecek bir bilimin yaratılmasıdır.⁴⁴

“Esas itibarıyla modernist bir hareket olup uluslararası ve disiplinlerarası bir karakter taşıyan Çevre, Aydınlanmanın değerlerine de büyük ölçüde bağlıdır ve ampirik deneyimlere bağlı, modern mantık aracılığıyla biçimlenebilen bir bilimsel felsefe oluşturma ve geliştirme gayretindeydi.”⁴⁵

Metafiziksel konulardan sıyrılma çabası bu çevrenin düstur edindiği temel problemlerden biriydi. Bu bağlamda bilim ile bilim olmayan ayrımının yapılabilmesi bir önkoşul olarak ön plana çıkmaktadır. Mantıkçı Pozitivistlerin geçmişten gelen yargıları kaldırma çabası ile yola çıkan çevre üyeleri bu anlamda cevap verilemeyen soruların temelde birer metafizik olduğunu ileri sürmüş ve bu unsurların ortadan kaldırılmaları gerektiğini iddia etmişlerdir.⁴⁶ Bilimin yapılabilmesi için önkoşul, sağlam temeller üstüne oturtulmalıdır.

⁴³ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Felsefesi*, s.44.

⁴⁴ Çelebi Paul “*Feyerabend'in Bilim Felsefesinde*”, s.465.

⁴⁵ Kemaloğlu, *Paul Feyerabend'in Bilim Anlayışlarına Eleştirileri*, s.11.

⁴⁶ Özge Güven, *Karl Popper ve Paul Feyerabend'in Bilimsel Yöntem Anlayışlarında Akıl ve Özne Sorunu* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.532271), s.16.

Temelde tüm bunların amacı felsefe ve bilimi birbirine yaklaştırmaktır ancak bilim ve felsefe karakteristik olarak birbirinden farklı öğretilerdir. Felsefe kendi içinde çıkmazları ve kavramları barındıran bir öğreti olarak ön plana çıkarken bilim mutlak doğruları gerektiren bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır.

1.4 Imre Lakatos – Karl Popper – Thomas Kuhn

Imre Lakatos

Feyerabend'in deyimiyle, "ironi yapmayı" ve bu üslupla rakibini sıkımayı seven bir filozof olan Imre Lakatos⁴⁷, *Yönteme Karşı* kitabının yazılmasına önyak olmuştur. Feyerabend ile yazışmalarının karşı tarafı olan ve aynı zamanda Feyerabend'in çok sıkı bir arkadaşı ve dostudur. 9 Kasım 1922 tarihinde dünyaya gelen Lakatos, Feyerabend gibi II. Dünya Savaşından etkilenen filozoflardan biridir. *Yönteme Karşı* kitabının karşı tarafı olmasının sebebi; Bir gün Lakatos bu aykırı görüşlerini yazılı hale getirmesini, kendisinin bunlara vereceği cevaplarla birleşince iyi bir eserin ortaya çıkacağını söyler. Hatta bu teklifi yaparken, "Mümkün olduğu kadar uç fikirler geliştir" diyerek Feyerabend'i biraz da tahrik eder.

Lakatos, rasyonalist bir filozoftur. Bundan dolayı bu görüşü kabul etmeye karşı çıksa da sonrasında hiç değilse karşılıklı diyaloglardan oluşan bir kitap yazmaya karar vermiştir. 1974'te Lakatos'un ani ölümü bunu mümkün kılmamış, bu projenin yarısı olarak gerçekleşen tek taraflı hali 1987'de "*Yönteme Hayır*" (*Against Method*) olarak bastırılmıştır.⁴⁸ Tıpkı Feyerabend gibi Popper'ın öğrencisi olan Lakatos, Popper'ın yanlışlanabilirlik, Thomas Kuhn'un "paradigma" anlayışına eleştiriler

⁴⁷ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s. 12.

⁴⁸ Bahar Ok, *Post- Pozitivist Süreçte Paul Feyerabend'in Yeri* (Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 380058), s.56.

getirmiştir. Bu anlamda yanlışlanabilirlik ilkesinin normal süreçler içerisinde yanlışlamanın kolay bir şey olmadığını kendi savıyla eleştirmiştir. Kuhn'un paradigmasının ise her zaman geçerli olmadığını söylemiştir. Kanlı devrimsel dönüşümlerin olmadan da yanlışlabildiği görülür. Yine de bunun kolaylığı anlamına gelmez demiştir. Lakatos; Popper, Feyerabend ve Kuhn gibi ilerlemeci pozitivist görüşü eleştirmiştir.⁴⁹

Lakatos'a göre bilimsel ilerleme rasyonel bir biçimde açıklanabilmektedir, bilim ile bilim olmayana sınır çekmesi noktasında bir ölçüt arayışına girecektir; Lakatos, bilime bir sınır çekme kaygısıyla bilim felsefesinde gerçekleşen tartışmaları ele almakla başlayacaktır.⁵⁰ Lakatos'un ilk olarak pozitvizme karşı Popper'in savlarına önem vermekle başlar, burada Feyerabend ile ortak noktaları olduğunu saptar.⁵¹

“Popper'in esas farkı, tüm zamanların en çok kanıtla desteklenmiş bilim kuramı olan Newton mekaniğinin ve Newton'ın kütleçekimi kuramının çöküşündeki bütün içerimleri kavramış olmasında yatar. Popper'a göre erdem hatalardan kaçınmaya dikkat etmek değil, hataları giderme yönünde amansız olmaktır. Bir yandan tahminlerde cesur, öte yandan çürütmelerde katı olmak: Popper'ın reçetesi budur.”⁵²

Feyerabend, bilgi kumkuması derken aslında onun bir filozof olmadığına temas etmiştir ancak durum özellikle Popper taraftarlarınca öyle kabul edilmemektedir. Popper ve Kuhn arasındaki en büyük farklardan biri olarak Popper, bilimin devrimsel nitelikte olduğunu savunurken Kuhn bunun istisnai bir durum olduğunu savunmaktadır. Bu durum hakkında Lakatos:

⁴⁹ Dudaklı, *Paul K. Feyerabend'de Bilim, Teknoloji Ve İnsan Özgürlüğü*, s.31.

⁵⁰ Okan Okutan, *Thomas Kuhn ve Paul Feyerabend'in Görüşleri Çerçevesinde Bilimsel Görecilik Anlayışı ve Bu Anlayışa Yönelik Eleştiriler* (Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 599634), s.181.

⁵¹ Seda Özsoy, Popper ve Kuhn Arasında: Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri, *KAYGI*, S.30 (2018), s.217.

⁵² Imre Lakatos, Alan Musgrave, *Eleştiri ve bilginin gelişmesi*, Çev. Nur Küçük, İstanbul: İthaki Yayınları (2020), s.124.

“Popper’a göre bilim “sürekli devrim” ve eleştiri de bilimsel gelişimin can damarı iken, Kuhn’a göre devrim istisnaidir, aslında bilim dışıdır ve “olağan” eleştiriden adanmışlığa geçiş, ilerlemenin ve “olağan” bilimin başladığı noktayı ifade eder.”⁵³

Lakatos’un tartıştığı bir takım kuramlar vardır bunlar aslında Popper’ın ortaya atmış olduğu yanlışlamacılığın üçe ayrılmış halidir⁵⁴;

1-Dogmatik Yanlışlamacılık: Yanlışlamacılık türünün en zayıf halkasıdır. Bu anlamda, herhangi bir kuram bütünüyle yanlışlanabilir bir formdadır. Herhangi noktada yanlışlanamayacak bir kuram bulunmamaktadır. Uygulanması anlamında tam bir deneyci formdadır, bu deneye dayalı yapısı ile aslında en zayıf halkası olması gerekçelendirilebilir bir nedendir.⁵⁵ Bilimsel bir teorinin kesinlikle doğru olduğunu iddia etmenin tamamen yanıltıcı olduğunu ileri sürmüştür. Gerçek ilerlemeler, o teorilerin yanlışlanması ve daha iyi teorilerin gelmesiyle gelişimin olacağını iddia etmiştir.

2-Metadolojik yanlışlamacılık: Bu kavramı daha iyi anlayabilmek için pasifist ve aktivist kavramlarını açıklamak gereklidir, pasifistlere göre doğru olarak adlandırılacak bilgiler zihinde eylemsiz bir zihinde doğanın bıraktığı izdir. Aktivistlere göre ise; zihinsel süreçte bulunmadan doğayı anlayamayız. Bilim insanlarının deney tekniklerinde yanlışlanabilir taraflar olduğunun ve kuramları buna göre değerlendirmeleri gerektiğini bilirler. Metodolojik yanlışlamacılık genel olarak; kuramlar arasında eleme yöntemini kullanıp ayakta kalmayı garantileyen kuramlar için sürecin daha da zorlaşmasını sağlamaktır. Burada temele alınan görüş kuramın herhangi bir süreçte ayakta kalması anlamında daha da güçlenmesini sağlamaktır.⁵⁶

⁵³ Imre Lakatos, Alan Musgrave, *Eleştiri ve bilginin gelişmesi*, s.125.

⁵⁴ Seda Özsoy, Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji, s.217.

⁵⁵ Imre Lakatos, Alan Musgrave, *Eleştiri ve bilginin gelişmesi*, s. 129.

⁵⁶ Imre Lakatos, Alan Musgrave, *Eleştiri ve bilginin gelişmesi*, ss. 138-145

3-Sofistike Yanlışlamacılık: “Sofistike yanlışlamacılık’a gelindiğinde ise bir kuram, eğer önceki veya rakip bir kuramdan farklı olarak “artan deneysel içerikle” destekleniyorsa yani eğer yeni olguların keşfine götürüyorsa ancak o zaman “bilimsel” veya “kabul edilebilir” bir kuram sayılır.”⁵⁷ Sofistike yanlışlamacılığın en önemli rollerinden bir tanesi birçok farklı geleneği harmanlamasıdır, bu anlamıyla Kantçılardan, ampiristlerden, uylaşımıcılardan birçok özellik almıştır ve bu sayede kendi bireysel bilgisini de arttırmıştır.⁵⁸

Feyerabend ve Lakatos bağlamında; nesnellik kavramı ön plana çıkan bir kavramdır. Lakatos’a göre bilimde nesnellik yoksa problemler başlayacaktır. “Lakatos’un belirttiği gibi nesnel bilgi yoksa bilim ile sahte-bilim arasında bir ayrım olmayacaktır. Bu durumda ne bilimsel gelişme ile entelektüel şarlatanlık arasında bir fark kalır ne de akademik dürüstlüğün bir anlamı ve nesnel standardı olur.”⁵⁹ Feyerabend’in sık sık vurguladığı nesnellik problemi bağlamında bilim, nesnellik algısından ve nesnel olandan bağımsız olmalıdır fikri Lakatos’a göre bilimin ilerlemesi noktasında bir problem teşkil etmektedir.

Lakatos, özellikle Popper ve Feyerabend’in desteklediği kuramsal çoğulculuk ile Kuhn’un desteklediği kuramsal tekçilik hakkında; Bir araştırma programının hōristik⁶⁰ anlamda gücü bitene kadar sadık kalmak gerektiğini, herkes hemfikir olana kadar rakip programı devreye sokmamak gerekliliğini ileri sürmüştür. Bilimin ilerleyebilmesi açısından en önemli faktör birden fazla kuramın birbiriyle olan yarışıdır. Ne kadar çok kuram

⁵⁷ Seda Özsoy, Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji, s.219.

⁵⁸ Imre Lakatos, Alan Musgrave, *Eleştiri ve bilginin gelişmesi*, s.159.

⁵⁹ Ferit Uslu, Bilimselliğin Kriteri ve Sınırları Problemi – Bilim, Bilim Olmayan ve Sahte Bilim-, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 19 (2011), s.23.

⁶⁰ "Bulmak" "keşfetmek" az bilgi ve az zaman ile doğruluğu kesin olmayan ama çoğu kez mümkün görünen bir takım cevaplar oluşturmaya yardımcı olan bir işlemdir. BKZ. https://tr.wikipedia.org/wiki/Sezgisel_analiz (Erişim: 15.11.2023).

birbiriyle yarışırse bilim o kadar ilerleyecek ve kusursuza daha yakın kuramlar ortaya çıkacaktır. Bu haliyle bakıldığında Kuhn'un tekçi anlayışına karşı Popper ve Feyerabend'in kuramsal çoğulculuk kavramı daha akla yatkın görünmektedir.⁶¹ “Bu noktada Popper ve Feyerabend haklı, Kuhn haksızdır.”⁶²

Karl Popper

Feyerabend'e göre bir bilgi kumkuması; felsefesi bile olmayan bir filozof, A.M. Celal Şengör'e göre tarihteki en büyük bilim felsefecisidir. Ama her şeyden öte 20. yy felsefesine büyük bir etki etmiş filozoflardan bir tanesidir. Feyerabend'in önceleri koyu bir Popper fanatiği olduğu ancak belli bir zaman sonra; en çetin eleştirilerini yaptığı biri haline geldiği birçok eserinde belirtilmiş ayrıca da sözlü olarak da ifade etmiştir. İki filozofun tanışmalarının başlangıcı Alpbach'ta yapılan felsefe seminerlerinden biridir, Feyerabend, Popper'ı öncesinde tanıyordu ancak ilk yüz yüze tanışmaları Popper'ın yürüttüğü bir seminer sırasında orada daktilograf olarak bulunmasıyla başlamıştır.⁶³

Popper aslında çift yönlü bir filozoftur, bu anlamda özellikle siyaset ve bilim felsefesi alanında çalışmaları vardır. *Açık Toplum ve Düşmanları* 'nı okurken siyasetçi, Bilimsel Araştırmanın Mantığını okurken bilim felsefecisi yanını görmemiz olağan bir durumdur. Bu anlamda Popper, aslında birçok alanda yetkinliği olan entelektüel olarak nitelendirilebilecek bir filozof olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunlara karşın Popper felsefeci olmayı özür dilenmesi gereken bir durum olarak değerlendirecektir.⁶⁴

⁶¹ Imre Lakatos, Alan Musgrave, *Eleştiri ve bilginin gelişmesi*, s.197.

⁶² Imre Lakatos, Alan Musgrave, *Eleştiri ve bilginin gelişmesi*, s.197.

⁶³ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Felsefesi*, s. 37.

⁶⁴ Popper, *Sağduyu filozofu Popper*, s.7.

Bilimsel düşüncesi bağlamında bilim ile bilim olmayan ayrımını ortaya koymaya çalışan Popper, metafiziksel kavramların bilim içerisinde yer alamayacağını, bu gibi durumların bilimin gelişmesine engel olacağı iddiası vardır. Bilimsel gelişmelerin yaşanabilmesi açısından önemli olan durum genel yöntemleri ve kurallarını ortaya koyma gerekliliğidir.⁶⁵

Yanlışlanabilirlik ilkesi, Popper'ın bilim felsefesi tartışmalarının bir anlamda temelini oluşturur. Bu bağlamda bilimsel bir kuram ortaya atılmadan önce gerekli olan tüm zorlu sınama testlerinden ve ölçütlerinden başarı ile geçmesi gerekliliğidir. Buradaki sınama yolları ve çeşitleri anlamında her kuram “yanlışlanabilir olmalıdır” algısı vardır. Popper, Yanlışlanabilirlik ve yanlışlama kavramlarını aktarırken iki kavram arasında net ayrımlar yapma gerekliliğini ortaya koyar. Bu anlamda Yanlışlanabilirlik; “Yanlışlanabilirliği, salt önerme dizgelerinin görgül özelliklerinin ölçütü olarak ele alıyoruz. Dizgenin ne zaman yanlışlanabilir olarak kabul edilebileceği, konulan kurallarla belirlenmelidir.”⁶⁶ Popper'e göre, Kuramın yanlışlanabilmesi için temelde birkaç önerme yeterli olmayacaktır. Kuramı çürüten bir etki olmalıdır, bu bir varsayım türüdür; yanlışlayan varsayım.⁶⁷

“Popper, bilimsel bir açıklamanın (kuram veya varsayım) kendisinden yanlışlanması mümkün önermeler çıkarılmasına müsait bir yapıya sahip olması gerektiğini söyler. Bir kuram ne kadar çok yanlışlanmaya müsaitse o kadar fazla empirik içeriğe sahiptir ve bu durum onun bilimselliğinin de göstergesidir.”⁶⁸

Aslında bu önermeden bakıldığından bilimsel bir kuramın yine öyle değerlendirilebilmesi için Yanlışlanabilirlik ilkesine de uygun olması gerekir. Bilimsel ilerlemenin kaidelerine uygunluğu buradan çıkacaktır.

⁶⁵ Ok, *Post- Pozitivist Süreçte Paul Feyerabend'in Yeri*, s.89.

⁶⁶ Karl R. Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev. İlknur Aka, İbrahim Turan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003. s.109.

⁶⁷ Popper, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, s.110.

⁶⁸ Okutan, *Thomas Kuhn ve Paul Feyerabend'in Görüşleri Çerçevesinde Bilimsel Görecilik Anlayışı ve Bu Anlayışa Yönelik Eleştiriler*, s.54.

XX. yüzyılda klasik bir anlayış olarak bilim felsefesi evrensel bilginin en güvendiği temellerin başında geliyordu. Deneylerin ve gözlemlerin yapılması, yani deneye dayalı bir bilgi türü bilimsel bilgiye ulaşmak için en önemli ölçüttü. Ölçütler tamamlandıktan belli bir süre sonra çeşitli genellemelere varılır ve bilimsel bilgi tikelden tümele doğru genişlemesi sağlanır.⁶⁹

Bu anlamda Feyerabend'e göre, standart ya da evrensel bir bilimin varlığı bir ütopyadan ibarettir. Popper'ın akılcı argümanının içeriğini oluşturan eleştirel standartları da vardır. Popperci okulların standartlarını oluşturmak zor bir durum değildir.⁷⁰

“Bir görüşü eleştiriden koruyan, onu tehlikeden azade veya "adamakilli sağlam" kılan her adım akılcılıktan uzaklaşan bir adımdır. Öte yandan onu daha rüzgâra açık kılan her adımsa iyidir, boştur. Dahası var, kusurlu bulunan düşünceler terk edilmelidir ve uygun karşı argümanlar bulunamıyorsa onları güçlü ve başarılı eleştirilere karşı korumaya çalışmak yasaktır. Düşüncelerinizi geliştirin ki eleştirilebilsinler, onlara amansızca saldırın, onları korumaya kalkışmayın ve zayıf noktalarını gösterin; böylesi zayıf noktalar açığa çıkar çıkmaz onları kütükten düşün. Bunlar eleştirel akılcılarımızın ileri sürdüğü kurallardan bazıları.”⁷¹

Popper'a göre olguların dayanabileceği tek şey her zaman için kuramlardır, Bu konuda Feyerabend Popper'a karşı çıkmaktadır. Bu noktada belirtmek yerinde olacaktır ki olguların anlaşılması için bir kurama bağlanması yeterli olmayacaktır. Bunun için birtakım sınamalar gereklidir ve bunlardan bağımsız olarak ortaya çıkacak olan bazı olgular da olacaktır.

Geneli itibariyle; Feyerabend metodolojik olarak herhangi bir sürecin bilimin ilerlemesine yeterli olamayacağını dile getirir. Popper ise bilimlerin yeteri kadar gelişebilmesi açısından bilimin yöntemden başka bir çaresi

⁶⁹ Gülse Kısa, *Bilimde Rasyonalite ve Sınır Çizme Problemi Kuhn, Lakatos ve Feyerabend* (Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Muğla 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 738581), s.18.

⁷⁰ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, ss.192-193.

⁷¹ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.193.

olmadığını iddia etmiştir. Yöntemler evrensel temalar ile ortaya atılan ve bu evrenselliği sayesinde ihtiyacı olan saygıyı kazandığını iddia ederken, Feyerabend ise anarşist bir yapıda evrensellik algısının ve evrensel ölçütlerin mümkün olmadığını, olamayacağını iddia etmiştir. Son olarak filozofların bu yöntemler noktasında nesnellik algısı önemlidir ki bu nokta da ayrılmaktadırlar.

Kısaca Feyerabend ve Popper arasındaki temel farklara bakıldığında üç temel konu üstünden bir çıkarım yapılabilir. Bu konular, bilimsel yöntem, kuralcılık, dogmatizm konularıdır.

Bilimsel Yöntem, Popper; bilimsel teorilerin yanlışlanabilir olması gerektiğini savunur. Bu teoriler, deneyle ve gözlemle tatbik edilebilir bir düzlemde olmalıdır.

Feyerabend'e göre ise, bilimsel süreçte tek bir doğru yöntemin olmadığını savunmaktadır. Bu anlamda filozofa göre yöntem ve yaklaşımların herhangi bir standarda bağlanmaması gerektiğini düşünmektedir.

Kuralcılık, Popper; bilimin sıkı bir sınırlandırma süreci olduğunu savunmaktadır. Bilimsel sürecin belli bir kriter veya kriterlere göre şekillendirmesi gerekliliğini savunur.

Feyerabend ise; bilimin serbestlik konusunda daha rahat olması gerektiğini savunmuştur. Bu serbestlik bilimin daha rahat gelişmesine olanak sağlayacak ve bilimde çeşitlilik görülecektir.

Dogmatizm, Popper; bilimde dogmatik kavramlardan ve durumlardan kaçınılması gerekliliğini savunmaktadır. Dogmatizm, kelime anlamı olarak bir teorinin temel prensiplere dayanmaksızın doğru olduğunu kabul etme durumudur. Popper'a göre bilimsel teori, her zaman için yanlışlanabilir bir kimlikte olmalıdır. Bilimsel ilerleme bu şekilde mümkün olacaktır. Teori,

deneyler ve gözlemler ile çürütülüyorsa o teori bilimsel olarak kabul edilmektedir.

Feyerabend ise, Popper gibi düşünmemektedir. Bilimde dogmatizmden kaçınılması gereklidir ancak bilimsel bir paradigmanın tamamen yanlışlanması gerekliliği söz konusu değildir. Bu anlamda bilimin tek bir doğru yol izlemesi gerekliliği bulunmamaktadır.

Thomas Kuhn

Feyerabend'in Thomas Kuhn ile tanışmaları London School Of Economics'te çalışmaya başladığı döneme denk gelmektedir. Aynı zaman dilimleri içerisinde Imre Lakatos ile de tanışmışlardır. Kuhn, Mantıkçı Pozitivist bilime belki de en sert eleştirileri yapan filozoftur. Kuhn'un yazmış olduğu *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* kitabı camia içerisinde oldukça ses getirmiş bir kitaptır. Thomas Kuhn açısından ilk olarak anlaşılması gereken kavram paradigma konusudur. Karşıt bilim görüşlerinin ön plana çıktığı bir dönemde aslında bilimsel meseleler bir güç gösteresine dönüşmeye başlamıştır. İşte burada farklı bilimsel kuramların yarıştığı yaklaşımlara Kuhn, paradigma adını vermiştir. Paradigma, aslında 'gelişim' anlamına gelmektedir.⁷² Paradigma kavramına *Bilimsel Devrimler*'in yapısı adlı eserinde sıkça değinmiştir. Kitabın isminden de anlaşılacağı üzere 'devrim' ve Olağan bilim kavramı, Kuhn felsefesinin önemli kavramlarından biridir. Süreç başlangıçta şöyle başlar; paradigma sonrasında gelen devrim ve bu devrimin arkasından gelecek olan yeni paradigmadır. Paradigmaların bu durumu bir bakıma birikerek değil, girişerek ortaya çıkmaktadır.

Devrim öncesi yani normal bilim döneminde, insanlardan beklenen davranış, hâlihazırdaki kurallara riayet ederek farklı teknikler ile çözmeye

⁷² Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kayaş, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1995, s.9.

çalışmalıdırlar. “Normal bilim döneminde sınanan kuram değil, bilim adamıdır. Dolayısıyla bilim adamı paradigmanın dili ile dünyayı uyuşturmak için sürekli bir çaba göstermektedir.”⁷³ Bilimsel devrimler sıkça ortaya çıkan durumlar değildir işte böyle zamanlarda olağan bilimi yönlendirecek olan en önemli şey paradigmalardır.⁷⁴

Bilimsel devrimlerin gerçekleşmesinden hemen önce paradigmalar, değişime uğramaları amacıyla bir takım saldırılara uğrarlar. Konunun bu boyutundan bakıldığında Newton’un kuantum mekaniğine geçişi sırasında fiziğin kendi içyapısı gereği birçok tartışma çıkmıştır.⁷⁵ Bilimsel devrimin kökeninde zorunluluklar vardır, bu zorunluluk bilimsel ilerleyişin temelini oluşturacaktır. Bu bağlamdan bakıldığında bilimsel çürümeler zamanla kendilerini bilimsel devrimlere bırakacaktır, bu sürecin en önemli unsuru ise paradigmalar olacaktır.

Kuhn’a göre bilim, tarihsel düzlemde ilerleyen bir süreç değildir. Bilim, devrimsel düzlemde ilerleyen ve devrimler ile gelişen bir süreçtir. Bilim içerisinde zamanla bazı kopmalar ve bu kopmalardan kaynaklı olarak bilimsel bir ilerleme değil, bilimsel bir duraksama dönemi yaşanmaktadır. Bu noktada değişmeyecek olan tek süreç olağan bilimin ardından mutlaka devrimsel bir süreç gelecektir.⁷⁶ Bu durum bir anlamda bilimin yapısıyla ilintili bir durumdur, toplum içindeki sosyolojik durum ya da insanların zaman içerisindeki ihtiyaçları bilimsel anlamda bazı dönemlerde bilimi yetersiz kılacaktır. Bilimin yetersiz kalması durumunda, bilimsel bir devrim süreci olumsuz bir süreçten olumlu bir sürece evirebilecektir.

⁷³ Kemaloğlu, *Paul Feyerabend’in Bilim Anlayışlarına Eleştirileri*, s.28.

⁷⁴ Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, s. 9.

⁷⁵ Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, s.109.

⁷⁶ Muzaffer Yıldırım, *Feyerabend’te Bilim-İktidar İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2021, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.660460), s.28.

Yeni doğan bilimsel devrim taraftar bakımından yetersiz sayıda olabilir. Ancak bilim içinde kuralların yeniden oluşturulması gerekecektir. Burada paradigma problemleri ortaya çıkacaktır. Bilim insanları zorunlu olarak yeni paradigmaya alışmak zorunda kalacaklardır.

Paradigma bağlamında ortaya çıkan bir kavram olan “olağan bilim” kavramı aslında kendinden önceki bilimsel faaliyetlerin üstüne yeni kuramları oturtma anlamı taşımaktadır, ancak bu yönüyle Feyerabend tarafından oldukça sert biçimde eleştirilmiştir.⁷⁷ Bu anlamda yerine gelen kuram ileriki başlıklarda tartışılacak olan tahakküm meselesine dönüşecektir. Kümülatif ilerleme, yeni gelen kuramın gelişme olanağını daha gelişmeden kırmaktadır. Bu anlamda bilimsel ilerleme devrimsel bir nitelik gibi başkaldırı mahiyetindedir. Ancak Feyerabend’in kastı böyle bir süreç değildir.

Burada Kuhn, bilimsel devrimler neticesinde belirli bir paradigmanın çeşitli nedenlerin etkileşimi sonucunda çökmesinden bahsetmektedir. Ancak Feyerabend, bilimsel devrimlerin tek bir modelle açıklanmasının mümkün olmayacağını ileri sürmektedir. Burada önemli olan durum tekil örnekler göz ardı edilmektedir. Bu anlamda bilimsel ilerleme genellikle birbiriyle ilişkilendirilemeyen faktörlerin karmaşık etkileşimleri sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Bilimin bilgi kuramsal açıdan değil de tarihsel açıdan değerlendirilmesi konusunda Thomas Kuhn ile aynı görüşte olan Feyerabend, bilim içerisindeki siyasi özerkliği bütünüyle reddetmektedir.

“Ama bilimin siyasi özerkliği (reddediyorum) konusunda ondan farklı düşünüyorum. Neyse, şimdi görüşlerimizin (örneğin benim yayımlanmış görüşlerim ve Kuhn’un ulaştığı, henüz yayımlanmamış son felsefi sonuçlar) neredeyse özdeş gibi görünmesi bir yana bir şeyden hiç hazzetmiyorum. Kuhn’un tarihi, felsefi veya dilsel ama her durumda şu veya bu ölçüde kuramsal halatlarla bağlama girişiminden: kuramla

⁷⁷ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend’in Bilim Felsefesi*, s.192.

*bu tür bir bağlantı bizi, en azından benim kaçmak istediğim bir şeye geri götürür; Bir "kavramsal sistemin hayali (yapı-çözüm!) olmasına karşın katı olan sınırlarına..."*⁷⁸

Feyerabend ve Kuhn belirli noktalarda ve özellikle çoğulculuk konusunda aynı düşünüş biçimlerine sahiptir. Kuhn, özellikle bilim öncesi dönemin çoğulcu bir yapıda olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Bu anlamda Lakatos, çoğulculuk konusunda Feyerabend ve Kuhn'u haklı bulup Popper'in karşısında durmuştu. Kuhn, bilimsel aşamaların tez-sentez-antitez aşamaları olduğunu düşünmektedir.⁷⁹ Bilim başından sonuna kadar çoğulcu bir anlayışla ilerlemelidir. Çünkü, ona göre bilimsel ilerleme farklı görüş ve kuramlar ile mümkün olabilecektir.

Thomas Kuhn, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı* kitabında kendisinden uzman diye bahsetmiş devrim sonrası dönemlerde de alanında uzman yapılar kurulması noktasında fikirler belirtmiştir. Ancak Feyerabend, uzmanlık noktasında çok nettir ve burada Kuhn ile iker ayrılığına düşmüşlerdir. Özellikle kendini uzman olarak nitelendiren bilim insanları için, "oy kullanırken bile belli bir yaşı bekliyoruz ancak birisinin uzman olabilmesi için herhangi bir ölçüt bulunmamaktadır" gibi net bir görüşü bulunmaktadır. "Kuhn'un felsefesi, uzman olmaya can atarken Feyerabend'in böyle bir amacı ve isteği yoktur."⁸⁰

⁷⁸ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.266.

⁷⁹ Kemaloğlu, *Paul Feyerabend'in Bilim Anlayışlarına Eleştirileri*, ss.45-46.

⁸⁰ Kemaloğlu, *Paul Feyerabend'in Bilim Anlayışlarına Eleştirileri*, s.46.

2.BÖLÜM

NESNELLİĞİN İMKÂNI

Feyerabend'e göre; bilime ve bilimselliğe giden yolda bilime atfedilen mutlak doğru anlayışının temelinde nesnellik algısı vardır. Nesnellik algısı ise bilimi "akılsal" atfedecek bir durum değildir. TDK verilerine göre nesnellik: Nesnel olma veya nesnelerin gerçeğine dayanma durumu; afakilik, objektiflik, objektive gibi bir cevaba varabiliriz. Cevizci'ye göre ise; "Öznelere değil de, nesnelere ait olma, öznelerden bağımsız olma durumu. Biraz daha özel olarak da nesnelere, olaylara ve dünyaya kişisel öge ve faktörlerden etkilenmeden, öznel eğilimlerden bağımsız olarak ve önyargılardan olumsuz etkisini ise karıştırmadan yaklaşma durumu."⁸¹

Feyerabend, bilim ve bilimsel keşiflerin "akılcı" bir şekilde ilerlemediğini ileri sürmektedir. Birinci Dünya⁸² biliminin evrensel geçerliliği olmayan fikirler içerdiğini; nesnellik fikrinin güçlü uyarılar ile geçerli olduğunu ve bu fikirler için nesnellik algısı ile hususi bir bilim yaratıldığını söylemiştir.⁸³

Bilimin iddia ettiği nesnellik algısı birçok yönden eksik ve bu eksikliği ile evrensel bir model olma eğiliminden çok bilim insanlarının "olgusal" olarak tabir ettiği çeşitli cümlelerden ibarettir. Bu anlamda "olgusalılık" adı altında yapılan yorumlarda yanlışlıklar ve hatalar vardır.

"Fakat ne yapsak faydasızdır, bilim tarihi sadece olgular ve olgulardan yapılan çıkarımlardan oluşmaz. Orada çeşitli düşünceler, olgu yorumları, çatışkılı yorumların yarattığı sorunlar, hatalar ve daha bir sürü şey de vardır. Hatta daha yakından bir çözümlemeyle bilimin "çıplak olgu" diye bir şey bilmediğini, bilgimizi oluşturan "olgular"a

⁸¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları, 2021, s.318.

⁸² Kısaca: Batı'nın tahakkümü altında olan bilim.(Metin içerisinde uzunca açıklanacaktır).

⁸³ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, ss. 8-9.

zaten belirli bir şekilde bakıldığını ve bu yüzden de bunların esasında fikir ürünü [ideational] olduklarını keşfedebiliriz.”⁸⁴

Tarihsel düzlemde bir bilim insanının bulgusu tüm bilim insanları için geçerlidir(reddedilene kadar) gibi bir kanı vardır. Evrensel ölçütlerin de temel dayanağı bu algıdan kaynaklanmaktadır. Bu anlamda tüm şartlar ve durumlar devamlı olarak değişkenlik gösterebilir. Bir insan olarak bilim insanının da öznel yargıları o bilimsel ölçütün içerisine dâhil olabilir.

“Feyerabend burada bilim insanının tavrının birçok bakımdan belirsiz olduğuna ve kesinlikle tarihsel arka plandan tamamen bağımsız olmadığına dikkat çeker. Ona göre bu durumda yapılabilecek olan şey, bir takım pratik iş görme usullerini sıralayarak, tarihsel örnekler ve vaka incelemeleri örnekleri sıralayarak araştırmanın doğasına ilişkin olan karmaşıklığı göstermektir.”⁸⁵

Bununla Feyerabend, nesnel bir ölçütün mümkün olmadığı yargısına ulaşmaya çalışmaktadır; buradaki nesnellik arayışından bir takım çıkarsamalarda bulunmak yerinde olacaktır.

Feyerabend’e göre nesnellik algısı içerisinde kuram ve olguların birbirleri ile uyumsuzlukları olduğu aşikâr bir şekilde görülebilmektedir; Hume; kuramların olgulardan türetilemediğini iddia eder böyle bir durum bilim insanını kuramsız bırakabilir. Böyle bir durumda yapılabilecek en iyi tavır yöntemimizi gözden geçirmektir. Olgular ve kuramlar birçok noktada uyum sorunu yaşarlar, Feyerabend bu anlamda bunların net bir şekilde ayrıldıklarını da iddia eder. Metodolojik kurallar deneysel bir takım sonuçlardan bahsederken bunların doğru dürüst tanımlanmış ve bütün bilim insanları tarafından kabul görmüş gibi bir tavır takınırlar. Böyle bir durumda bilmek gereklidir ki, bilim insanının kullanmış olduğu malzeme, yasa,

⁸⁴ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s. 34.

⁸⁵ Mehmet Ali Yıldız, *Bilimin Sınırını Belirleme Tartışmaları* (Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.770832), s.138.

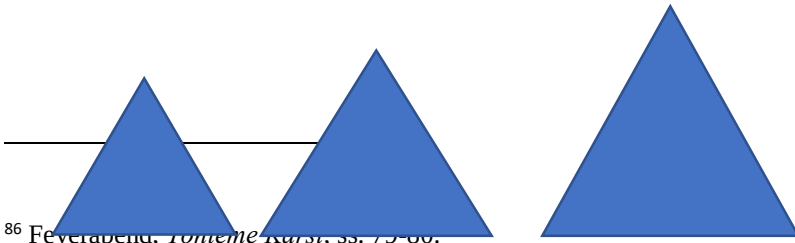
matematiksel teknikler, epistemolojik yargılar kabul gören anlamsız sonuçlarına karşı belirsizdir.⁸⁶

Bilim insanlarının yapmış olduğu birtakım deney ve gözlemler farklı iklimlerde ve deneyi yapan kişinin farklı tecrübelerine bağlı olarak sonuçsal açıdan farklılıklar gösterecektir. Feyerabend'in hedefi bu anlamda bilimi ve ölçütleri kuru kuruya eleştirmek değil bilim insanlarına farklı metotlar göstermektir. Yaşamdan duygular, bağlar, gelenekler çıkarılamaz, bilim insanları ne kadar nesnel olduklarını iddia etseler de nesnel bir tutum sergileyemezler.⁸⁷ Bu anlamda bilimi güçlendirecek olan şey, nesnellik değil; görecelilik olacaktır.

Şekil 1:Nesnellik Ölçütü

Yukarıdaki üçgenlerin hangisinin daha büyük olduğunun ya da hangisinin küçük olduğuyula ilgili olarak herhangi bir bilgi birikimimiz yoktur. Bununla ilgili olarak herhangi bir yorumda bulunamayız. Hayalimizde büyüklük ya da küçüklükle ilgili bir ölçütümüz yok ise bu anlamda bir değerlendirme yapmakta mümkün olmayacaktır. Nesnellik sınırları içerisinde değerlendirme yapılıyor ve nesnel olan ölçüt ise; ölçütünüz daha uzuna göre kısa, daha kısaya göre uzun olacaktır; değerlendirme başka bir ölçüye devretmiş olacaktır.⁸⁸

⁸⁶ Feyerabend, *Tomeme Karşı*, ss. 73-86.

⁸⁷ Kemaloğlu, *Paul Feyerabend'in Bilim Anlayışlarına Eleştirileri*, s.61.

⁸⁸ Turan, *Karl R. Popper, Thomas S. Kuhn ve Paul K. Feyerabend'in Bilgi Kuramlarında Bilim Eleştirisi*, s.70.

Şekil 2: Nesnellik Algısı

Yukarıdaki üçgenlerden, en sağdaki en soldakine göre daha büyüktür, en soldaki ise sağındakine göre kısadır. Üçgenlerden ortadaki ve en sağdaki silindiği zaman soldakini değerlendirmek için elimizde herhangi bir ölçü kalmayacaktır çünkü ölçüt olabilecek olan şey kendisi dışındaki diğerleridir. Bir cetvel yordamıyla tek kalan üçgeni ölçebilirsiniz ancak diğerleri olmadığı için uzunluk – kısalık ölçüsü vermek mümkün olmayacaktır.⁸⁹

Feyerabend'e göre Nesnellik algısı bir anlamda bilim insanlarını standartlaştırma prosedürü olarak ön plana çıkar. Standart ölçülerin kullanılması; standart bir bilimi doğuracaktır.

Feyerabend'e göre özgür bir toplumun fertleri görececi olmalıdır. Bu fert, totaliter rejimlerde olduğu gibi, herhangi bir ideolojinin nesnel gerçekliğine tapınmaz.⁹⁰ Bugün, 'norm'al olarak değerlendirilecek ne gibi durumlar var ise toplumun bu norm içerisinde yaşamasının bir gereği yoktur. Bilim içerisindeki nesnelliğin toplumsal normlar üstünde bir kural koyucu mekanizması da yine aynı bilimde olduğu gibi bir tekdüzelik getirecek kavramlardan bir tanesidir.

“Totaliter bir devletin vatandaşıyla özgür bir toplumun vatandaşı arasındaki fark, birinin kendisini totaliter bir felsefenin nesnel gerçekliğine tamamen adarken ya da bu felsefenin eleştirel gerekçelerine inanırken, diğerinin de insani inançlara göre hareket etmesi hususunda değil, aksine, daha ziyade, birinin seçtiği toplumun temelinde yatan ve bu topluma etki eden gerçeklik öğretisine (hangi eleştirel, dogmatik, diyalektik nedenlerden olursa olsun) inanırken, diğerinin de bu genel davranışı aynı ölçüde genel olan bir ahlakın dışı

⁸⁹ Turan, Karl R. Popper, Thomas S. Kuhn ve Paul K. Feyerabend'in Bilgi Kuramlarında Bilim Eleştirisi, s.71.

⁹⁰ Adnan Yılmaz, Feyerabend ve Anarşizm (Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 726588), s.102.

*vurulması olarak görmeden, bireylerin düzenli bir biçimde bir arada yaşayabilmesi için zorunlu bir şekilde hareket etmesinde yatar.*⁹¹

Nesnellik dolandırıcılığından kurtulmanın reçetesinin görecelilik kavramı olduğunu öne süren Feyerabend, sadece nesnellik ya da Birinci Dünya biliminin üretimi olarak gösterdiği nesnellik ya da diğer tüm yöntemler için aynı şeyi düşünmektedir. Özgür Toplum kavramı olarak dile getirilen toplum türü ise aslında bir anlamda Feyerabend'in bir ütopyasıdır. Orada bilgi kuramcılığının tüm öğretileri ve nesnel adı altından sunulan her şey reddedilir; Bir bilim insanının karakteri anarşist olmalı, bulunduğu kabın şeklini almak yerine yöntem ve süreçleri ile topluma yön vermelidir. "O halde anarşist bir bilim adamı özgürlük, daha çok özgürlük istemelidir."⁹²

2.1 Uzman Görüşü Eleştirisi

Feyerabend'e göre, Bir devletin geleceğini belirleyecek olan oy verme süreci için bile akli anlamda gelişmişlik yaşı olan on sekiz yaşı beklenmektedir. Burada aranan şart aslında olgunlaşma ölçütüdür, aynı derece uzmanlarda da olgunlaşma kriteri konulmalıdır. Filozof, bilimin ilerleyişi uzmanlar tarafından değil, amatörlerin özverisi sayesinde olmaktadır düşüncesindedir. Aslında uzman denilince, sınırlı bir alanda mümkün olduğu kadar büyük bir üstünlüğe ulaşmaya karar vermiş kadın ya da erkek canlanmaktadır. Uzmanlar muhtemelen sadece kendi alanlarına yönelecektir, 'özel alanlar' insan varlığına hizmet etmekten çok zarar vermektedir. Uzmanlık alanları aslında insan hayatında mutluluk verici bütün yönleri kısıtlayacaktır, insani olan duyguları da körleştirmektedir.⁹³

Burada uzman görüşün eleştirisi yapılırken aslında kendini 'uzman' olarak tanımlayanların fikirlerine direkt olarak etki eden şeylerin temelinde olgunluk önemli bir yer tutmaktadır. Seçimlere katılabilmek için belli bir

⁹¹ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezleri* s. 141.

⁹² Yılmaz, *Feyerabend ve Anarşizm*, s.110.

⁹³ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, ss. 43-44.

olgunlaşma durumu beklenirken uzmanın olgunlaşmış bir birey olması önemli bir husustur.

“Uzmanlar hem ana problemlerde hem de uygulamalarda farklı sonuçlara ulaşırlar. Örneğin belli bir hastalığı ele aldığımızda doktorların tedavi şekli çeşitli olabilir. Nükleer güvenlik, ekonomi, eğitim... vb. konularda farklı görüşler ortaya konabilmekte ve bunlar bilimsel destek görebilmektedirler. Böyle değerlendirdiğimizde bilimde görüş birliğinin olduğunu varsayabiliriz. Ancak bilim dünyası özellikle politik kararları oybirliğiyle alır. Güvenilir ve hemen hiç şaşmaz bir bilgi kaynağı olarak bilimin saygınlığını korumak amacıyla karşı çıkanlar susturulur ya da kendileri sessiz kalırlar. Başka durumlarda ise oybirliği paylaşılan önyargıların sonucudur. Tartışılmakta olan konu evrensel yöntem ve yasalarla sınırlandırılarak doğruluğu kamuoyuyla paylaşılır. Bundan kaynaklı oybirliği eleştirel düşüncüyü ortadan kaldırmaktadır. Konu üzerindeki görüş birliği eleştiriyi donuklaştırır. Yalnızca iç kaygıların ürünü olan bir oy birliğinin çoğu kez hatalı olması bundan kaynaklanmaktadır.”⁹⁴

“Uzman görüşü”, aslında “yeniden tesis etmek” olarak tanımlanmaktadır. Birinci Dünya biliminin tesisi tarafından tesis edilen bu süreç aslında ileriki konularda değinilecek olan; manipülasyon tekniğidir; uzman görüşünden kasıt karşı tarafa bir güven aşılama olarak ancak buradaki amaç Birinci Dünya biliminin ürettiklerini satmaktır⁹⁵. Tüm bunların dışında uzmanın belirli ve çeşitli görevleri olmalıdır; buradaki görevin öznel ve ideolojik olmayan bir yapısı vardır, Feyerabend’e göre bilimsel bilgi öznel ve ideolojik olmamalı; uzman olanlar ve olmayanlarla herkesin kültürünü ilerletmeye yönelik bir görev edinmelidir.

“Doğruyu keşfe çıkmak, “Tanrıyı yüceltmek” ve “gözlemleri düşünceler haline getirmek” bilginin yan görevleri iken, zayıf bir şeyi güçlendirerek bütünü desteklemek ise temel görevi olmalıdır. Feyerabend, bilimsel çalışmaların toplum için ve toplumdaki sıradan insanların da katılımıyla olması gerektiğini savunmaktadır.”⁹⁶

⁹⁴ Yıldırım, *Feyerabend’de Bilim-İktidar İlişkisi*, s. 42.

⁹⁵ Buradaki ‘satmak’ tabiri ‘dayatma’ ile eş anlamlı olarak düşünmek sürecin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

⁹⁶ Ceren Yeğin, Feyerabend’in “Bilgi Üzerine Üç Söyleşi” İle “Özgür Bir Toplumda Bilim” Yapıtları Işığında Bilgi Sosyolojisi ve Bilim Üzerine Bir İnceleme, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 2 (2014), s.142.

Buradaki temel amaç, Özgür Toplumun inşasında toplumun her ferdinin tam katılımını sağlamaktır, belirli bir olgunluk şarttır ancak bu olgunluğa erişmiş olan; ister profesyonel isterse amatör olsun tüm fertlerin ortak katılımı olması temel koşullardan biri olarak ön plana çıkmaktadır.

Feyerabend'e göre uzman, tüm bu açıklamalarla birlikte 'ayrıcalık' isteyen biri olarak ön plana çıkmaktadır. Bunun temelinde yatan şey; bilimin dışında kalan bütün düşüncelere karşı çıkararak ve bunları soyutlamak için geçerli nedeni, bilimin sağlam olan temeli değil; gizlenmiş yöntem ideolojisi. Bu bir ideolojidir, bilimin mükemmel konumda olduğu dönemlerde önemsiz aksaklıkların ve küçük hataların düzeltildiği zamanlarda istediği gibi bir hüküm sürebilmiştir. Güçlü olduğu için de bu alanın tarihinden kolayca silinebiliyordu. Bu durum XX. yy bilimsel devrimiyle birlikte hissedilebilir derecede değişmiştir; çünkü büyük ve başarılı bir bilimsel dünya görüşü bütünüyle yanlış olabileceği kavranmıştır. Bu anlayışla birlikte resmi başarı tarihinin bir özlemin sonucu olduğu; bilimin sadece felaketler ve zihinsel devrimler ile ilerlediği ve en ufak bilimsel teorinin bile ciddi zorluklar yaşamaktan uzak olmadığı görülmektedir.

Özgür bir toplumda bilimsel bulgular gibi ötekileştirilmiş diğer inançlarında aynı saygı ve ilgi ile karşılanacaktır. Özgür toplum bütün düşüncülerin, bütün bilimlerin ya da inançlarında hak ettiği ifade özgürlüğü tanıyacaktır ancak uzmanın istediği ayrıcalığı onlara asla tanımayacaktır. Bir hastalık durumunda bir büyücü yerine doktora güvenmek yerinde bir durumdur, böyle bir durum doktorları ayrıcalıklı bir sürece götürür mü?⁹⁷

Feyerabend'in uzmanlar ile ilgili olarak temel düşüncesi, bir alanda uzmanlaşmış kimselerin o alana dair tek söz sahibi olmalarına karşı çıkış olarak değerlendirmek mümkün olacaktır. Bir alanla ilgili olarak yorum yapılabilmesi için sadece liyakat konusunun ortaya atılması üstüne ciddi

⁹⁷ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, ss.62-63.

manada düşünülmesi gereken bir kavramdır ve tek başlarına bir konuya nokta koyan ya da bir konuyu açılımlayan kişiler olmasına karşıdır. Bir nevi tek bir yöntem anlayışının bilim içerisindeki tekdüzeliğe karşı çıkışla özdeş bir durumdur. Bilim adamının asıl problemi ya da kendini tiran gibi gören bilim geleneğinin ve onu benimseyenlerin asıl sorunu: bilgiyi dünya gözüyle değil, dünyayı bilim gözüyle görmeleridir. Kurtarıcı olarak ortaya çıkan bilim geleneğinin tiran hâline gelmesinin nedeni budur. Eğer bilgiyi dünya gözüyle ele almaya çalışsalar tek bir geleneğin hâkim olamayacağını anlardı, çünkü dünya homojen bir yapıya sahip değildir, bilinen ve bilinmeyen çok farklı kültürlere, yaşam biçimlerine sahiptir.⁹⁸

Tüm bunlarla birlikte tek yöntem olarak bilimin ve ölçütlerinin görüldüğü günümüzde tek danışılacak kişilerin uzmanlar olarak görülmesi belli bir düzenin bir anlamda parçasıdır. Bu parçaya götüren süreç aslında uzmanların birer Nazi subayı gibi statükoyu dayatan askerlere benzetmek yerinde bir benzetme olacaktır.

2.2 Karşı- Tümevarım İlkesi

Karşı-tümevarımı daha iyi anlayabilmek için tümevarımın ve tümevarım probleminin net bir tanımını yapmak daha bir yerinde olacaktır. Bu anlamda Cevizci'ye göre tümevarım “Özellikle 19. yy İngiliz deneyimci filozofu Mill tarafından geliştirilen ve tümevarımın bilginin nihai temeli olduğunu diye getiren görüş.”⁹⁹ Tümevarım problemi ise; “Buna göre problem, bilimin veya bilimsel yöntemin olduğu kadar gündelik hayatımızın da tümevarımsal düşünüş veya akıl yürütmeye dayanması, ama taşıdığı bu

⁹⁸ Hasan Yeniçırak, Paul Feyerabend ve Thomas Kuhn'da Bilgi Anlayışı, II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı, II. Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bursa (6-8 Mayıs 2013), Bursa 2013, s.43.

⁹⁹ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, ss.428-429.

büyük öneme rağmen tümevarımın haklılandırılmaması veya temellendirilememesinin yol açtığı problemi tanımlar.¹⁰⁰

Feyerabend'in tümevarım konusundaki görüşlerini aslında tümevarımın tam karşısında duran bir filozof olarak değerlendirebiliriz ve bu karşıtlığı ise karşı-tümevarım ilkesi olarak adlandırmaktadır.¹⁰¹ Galileo'nun "Dünya dönüyor" gibi önemli bir nitelik taşıyan önermesi dünyanın merkez olarak görüldüğü bir dönemde aslında bir bakıma karşı-tümevarımsal bir önerme olarak karşımıza çıkan bir kavramdır.¹⁰² Bir kuram ele alındığında bir gözlemler sürecinden sonra karşıt, değilleyici ya da uyumsuz bir önerme ortaya konulmalıdır. Galileo'nun faaliyetleri aslında bir bakıma anarşist faaliyetlerdi; bu durumu özellikle teleskobun icadından sonra çıplak göz yerine teori ile gözlemi sıradanlaştırmasına bağlamaktadır.¹⁰³

"Dünya dönüyor" önermesinden hareketle, karşı-tümevarımı nasıl harekete geçirebiliriz? Sürekli olarak karşılaştığımız ve hayatımızda yer eden bir eleştiri ölçüsü yaratmak gereklidir. Bu ölçütü tanımak ve bir önce incelenen malzemeden daha mı iyi yoksa daha mı kötü olduğunu anlamak isteriz; aslında böyle bir incelemenin yapılabilmesi açısından bir ölçüm çubuğu olması şarttır. Feyerabend bu kavramı *Yönteme Karşı* kitabında şöyle anlatıyor;

"(a) ya nihai bir dikkatle oluşturulmuş gözlem sonuçlarıyla çatışan ve en akla yatkın kuramsal ilkeleri karmakarışık eden yeni bir kavramsal sistem, örneğin yeni kuram icat etmek, (b) ya da bilimin dışından, dinden, mitolojiden, ehliyesiz kişilerin fikirlerinden ya da çılgınların uçuk kaçık görüşlerinden derlenmiş böyle bir sistem ithal etmektir. Bu adım da yine, karşı-tümevarımcı bir adımdır. Demek ki

¹⁰⁰ Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.428.

¹⁰¹ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend'de Yöntemsel Çoğulcu Eğitim Anlayışı*, s.29.

¹⁰² Şaban Çelik, Paul K. Feyerabend'de İnsan Özgürlüğü ve Bilim İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 412204), s.70.

¹⁰³ Uğur Daştan, Anarşist Galileo: Feyerabend'in Galileo Yorumu, *Felsefe Dünyası Dergisi*, S. 75,(2022), s.279.

karşı-tümevarım hem bir vakadır; bilim onsuz var olmaz- hem de bilim oyununda meşru ve şiddetle ihtiyaç duyulan bir hamledir.”¹⁰⁴

Feyerabend’in temel iddiası aslında bilime farklı bakış açıları getirmektir. Endüksiyon felsefe tarihinde çokça tartışılmış bir meseledir bu anlamda bakıldığında(her ne kadar karşı-tümevarım ile çokça eleştirilmiş olsa da) Feyerabend’in çabası endüksiyona farklı perspektif anlamı taşır.

Feyerabend, karşı-tümevarımla birtakım kuralların yerine başka kuralları getirme isteği gibi bir isteğim yoktur görüşünü savunur. Filozofun temelde en büyük amacı o mükemmel olarak görülen ve sarsılmaz bilim anlayışına atıfta bulunan yöntemlerin de aslında bir sınırı vardır anlayışını oturtmaya çalışmaktadır.

Feyerabend, genel olarak karşı-tümevarım ilkesini savunurken Kopernik Devrimi üzerinde çokça durmaktadır;

“Kopernik’in güneş merkezli evren teorisini geliştirmeden önce Antik çağda Batlamyus (Ptolemy) tarafından geliştirilen yer merkezli evren teorisi dönemin bilim çevreleri tarafından kabul görmekteydi. Yer merkezli evren teorisine göre, yerküre hareketsizdir. Ne kendi çevresinde döner ne de bir başka biçimde hareket eder. Bu evrende iki tür temel hareket vardır. Ay-altı hareketler (Ay’ın altında yer alan şeylerin hareketleri) ve Ay-üstü hareketler (Ay’ın üstünde yer alan şeylerin hareketleri). Bozulmamış Ay altı hareketler, hareket eden öğeye bağlıdır. Ateş ve hava yukarıya doğru hareket eder. Su ve toprak farklı yoğunluklarda aşağıya doğru hareket eder. Bütün Ay-üstü hareketler mükemmel derecede daireseldir.”¹⁰⁵

Kopernik’in burada yaptığı şey aslında büyük bir geleneği olan Hristiyanlığa açıkça karşı çıkma olarak nitelendirilebilir; bir anlamda Kopernik Devrimi’ni bir devrim niteliğine taşıyan şey bir takım mecralara ya da birilerine hoş gelmeyi seçmek yerine kendini gerçekleştirme ya da kendini ispatlama isteği ve arzusudur. Bu Devrim, çağ kapatıp çağ başlatan bir süreçtir. Hâlihazırda giden sürece bir başkaldırı yapılmadığı takdirde karşı-

¹⁰⁴ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.82.

¹⁰⁵ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend’in Bilim Felsefesi*, s.213.

tümevarımcılığın en büyük örneklerinden biri olan Kopernik Devrimi'ni olanaksız kılacaktı.

Bu anlamıyla karşıtumarım, bilimsel dogmatizme ve katı metodolojik kurallara karşı bir arayış olarak ortaya çıkmaktadır. Çoğu fikrinin temelinde olduğu gibi burada da özgürlük fikri temel esastır. Tüm metodolojiler ve yaklaşımlar özgürce kullanılmalıdır. Bu anlamda tüm ölçütler, tüm metotlar ve tüm keşifler özgür bir biçimde birbiriyle çatışmalıdır. Bu sayede bilimsel süreç gelişecek ve gelişen bilim daha soylu bir hale gelebilecektir.

2.3 Görecilik Kavramı

Bilim, her toplumda, her durumda ve ölçütlerin farklılığından ve kültür farklılıklarından kaynaklı olarak birtakım değişiklikler göstermektedir. Bu değişiklik çeşitli durumların ve deneye dayalı farklılıkların getirdiği durumlardan bir tanesidir. Akarsu'ya göre Görecilik; “Genel geçer, salt ahlak değerleri olmadığını, bütün değerlerin çağlara, toplumlara, kişilere, kültür durumlarına, yaşama biçimlerine göre değiştiğini öne süren öğretidir.”¹⁰⁶ Feyerabend'e göre ise felsefi görecilik; *bütün geleneklerin, teorileri, fikirlerin eşit ölçüde doğru ya da eşit ölçüde yanlış olduklarını ya da daha radikal bir formülasyonla hakikat değerlerinin geleneklere dağılımının kabul edilebilir olduğunu söyleyen öğretidir.*¹⁰⁷ Bundan önce “Nesnelliğin İmkânı” konusunda da sık sık değinilen görecelilik kavramı filozofun deyiimiyle; aydınların toplumdaki yerlerini sarsan bir araç olarak nitelendirilmektedir.¹⁰⁸ Bu anlamda, aydınlar verilen imtiyazlar ve güç problemleri anlamında aydınların görecilik kavramı ile bunları kaybedeceğini savunmaktadır.

“Görecilik tartışması bizi tehlikeli yollara, tuzaklarla, kapanlarla dolu bir bölgeye, duygulara seslenmenin sav sayıldığı ve

¹⁰⁶ Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1998, s.87.

¹⁰⁷ Paul Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, çev. Ahmet Kardam, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017, s.116.

¹⁰⁸ Dudaklı, Paul K. Feyerabend'de Bilim, Teknoloji Ve İnsan Özgürlüğü, s.52.

savların da içler acısı bir basitlik gösterdiği bir bölgeye sokar. Göreciliğe, çoğu kez, yanlış bir şey olduğu için değil, korkulduğu için saldırılır. Aydınlar görecilikten korkarlar, çünkü bir zamanlar Aydınlanma papazların ve dinbilimcilerin varlığını nasıl tehdit ettiyse, görecilik de aydınların toplumdaki rollerini öyle tehdit eder.”¹⁰⁹

Bilimin standartlaşması ve tekdüze bir hal almasının ardından standartlaşmaya karşı bir tavır geliştiren Feyerabend, akılsal olanın standartlara bağlı olduğunu iddia etmiştir. Bu anlamda filozof bunun tam tersini yani göreceli bilim anlayışını savunur.¹¹⁰ Bilimin temelde amacı mutlak hakikatin ve sarsılmayacak bir bilim anlayışını geliştirilmesidir ancak böyle bir durum Feyerabend’e göre mümkün değildir. Bu anlamda bilimin mutlak hakikat anlayışı soylu bir arayış olarak nitelendirilebilir ancak böyle bir arayış göreciliğin önüne geçemeyecektir.

Saygılı’ya göre; “Bu bağlamda mutlak bir hakikat iddiasıyla ortaya çıkan bilimin, görecilik ihtimalini saf dışı bırakmadığını belirten Feyerabend, farklı düşüncelerin, açıklamaların ve yorumlamaların bilim adına engellenemeyeceğini ifade eder. Buna göre, hiçbir şekilde bilim dışındaki açıklamaların ya da yorumlamaların yanlış olduklarına dair hiçbir düşünce ileri sürülemez. Aksine bilimsel düşünce dışındaki açıklamaların ya da yorumlamaların yanlış, anlamsız ya da saçma kategorisine indirilmesi dogmatik bir yaklaşım olur.”¹¹¹

Bir gelenek içerisinde yetişmiş olanlar önemli ancak diğerleri tarafından pek bir önemi olmayan; bazen de onlara engel olan dayatmalara tabi olurlar. Birçok insan kendi düşüncelerin başkaları için de yükümlülük haline getirmeye çalışır. Bugün Hristiyanlar, akılcılar, liberaller ve çok sayıda Marksist de bu çoğunluğun içerisinde. Aslında burada kendi dünya görüşünü başkalarına empoze etme amacı taşırlar çünkü onların deneyimlerine göre en iyi olan biçim budur.

¹⁰⁹ Feyerabend, *Özgür bir toplumda bilim*, s.112.

¹¹⁰ İrfan Yorulmaz, *Özgür Bir Toplumda Bilim Kitabı Üzerine, Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 8 (2016), s.128.

¹¹¹ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend’in Bilim Felsefesi*, s.232.

Göreciliğe duyulan tiksintinin sebebi üstünlüğe ve böyle rahatça uygulamalara son vermesidir. Ahlaksal ve politik sebeplerden kaynaklanan birtakım korkular ve pratik sakıncaların eklenmesiyle bu tiksinti giderek daha da artar. Görecilerin yasaları benimsemesi için bir neden olmadığı, sözlerinde durmayan, iş anlaşmalarına riayet etmeyen, başkalarının hayatına saygı göstermeyen, arzularına göre hareket eden yani hayvani güdülerle yaşayarak bir tehlike oluştururlar.¹¹² *Özgür Bir Toplumda Bilim* adlı eserinde görecilik karşıtı olanların düşüncelerini temele alan bu düşüncesinde aslında görecilik kavramı için bir propaganda anlayışının geliştirildiğini açıkça görülmektedir. Filozofun burada anlatmak istediği şey onlar bilimin boyunduruğu altında alıştıkları düzenin yanlış olduğunu söyleyen görecileri hayvani içgüdüleri ile hareket ettiğini iddia etmektedirler. Zira onlara özgürce davranmak bir hayvanla eşdeğermiş gibi görünüyor. Feyerabend'in bu düşünceleri bağlamında politik göreciliği de savunmuştur.

Filozof, bilim içerisinde akılcılığı savunanlar için "liberal" tanımını yapıyor ve görecilik kavramının liberal takım tarafından hoş karşılanmadığını dile getiriyordu.¹¹³

Aslında Özgür Toplumun şartı olan "özgürlük" kavramının geliştirilebilmesi için liberalizm kavramının varlığı şarttır ancak yine aynı kavramın boş laf kalabalığı ve gevşek düşünmeye ara ara cesaretlendirdiği durumlar da oluşunu nitelendirmektedir.¹¹⁴

"Feyerabend, göreciliğin ortaya çıkardığı sonuçların, liberal aydınlar tarafından bir serzenişe neden olmasını "dinin yerini akılcılığın ve bilimin alması bir cennet yaratmadı -bu bir yana- ama kaos da yaratmadı" şeklinde ifade etmiştir. Burada görecilik düzen sağlamayı değil, ideolojilerin ortaya çıkardığı, insanı kontrol eden ve

¹¹² Feyerabend, *Özgür Toplumda Bilim*, ss. 112-113.

¹¹³ Dudaklı, Paul K. *Feyerabend'de Bilim, Teknoloji Ve İnsan Özgürlüğü*, s. 52.

¹¹⁴ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.207.

sınırlayan durumlara engel olmayı ve liberal aydınların toplumdaki fikirleri kontrol eden yapısını göstermeyi amaçlamaktadır.”¹¹⁵

Feyerabend’e göre, Bir topluluk içerisinde çok yönlü ve çeşitli eğitim süreçlerinden geçmiş, farklı farklı deneyimlerin ürünü olan insanlar ve düşünceler vardır. Bilimin görecilikten bağımsız olarak büyümesi onu tikel anlayışın ötesine götüremeyecektir. Özgürlük, birtakım grup ya da parası olan bir bireylerin elinde olursa, özgürlükler onların kendi yorumlarından bize kalan çıkarsamalar olarak kalacaktır. Lakin bir yorumun çıkarsaması olduğu için yine o gücün istikrarını devam ettiren mahiyette düşünceler olacaktır. Feyerabend’in burada politik göreciliği savunmasının nedeni Özgür Toplum içerisindeki düşünüş biçiminin bir provası niteliği taşımaktadır. Toplumsal bir görecilik anlayışı aslında bir toplumun en iyi üretim modellerinden biri olarak nitelendirmektedir.

Tüm bunlardan hareketle belirtmek gereklidir ki Feyerabend, bilime karşı bir filozof değildir, onun amacı Saygılı’ya göre;

“O, bilimin psikolojik, sosyolojik, politik bir araç olarak tekelci bir biçimde yorumlanıp kullanılmasına karşıdır. Ayrıca Feyerabend, Batı kültürü içerisinde gelişen olgu merkezli katı akılcılığın insana ve evrene ilişkin bilginin elde edilmesinde bir perspektif yoksunluğuna neden olduğunu düşünmektedir.”¹¹⁶

Bu haliyle belirtmek gereklidir ki bilimin içerisindeki tiranlığa olduğu kadar toplumun içerisindeki tiranlığa da karşıdır. Bir bilimsel anarşist olarak düşüncelerinin temeli kuru kuruya bir siyasi ideolojiden öte bilinçli bir epistemolojik bir başkaldırıdır, görecilik kavramı da bu başkaldırının safhalarından sadece bir tanesidir.

2.4 Çoğulculuk İlkesi

¹¹⁵ Dudaklı, Paul K. Feyerabend’de Bilim, Teknoloji Ve İnsan Özgürlüğü, s.52.

¹¹⁶ Saygılı, Paul Karl Feyerabend’in Bilim Felsefesi, s.238.

Feyerabend'e göre Bilimin sürekli mutlak olanı arıyor olması(iddiasının bu olması) ve insanlarda böyle bir algı oluşmasından dolayı bilimin eleştirilmemesini sağlamaktadır. Bilim tavrı olarak biraz daha mükemmel algılar ile biçimlendirilmesinden kaynaklı olarak artık insanüstü olarak algılanmaktaydı(sıradan insanların giremeyeceği)¹¹⁷ Bilim ne kadar özgür olursa; toplum da bir o kadar özgür olabilirdi. Bu anlamda bilimin özgürlüğü toplumun da özgürlüğü anlamını ifade ediyordu.¹¹⁸ Feyerabend'in çoğulculuk anlayışı, bilimin dogmatik ve tek tip bir bilimsel yönetime karşı bir tepki olarak ortaya çıkmıştır.

“Alternatif kuramlara sadece, yürürlükteki kuramın çeşitli düzeylerde çürütülerek iyice gözden düşmesinden sonra başvurma önerisi (Newton'a kadar uzanan, günümüzde de hala popüler olan) arabayı öküzün önüne koşar. Yine bir kuramın en önemli biçimsel özelliklerinden bazıları karşılaştırmayla bulunur, çözümlemeyle değil. O halde elindeki görüşlerin deneysel içeriğini azamileştirmek ve onları olabildiğince açık bir şekilde anlamak isteyen bir bilim adamı işin içine başka görüşleri de sokmak zorundadır; yani çoğulcu bir yöntem bilim benimsemelidir.”¹¹⁹

Çoğulculuk, bilimsel açıdan ilerlemeleri teşvik edici bir durumdadır. Bir anlamda bilim insanların yaratıcı fikir ve görüşlerini engellemeye çalışmayan bir süreçtir. Buradaki çıkarım, bilimin tek tipçi anlayışı bilimdeki dogmatizmi artırmaktadır. Bilimsel ilerlemelerin bu şekilde önüne set çekilmekte ve bilimsel keşiflerin potansiyeli kırılmaktadır. Bu anlamda filozofun düşüncesi çoğulculuk ile bilimsel araştırmalar esnek ve açıklık açısından yeni fikirlere ve keşiflere olanak sağlayacaktır. Buradaki çoğulculuk kavramı bir bakıma bilimsel üretim şekillerinin çeşitlenmesi olarak yorumlanabilmektedir. Bu çeşitliliği sağlayacak düzenek ise bilimsel özgürlük ile mümkün olabilecektir.

¹¹⁷ Burada anlaşılması gereklidir ki Feyerabend bu noktada çoğulculuğu savunmaktadır.

¹¹⁸ Yorulmaz, Özgür Bir Toplumda Bilim Kitabı Üzerine, s.130.

¹¹⁹ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s. 45.

Feyerabend, monist yapıdaki bilimin çoğulculuk düşüncesiyle bu düşünceden çıkabileceğini ve daha özgür bir yapıya bürünebileceğini iddia etmiştir. Feyerabend'in çoğulculuk ilkesi onun bilgi-kuramsal anarşizminden gelir.¹²⁰ Bilgi kuramsal anarşizmin tanımı Güzel'e göre; bilgi kuramı bir bakıma anarşizmden ve kuşkuculuktan ayrılmış bir yapıdadır. Kuşkucuya bakıldığında bir görüşü iyi ya da kötü olarak açıklamaktan imtina eder. Bilgikuramsal bir anarşist ise uçuk kaçık enteresan fikirleri savunurken herhangi bir problem görmez. Bilgikuramsal anarşist bir insan herhangi bir görüşe mesafeli değildir, o görüşlere "çağ dışı", "safсата" ya da "özel" sıfatlarını takmaz anarşistin tek mesafeli olduğu şey evrensel olduğu iddia edilen ölçülerdir.¹²¹ Çoğulculuk kendi içerisinde disiplinler çoğulculuk, kuramsal çoğulculuk, metodolojik çoğulculuk şeklinde üçe ayrılmaktadır;

Disipliner Çoğulculuk; bilimin monist tavrı, içerisinde birden fazla disiplini birbirine indirgenebilir bir yapıya büründürmektir. Bilimin içerisindeki disiplinler tekçiliğin problemlili bir yapısı olduğu düşünülmektedir. Disipliner çoğulculuk, bilimdeki tek ve baskın paradigmanın yerine, farklı disiplinlerin eşit olarak değerlendirmesini önermektedir. Feyerabend'in temelde sorunu bu konu üstünden şekillenmektedir. Bilimin tek başına diğer üretim biçimlerini tahakküm altına aldığını düşünmektedir ancak bir disiplinin diğerine üstünlük sağlamayacağı kanısına hakimdir. Bu açıdan bakıldığında bilimlerin birbirine indirgenmelerinden çok kendi alanlarında değerlendirilmeleri gerektiğini savunmaktadır. Disipliner çoğulculuk konusu üstünden; tek bir yöntem değil de, farklı yaklaşımların olması gerekliliği tartışılmaktadır.

¹²⁰ Saygın, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Anlayışı*, s. 21.

¹²¹ Cemal Güzel, Karl Popper, Imre Lakatos ve Paul Feyerabend'de Bilim Kavramı ve Rasyonaliteler Sorunu (Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 30888), s.104.

Disipliner çoğulculuk kavramı, yaratıcı düşünme ve rekabet çerçevesinden bakıldığında bu konuların teşvikinde etkili bir yöntem olarak ön plana çıkmaktadır. Yaratıcı düşünme ve farklı disiplinlerin metodolojileri arasında rekabeti sağlayabilecek ve bilimin gelişmesine uygun ortam hazırlayabilecektir. Sonuç olarak, Feyerabend'in disipliner çoğulcuğu bilimsel araştırmalarda bir çeşitlilik ve esneklik sağlayacaktır. Ancak bu durum birtakım eleştirileri de beraberinde getirmektedir.

Disipliner çoğulculuğa getirilen önemli eleştirileri disiplinlerin birbiri ile olan farklılıklarından kaynaklı olan ortak dil problemidir. Bu anlamda her disiplinin farklı terminolojisi ve yöntemi vardır. Bu farklılıkların birbirine entegre olması ve sorunsuz olarak çalışması zor bir durum olarak ön plana çıkmaktadır. Böyle bir durum, temel prensibi tutarlılık ve güven olan bilimi, tutarsız ve kaotik bir sürece götürme riskini beraberinde getirecektir. Ayrıca bu sayede bilimsel çalışmaların güvenilirliği sarsılacak ve bilimsel geçerliliği kaybedecektir.

Kuramsal çoğulculuk; dogmatik bilimin kendi içerisindeki bütün öğretileri mutlak doğru, kendi dışında kalan öğretilerin ise boş ve safsata bilgiler olduğu yargısına karşı çıkmaktadır. Kuramsal çoğulculuk, bilimsel bilginin kesinlikle doğru olmadığını savunmaktadır. Bu anlamda bilimsel bilgiye seçenek olarak rölativist bir bilgi anlayışı geliştirilmelidir. Feyerabend, bilimsel bilginin objektif ve evrensel algısının olmadığını, bunun tersine kültürün ve yaşayış biçimlerinin bilim üzerinde etkileri olduğunu tartışmaktadır. Bu bağlamda bilimsel bilgi, kültürel ve tarihsel bağlamın bir ürünü olduğu anlaşılmalıdır. Bundan dolayı bilimsel bilgiyi sadece evrensel bir nesnel gerçeklik olarak değil, kültürel bağlamda da anlamak gereklidir. Kuramsal çoğulculuk, bilimsel bilginin değişken ve geçici bir anlayışta olduğunu da kabul etmektedir. Bu yaklaşım, bilimsel bilginin ve teorilerin zamanla değişebileceği görüşüdür. Bu durumdan hareketle, farklı teorilerin deneysel anlamda test edilmesi bilimsel yöntemin çeşitliliğini arttıracak

faktörlerden bir tanesidir. Bu aslında bilimin daha kapsamlı ve sağlam bir temele dayanmasını sağlayacaktır.

Metodolojik çoğulculuk Burada anlatılmak istenen temel sav, tek bir yöntemden öte birçok yöntemin daha olumlu sonuçları olabileceğidir.¹²² Filozof, herhangi bir tek yöntemin tüm bilimsel sorunları çözebileceği düşüncesi yerine, farklı metodolojilerin ve yaklaşımların bir arada kullanılması gerektiğini savunur. Bir paradigma geliştirilirken farklı metodolojilerin ve stratejilerin kullanılmasının önemini vurgulamaktadır. Bilimsel anlamda özgürlük bu noktada açığa çıkmaktadır. Buna göre bilimle uğraş olan insanlar kuramlarını geliştirirken deneysel açıdan özgür olmalıdırlar. Bu tek yönlü bir paradigmadan çok bilimsel sınırları ortadan kaldırarak farklı deneysel yaklaşımları da deneyimleyebilmelidir.

Genel anlamıyla bu üç çoğulculuk türü, bilim insanlarına tekçi yöntem dışında esneklik ve çeşitliliği teşvik etmektedir. Feyerabend, bu çeşitlilik ile birlikte bilimsel bilginin daha zengin bir ortam olacağını düşünmektedir. Özellikle farklı düşünme ve inovasyon konusunda bilim daha rekabetçi, bilimsel çatışmalara daha açık bir noktaya gelecektir. Feyerabend'e göre bilim monist bir yapıdadır. Bu noktada gelişiminin önündeki en büyük engel bundan kaynaklanmaktadır. Çoğulcu anlayış belli noktalarda rekabet ile süreçlerini ilerletir ise böyle bir durum bilim açısından daha yararlı olacaktır.¹²³ Bu durum bilimsel anlamda ilerlemenin de önünü açabilecek durumlardan bir tanesidir. Farklı disiplinler ile ortaya çıkan disiplinler çoğulculuk kavramı ile birlikte bilimde daha kapsamlı bir anlayışın ve daha güçlü bir bilgi zeminin oluşmasına olanak sağlayacaktır.

2.5 Tutarlılık Koşulu

¹²² Saygın, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Anlayışı*, s.21.

¹²³ Dudaklı, *Paul K. Feyerabend'de Bilim, Teknoloji Ve İnsan Özgürlüğü*, s.55.

Bir kuram ortaya atıldıktan sonra kendinden önceki kuramlar ile uyuşması gerekliliğini tümüyle reddeden Feyerabend, bu durumun bütünüyle bilime henüz eklenmiş olan kuramı değil kendinden önce gelen kuramı koruduğunu iddia etmektedir. Bilim kendi içerisinde eleştirel öğeleri barındırdığını iddia eden bir süreçtir ancak böyle bir durum eleştirel gücünü zayıflatan bir süreç olarak ön plana çıkmaktadır. Gelişim süreci olarak özgür bir gelişim süreci gerektiren insanın gelişimini tehlikeye atan bir süreç olarak göze çarpar.¹²⁴

Terminolojik düzlemde tutarlılık koşulunun tanımı Timuçin'e göre; "Bir bilgide çelişki bulunmaması. Bir öğretiyi oluşturan fikirlerin arasında mantıksal bağlantının var olması. Bir bilginin uyumlu bir birlik oluşturması. Bir fikirler topluluğunun düzenli bir birlik oluşturması."¹²⁵ Bilimde bilhassa farklı olan görüşlerin fark yaratması ve yeni üretimler ortaya koyması beklenebilecek bir durumdur ancak kendinden önceki kuramlarla tanıdık olması gerekliliği durumu burada kuramı belli noktalarda tahakküm altına alabilecek bir durum olarak değerlendirilebilir.

Nerede ve nasıl olursa olsun böyle bir durumun bilimin kendi içerisinde yeni ürünlerinin bir öncekinin kopyası olmak ya da "benzeri" olması bilim içerisinde yine dogmatik bir yapıya temel hazırlamasına olanak tanıyabilmektedir. Burada sözü edilen tutarlılık koşulu bilime yeni eklenen kuramların bir öncekini test etmesine dayanmaktadır, gerçek gelişme ise sözü edilen kuramlara yeni olguların eklenmesiyle mümkün olacaktır. Bilim insanı hâlihazırda devam eden kuramları destekleyerek yarıldıkları noktalar ile bilim insanını bir takım değişikliklere sevk edecektir. Bilimsel gelişmelerin ve zaman kaybının engellenmesi için gerekli olan etmenler bunlardır. Feyerabend, bu noktaya karşı çıkmaktadır; alternatif olarak öne atılan

¹²⁴ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.54.

¹²⁵ Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Bulut Yayınları,2004, s. 470.

kuramların her şeyden bağımsız bir biçimde var olduklarını düşünmektedir.¹²⁶

Daha önceki kuramın sadece daha eski ve tanıdık olduğu için korunması ona bir üstünlük vermez, burada önemli olan gerçekten de eski ve tanıdık bir kuram olmasıdır. Feyerabend'e göre burada temas edilmesi gereken bir durum vardır; herhangi bir şekilde diğerine öncül olan bir kuramın desteğinin olmayacağını ele aldığımızda, yeni formalizmin öğrenilmesi yeni yöntemler ile düşünülmesi gerekecektir. Böyle bir durum hâlihazırda devam eden eğitim sistemini tekrardan gözden geçirmek, müfredatın değişmesini, deney sonuçlarının tekrardan yorumlanmasını gerektirecektir.

Peki, buradaki önemli soru nedir? Tüm bunlar sağladığında “yeni” olan bu sistem bize neyi verecek?

Sözü edilen yeni olgular, yeniden ona öncül olan kuramları destekleyecek ya da kuramın eksiklerini bize yeniden hatırlatacaktır. Böylesi bir durumda ideal bir ilerlemeden bahsetmek mümkün olacaktır. Aslında tüm bunların yapılamamasının en büyük sebeplerinden bir tanesi, alternatif olarak ortaya konulan kuramların dışlanarak amaca ulaşmalarının engellenmesidir. Bu tür kuramlar bilimin gelişmesindeki en büyük engellerdendir; daha iyi sonuçlar verebilecek olan bütün kuramların zamanını emecek ve onu engelleyecektir. Bilim insanı belirli noktalarda içinde bulunduğu sistemi ve gücünü pekiştirmek amacıyla alternatif bütün kuramları engeller, bu durum bilimin yerinde saymasına zemin hazırlayacaktır.¹²⁷

Felsefe bir anlamda kalıbından çıkmalı ve şaşırtıcı olanların peşinden koşmalıdır gibi bir sav herkes tarafından bilinmektedir, bunun dışında filozofun bir çocuk gibi hayret etme yetisini asla kaybetmemiş olması beklenmektedir böyle bir durum içerisinde bilim insanına da aynı durumu

¹²⁶ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s. 56.

¹²⁷ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, ss. 56-57.

atfetmek yerinde olacaktır. Önce gelen kuramlarda olduğu gibi yerine gelen kuramları da aynı ilgi ve hayretle karşılaması bilimin gelişmesine olanak sağlayacaktır. Bilim alışılmışın dışına çıkmaktır zira şimdiye kadar yapılmış bütün büyük buluşlar ya da büyük keşifler birinin alışılmışın dışına çıkmasıyla gerçekleşmiştir. Alışılmışın dışına çıkmak burada bir metafor olarak değerlendirilebilir, bilim kendinden önce gelenler ile daha da zengin bir yerdir ve önceki hataları yeni gelen kuramlar ile tekrardan yapmamak gibi bir sürecimiz mümkün olabilmektedir. Ancak yerine gelen kuramın daha yorumlamasını yapmadan ya da öncülünden daha farklı şeyler söylüyor diye bilim dışı etmek burada ciddi bir problem doğurmaktadır. Bu problemlere sık sık değindik ancak bir kuramdan öncülüne tutarlı olmasını beklemek onu henüz değerlendirmeden ya da değerlendirdikten sonra farklı yorumlamalar ile karşılaşmak bilim açısından sorunlu bir sürecin devamı olarak nitelendirilebilmektedir.

“Görüş birliği bir kiliseye, bir mitosun korkutulmuş kurbanlarına, bir zorbanın zayıf, istekli izleyicisine uyabilir. Görüş çeşitliliği de “nesnel bilgi”nin zorunlu bir özelliğidir; çeşitlilikten yana bir yöntemde insanca bir tutumla bağdaşan tek yöntemdir. Tutarlılık koşulu da çeşitliliği sınırlandırdığı ölçüde “ilahiyat”la ilgili bir öge içerir.”¹²⁸

2.6 Eş- Ölçülmezlik İlkesi

Eş-ölçülmezlik ya da Kıyaslanamazlık ilkesi ilk olarak Khun tarafından ortaya atılmış; ancak daha sonra Feyerabend tarafından tekrar ele alınarak geliştirilmiş bir ilkedir.¹²⁹ Feyerabend, Kıyaslanamazlık sorununun bilimde akılcılık sorunuyla yakından bağlantılı olduğunu söylemiştir.¹³⁰ Kıyaslanamazlık, örtük sınıflara bağlıdır; bu durum birtakım kavramsal

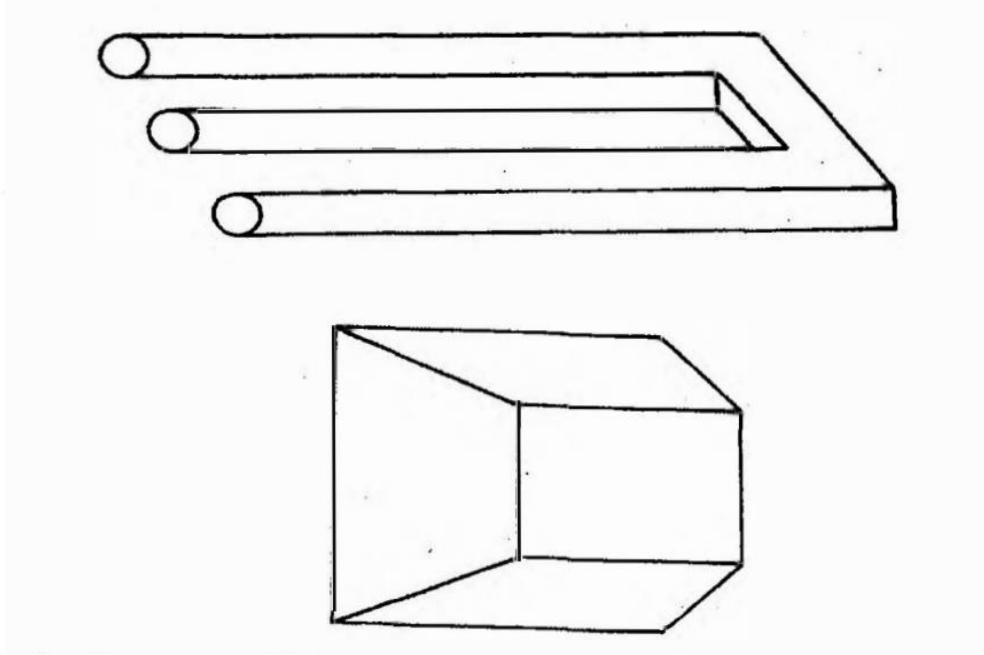
¹²⁸ Cemal Güzel, *Karl Popper, Imre Lakatos ve Paul Feyerabend’de Bilim Kavramı ve Rasyonelitetler Sorunu*, s.88.

¹²⁹ Yıldırım, *Feyerabend’te Bilim-İktidar İlişkisi*, s.36.

¹³⁰ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s. 192.

değişiklikleri gündeme getirecektir, aslında bu durum bir tanım vermeyi zorlaştıran faktörlerden bir tanesidir.¹³¹ Cevizci'ye göre eş ölçülmezlik; “bilimsel teorilerden hangisinin daha doğru ya da daha dakik olduğunu tespit etmek, başarılarını ve başarısızlıklarını belirlemek amacı güdüldüğünde, onların birbiriyle kıyaslanabilmelerinin bir yolunun olmaması hali”¹³² olarak nitelendirilmektedir.

Kıyaslanamazlığı tartışmak için “algı” faktörünü ele almak önemlidir. Kıyaslanamazlık örnekleri algı seviyesinde ortaya çıkar, uyaran ve farklı sınıflandırmalar olduğunda algı aygıtımız kolay bir şekilde mukayese edilemeyen algı nesneleri üretebilmektedir. Bir nesneyi diğer nesne ile karşılaştırsak mantıksal bir açıklama yapabiliriz ancak tek bir resme bakıldığı zaman durum aynı şekilde olmayacaktır. Hafızanın içerisinde iki şekil karşılaştırıldığında da bir sonuç almak mümkün olabilmektedir.

Şekil 3: Eş- Ölçülmezlik Ölçütü

¹³¹ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.211.

¹³² Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.165.

Üstte kalan ilk şekilde ilk bakışta elde ettiğimiz çıkarım ile dikkatli bir şekilde bakıldığında elde edilen sonuçlar birbirinden farklıdır. Şekil göz önünde bulundurulduğunda algı nesneleri olumsuzlanmakla; temel kategorileri muhafaza etmekle kalmayan, ayrıca şekil ne olursa olsun algıyı dağıtan ve farklı sonuçlar veren bir durum ile karşılaşmaktayız. İki uçlu şekil baş kısmından içeriye girdikçe ortadaki silindir şekli tamamen belirsizleşiyor, hafıza içinde ne olursa olsun görüntüyü tam anlamıyla algılamakta zorluklar çekilmektedir. Böyle bir durum içerisinde basit perspektifler ile görüntü birbirinden farklılaşmaktadır. Buradaki perspektif meselesi biraz daha konuya dâhil olan büyümenin gerçekleştiği ya da etkilendiği kültüründe birçok yönden direk olarak etkisi vardır.¹³³

“Algılarımız yetiştiğimiz kültüre göre şekillenmektedir. Piaget çocukluktaki şemalarımız yetişkinliğe doğru değişmektedir. Bundan kaynaklı görülen bir resimden herkes farklı anlamlar üretebilir. Bunun için Feyerabend kıyaslanamazcılığı öne sürerek, farklı düşünce yapılarına yaşam hakkı sunmaktadır.”¹³⁴

Burada Piaget’in bu kuramından hareketle açıklamak gerekir ki, yarımküreler arasındaki çocuklukların ya da kıtaların arasındaki çocukluk yılları, hayatlardaki türlü zorluklar ve edinilen hayati tecrübeler birbirinden tamamen farklılıklar göstermektedir. Yukarıda değinilen kültür kavramının da büyük bir yeri vardır, buradaki farklılıklar ailelerin öğretilerine kadar büyük değişkenlikler göstermektedir. Bir yerde çocuk timsahlara ya da aslanlara yem olmadan eve gitme korkusu güderken, başka bir ülkede çocuklar daha “basit” kaygılar ile hayatlarını sürdürürler. Böyle bir durum içerisinde eş ölçülmezlik ilkesi önemli bir tutmaktadır. Böyle derin farklılıkların yaşandığı bir Dünya’da paradigmaların ona biçtiği kadar yaşamaya devam edecektir.

“Kıyaslanamazlık gibi sonuçlar da doğuran birtakım asli değişimlerin yetişkinlerde de hala mümkün olduğunu varsaymak ve

¹³³ Feyerabend, *Yönteme Karşı* ss. 211-213. Şekiller:212

¹³⁴ Yıldırım, *Feyerabend’te Bilim-İktidar İlişkisi*, s.37.

daha yüksek bilgi ve bilinç türlerinden kendimizi ebediyen mahrum etmemek için bunun teşvik edilmesi gerektiğini kabul etmek daha gerçekçi değil mi? Ayrıca erişkinlerdeki kavramsal değişim sorunu şu veya bu derecede deneysel bir sorundur, yöntembilimsel kararnameleler/e değil ancak araştırma ile çözüme bağlanabilir. Belirli bir kavramsal sistemin sınırlarını yarıp geçme çabası bu tür bir araştırmanın (ve de ilginç bir hayatın) özsel bir parçasıdır.”¹³⁵

Feyerabend'e göre Kıyaslanamazlık düşüncesi bilim insanlarının değil, filozofların sorunudur. Bu düşünce mantıksal pozitivistlerin ve onların türettiği okulların şekillendirdiği taktirde ortaya çıkar; onların açıklama, indirgeme ve ilerleme gibi görüşlerinin altını oymaktadır. Bunların dışında muğlak ve sezgisel bir sürece girildiğinde ise Kıyaslanamazlık ortadan kaybolacaktır.¹³⁶

¹³⁵ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s. 215.

¹³⁶ Feyerabend, *Yönteme Karşı* s.263.

3. BÖLÜM

DOGMAYA TESLİMİYET

Boétie'nin *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev* adlı kitabında insanın özgürlüğü hususuna temas eden bir kısım vardır;

“Çünkü hayvanlar, insanlardan farklı olarak, özgürlüklerini hiçbir şeye karşı değişmedikleri gibi, onu karşı konulmaz bir gücün zorlamasıyla yitirseler bile bu kul-köle durumlarını hiçbir zaman benimsemezler, istemeyerek ve sızlanarak hizmet ederler. Ozan La Boétie için “Öküzler bile boyunduruk altında sızlanır - Kuşlar ise kafes içinde yakılır.” Hayvanların böyle farklı bir konum içinde oluşları, onları ilgilendiren iktidar ilişkilerinin (yani kendi aralarında ya da insanlarla olan iktidar ilişkilerinin) siyasal bir nitelik taşımamalarından kaynaklanmaktadır.”¹³⁷

Bu kısımdan hareketle Aristoteles'in düşüncesi olan insanın aslında siyasal(politik) bir hayvan olduğunu düşüncesini çıkarabilmekteyiz.”¹³⁸ Hayatın içerisinde birtakım dogmalar vardır, buradaki dogmalar gerek din üstünden gerekse Feyerabend gibi filozofların atıfta bulunduğu durum olan bilim içerisindeki dogmalar gibi durumlar vb. olabilmektedir. Dogmalar insan hayatını belli noktalarda sınırlandıran bir süreç olarak ön plana çıkmaktadır. Kalıplaşmış bir düşünce olarak felsefenin en büyük düşmanlarının başında geldiği filozofların büyük bir çoğunluğu tarafından onaylanır. İnsanın politik bir hayvan olduğu vurgusu özellikle Feyerabend'in Birinci Dünya bilimi vurgusunda çok net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Öyle ki, filozofa göre insan aslında Birinci Dünya biliminin uygulamış olduğu propagandalar ve dayatmalar ile bu sürece zorunlu olarak giren bir varlık olarak ön plana çıkmaktadır.

Feyerabend'in bilimin içerisindeki dogmalarına değinmeden önce “dogma” kavramı; Cevizci'ye göre; “Dogmatizm, esas itibariyle din ve

¹³⁷ Etienne de La Boétie, *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, çev. Mehmet Ali Ağaoğulları, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2011, s.73.

¹³⁸ Aristoteles, *Politika*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s.9.

politik bir ideoloji tarafından ortaya konan bir inanç ya da öğretiye katı ve mutlak bağlılıkla söz konusu olur. Örneğin hakikati verdiği ileri sürülen vahiyle ilgili olarak soruşturma açılmaz.¹³⁹ Bundan hareketle bazı düşünce ya da durumlar dogmatik bir yapı içerisindedir; özellikle din içerisindeki kavramlar ya da açıklamalar eleştirel bir biçimde değerlendirilemeyecek hususlardandır.

Feyerabend'e göre bilimin zaman içerisindeki yolculuğu aslında din içerisindeki dogmaya benzer bir dönüşüme işaret etmektedir.

*“Nasıl ki, İncil evrene, insanların ve diğer canlıların yaratılışına ve işleyişine ilişkin açıklamalar barındırıyorsa, bilim de hangi yöntemle yaratmış olursa olsun, kendi yaratılış ve evren açıklamalarına sahiptir. Ayrıca, hiçbir din, diğer dinlerle aynı zamanda tanrıya giden bir yol olduğunu kabul etmez. Tek doğru yolun kendisi olduğu iddiasındadır.”*¹⁴⁰

Buradaki karşı çıkış yolları farklı olsa da hemen hemen aynı sürece atıfta bulunmaktadır, bilim zaman içerisinde kendi dogmalarını oluşturarak kendi doğruluğunun dışında hiçbir doğruluğu kabul etmeyen diğer tüm “bilimsel olmayan” yöntemlere ise öteki¹⁴¹ gözüyle bakmaya başlamıştır.

Filozofa “epistemolojik anarşist” tanımını veren şey temelde bu gibi durumlara karşı çıkmasından ileri gelmektedir. “Feyerabend, epistemolojik anarşizm ilkesiyle bireysel, toplumsal ve epistemolojik alanda var olan tüm dogmaları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu amacını da, “yönteme hayır” ve “ne olursa uyar” ilkesiyle gerçekleştirmektedir.”¹⁴²

Bilim insanı olarak nitelendirdiğimiz kişinin modern insanın ihtiyaçlarına ve gereksinimlerine cevap vermesi gereken bir kişi olarak tasvir etmek yanlış

¹³⁹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, s.130.

¹⁴⁰ Turan, *Karl R. Popper, Thomas S. Kuhn ve Paul K. Feyerabend'in Bilgi Kuramlarında Bilim Eleştirisi*, s.83.

¹⁴¹ Buradaki “öteki” kavramı genel yargıdan farklı olarak “öteki problemi” bağlamında ele alınmaya çalışılmıştır. Bu kavramın temel düşüncesi “Sen ne isen ben o değilim” düşüncesi ile özdeşir.

¹⁴² Çelebi, Paul Feyerabend'in Bilim Felsefesinde, s.471.

olmayacaktır ancak bilim insanının bugünkü durumunu Ortaçağ'daki Teokratik baskının günümüzdeki bir yansıması olarak bir değerlendirme yapmakta çok yanlış olmayacaktır. “Feyerabend bilimin modern insan üzerinde, Hristiyanlığın Ortaçağ insanı üzerindeki nüfuzuna benzer bir statü kazandığını savunmuş, putlaştırılan bilimin insanın gözündeki yüksek statüsünü kurumlaşmış bir baskı sayesinde koruduğunu belirtmiştir. Bu baskıyla bilim adamlarının da toplumun yapısını belirleyen, neyin doğru olup olmadığı konusunda fetva veren din adamlarına dönüştüğüne dile getirmiştir. Özellikle kuramsal düzeyde bilim, mistik düşünce ölçüsünde öznel, ideolojiler gibi bağnaz, onlar ölçüsünde totaliter olmaya yöneliktir. Kilisenin Orta Çağ'daki baskı ve egemenliğini çağımızda bilim kurmuştur. Bilimin bu bağnaz yapısının hem bilimsel gelişim için hem de toplumsal ilerleme için bir tehdit oluşturduğunu dile getirerek, özgür bir toplum için bilimsel çalışmaların halkın denetimine açılması gerektiğini ve bilim ve devletin birbirinden ayrılması gerektiği hususuna değinmektedir.”¹⁴³

“Hemen tüm bilimsel konular okullarımızda zorunlu dersler olarak okutuluyor. Analar babalar altı yaşındaki çocuklarının Protestanlığın temelleri ya da Yahudi inancının temelleri konusunda eğitim görmesine ya da hiçbir din eğitimi almamasına karar verebilirken, iş bilimlere geldi mi böyle bir özgürlüğe sahip olmuyorlar. Fizik, gökbilim, tarih öğrenimi zorunludur; bunların yerini büyü, astroloji ya da söylence alamaz.”¹⁴⁴

Feyerabend'e göre bilimin dayatılmış yapısının buradan geldiğini söylemek mümkün olacaktır zira bilimsel süreçler ile ilgili olarak topluma ya da aileye biçilmiş herhangi bir hak bulunmamaktadır. Dini eğitim verilen derslerden türlü sebepler ile öğrenciler muaf tutulabilmektedir ancak kimya dersi ya da fizik dersinden herhangi bir muafiyet durumu söz konusu değildir.

¹⁴³ Ok, *Post- Pozitivist Süreçte Paul Feyerabend'in Yeri*, s.62.

¹⁴⁴ Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, s. 105.

“Feyerabend, bilimin en sağlam bilgi edinme biçimi olmasının dogmatik bir inançtan öte hiçbir anlamı olmadığını belirtir.”¹⁴⁵ Bu anlamda bilimin içinde böyle tekçi bir anlayışın bulunması onun güvenilirliği anlamında hem sorunlu, hem de dogmatik bir tavır olarak ortaya çıkmaktadır. Feyerabend tam olarak bilim içerisindeki dogmalara ve inançlara karşıdır. Müslümanlığa inanmış ya da Hristiyanlığa inanmış olanların kurtarıcıları kendi peygamberleridir ancak bilimin saplandığı bu tekçi anlayıştan kurtuluşu bilimin mutlak hakikat anlayışı olamayacaktır.

“Yahudiler İsa’yı nasıl çarmıha gerdilerse, bilim de diğer bilgi üretme biçimlerini öyle çarmıha garmektedir. Müslümanlar nasıl bütün putları kırdı ve yasakladılarsa, bilim de diğer bilgi üretme biçimlerini kırmakta ve yasaklamaktadır. Bunları yaparken diğer bilgi üretme biçimlerinin kendi iç çelişkilerini değil, asıl olarak kendi varlığını ve kendi niteliklerini sebep göstermektedir.” ¹⁴⁶

Dinleri reddeden veya buyruklara inanmayanlara bilhassa semavi kitaplar içerisinde birçok kez yer verilmiştir, yer verilen yerlerde ise inanmayanlar ile ilgili olarak uyarı mahiyetinde serzenişler bulunur, örneğin Kur’an’da;

“Kendilerine verdiğimiz Kitap’ı hakkıyla (içindekilere inanıp, gereğiyle amel ederek) okuyanlar; işte bunlar Kitap’a hakkıyla iman ederler. Kim de ona karşı kâfir olursa, işte onlar hüsrana uğrayanların ta kendileridir.” (2/Bakara 121)

İncil’de;

Tanrı’nın Oğluna inanan, yüreğinde Tanrı’nın tanıklığına sahiptir. Tanrı’ya inanmayansa O’nu yalancı durumuna düşürmüş olur. Çünkü Tanrı’nın oğlu ile ilgili tanıklığına inanmamıştır. (Yuhanna5)

Feyerabend’e göre, bilimin yöntemlerini reddeden bütün süreçlerin akıl-dışı olarak nitelendirildiğini çokça kez ifade etmiştir. Tarihsel süreçte

¹⁴⁵ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend’in Bilim Anlayışı*, s.129.

¹⁴⁶ Turan, *Karl R. Popper, Thomas S. Kuhn ve Paul K. Feyerabend’in Bilgi Kuramlarında Bilim Eleştirisi*, s.83.

dayatmalar ile yüksek bir statü sahibi haline gelene bilimin din ile özdeş olması bu durumdan hareketle ön plana çıkmaktadır. Bilim dışında kalan ya da bilimsel olmayan bütün durumların kötü bir algı olarak anlaşıldığını bunun safsatalar olarak değerlendirildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Din kendi içerisinde inançları ve dogmalarıyla yaşar. Müslümanlığa inanmış ya da Hristiyanlığa inanmış olanların kurtarıcıları kendi peygamberleridir ancak bilimin saplandığı bu tekçi anlayıştan kurtuluşu bilimin mutlak hakikat anlayışı olamayacaktır.

Dogmatizm tartışmaları gölgesinde değinmek önemli olacaktır ki, bu konu altında özgür bir toplum önemli yer tutar. Feyerabend'e göre dogmatizm ve bilhassa bilimsel dogmalar özgür toplumun önündeki en büyük problemlerden bir tanesidir. Filozofa göre özgür toplumun merkezinde olacak olan en önemli şey açık tartışmalar olacaktır. Özellikle "nesnellik" ölçütünü benimseyenler; özgür toplumun geleneklerine işe yaramaz gözü ile bakacaktır, dogmatizmin getirilerinden bir tanesi Ay'a yolculuk ya da ikili sarmal olabilir ve bunlara heyecanla bakacaklardır. Özellikle bir avuç çağdaşın uğramayı aklından bile geçirmeyeceği bir yere milyarlarca dolar, emek ve iyi eğitilmiş asistan harcandı. Hepsi hava bulunmayan, çorak ve sıcak bir kaya içindi. Özgür toplum bu gibi durumlara karşı değildir ancak temel bir ideoloji olarak temele alınmasına izin vermeyecektir.¹⁴⁷ "Bu bağlamda tek bir düşünce, kuram ya da felsefenin (Viyana Çevresi gibi) insanlığı dogmatizme sürükleyeceğini ifade eden Feyerabend, her türlü düşünce, öğreti ya da kurama yaşama olanağı sağlayan kuramsal çoğulculuğun (kuramsal plüralizm) yaşamda dogmatizmin en etkili panzehri olduğunu savunur."¹⁴⁸

Feyerabend'in dogmadan ve bilimdeki dogmaların süreçsel faaliyetlerine ve bilimi alıp hakikatin merkezine koyma çabasının tam olarak karşısında yer

¹⁴⁷ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.310.

¹⁴⁸ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Anlayışı*, ss.196-197.

almaktadır. Böyle zorlayıcı bir süreç yine mutlak nesnellik algısı ile çalışan bilimin merkezine dogmatik öğeler koymasına olanak sağlamaktadır. Bunu yukarıda açıklandığı gibi bilim insanları sayesinde yapmaktadır; yani Feyerabend'e göre bilim dogmaları kendi dışında değil, tam olarak merkezde muhafaza etmektedir.

Feyerabend'in bilimsel dogmatizm kavramı ekseninde bu fikrinin temel dayanaklarından belki de en önemlisi bilim insanlarının belirli bir paradigmanın etrafından toplanmaları ve bu paradigmayı sorgulamadan kabul etmeleridir. Feyerabend'e göre bu paradigma belirli bir bilimsel yaklaşım ve metodolojiyi içerir. Bununla birlikte bilim insanları tarafından bu paradigma sorgulanmamaktadır. Belli bir paradigmanın korunması amacıyla bazı bilimsel kurumlar kurulmaktadır. Filozofa göre bu tarz kurumlar belli başlı düşünce tarzlarını desteklerken farklı veya eleştirel düşünceleri bastırabilmektedirler. Böyle bir durum belirlenmiş güç dinamiklerinin, paradigmanın korunmasına ya da bertaraf edilmesine sebebiyet verebilmektedir.

Feyerabend, tarihsel süreçte bir takım dogmatizm örneklerinin bulunduğunu belirtmiştir. Örneğin, Kopernik Devrimi'nde yeni fikirlerin ve paradigmalardaki bazı değişikliklerin kabul edilmesinin ve değiştirmenin bir takım dirençler ile karşılaştığını vurgulamaktadır. O dönemde de mevcut paradigma bazı kurumlar tarafından hem fonlanıyor hem de savunuluyordu. Tüm bunlardan hareketle Kopernik Devrimi'ni kiliseye karşı bir isyan olarak nitelendirmek doğru bir yargı değildir. Bu devrim daha çok bilimsel ve düşünsel anlamda bir ilerleme örneğidir. Kilise ile Kopernik arasındaki bu durum modeller arasında bir takım fikir ayrılığıdır. Bu bağlamda Kopernik heliosentrik modeli savunurken kilise, geosentrik modeli savunmaktadır. Özellikle bu modeli reddeden bazı kilise yetkilileri bu modele karşı çıkmışlardır. Feyerabend'in bahsettiği bilimsel dogmatizmin dayanağı bu şekilde gösterilmektedir. Özellikle geosentrik görüşün kilise tarafından

desteklenmesi bilimsel düşüncenin dogmatik sürecine en net örneklerden bir tanesidir.

3.1 Bilime Teslimiyet

Bilim ve bilgi birçok yönden hayatımıza direkt olarak etki eden bir kavramdır. Bugünün teknolojisine bakıldığında aslında büyük değişimler ve devrimsel evrelerden geçtiğini görebiliyoruz ancak bilimin nasıl kullanıldığı ya da amacının ne olduğu da önemli bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır. Bilim bu gibi durumlardan bakıldığında oldukça masum ve amacına uygun bir kavram olarak görülmektedir oysa atom bombasını üretip milyonlarca insanın canını alan şey yine aynı öğretinin devamıdır. Bu anlamda bakıldığında bilimin nasıl ve neden kullanıldığı tartışmaları da yerinde olacaktır. Newton'un elması harekete geçtiğinde filozof bu durumdan bir haberdirdi ya da atomu parçalayan Einstein dünyayı derinden sarsacak iki mantar bulutuna sebep olacağını bilmiyordu.¹⁴⁹ Bilimi ilk başlatan kişi de aslında sürecin tam olarak ne evreye geleceğini ya da sonunun bu denli farklı olacağından bir haberdirdi. Bilim bir bakıma insanlık için pratik ve hayatı kolaylaştırmasının yanında bir tarafta insan hayatına kasteden, işkence çektiren ve hayat kalitesini düşüren de bir konumdadır. Bilim bir araba gibi düşünüldüğünde yönünün ne olduğuna sürücü karar verecektir, bu anlamda bilim kimin yönetiminde ise ne yönde ilerleyeceği ve kimlere yarar sağlayacağı da yine arabanın iktidarı kimse o karar verecektir.

¹⁴⁹ Einstein, Manhattan Projesinde bir bakıma dolaylı olarak yer almıştır ancak atom bombasının kesin olarak yapılacağını bilmiyordu. Tarihte "Einstein-Szilárd mektubu" olarak bilinen mektup dönemin ABD başkanı Franklin D. Roosevelt'e gönderilmişti ve mektup Szilárd tarafından yazılmış Einstein tarafından imzalanmıştı. İçeriğinde Almanya'nın bir nükleer bomba yapma ihtimali olduğu konusunda uyarılar ve ABD'nin kendi nükleer programını başlatması konusunda birtakım öneriler içeriyordu. Aslında Manhattan Projesi bu şekilde başlamıştı ve iki büyük mantar bulutunun hikâyesinin başlangıcı da tam olarak burası olmuştur.

Feyerabend'e göre bilim, bir takım güçlerin(güçlü olanın) elinde olduğu zaman bir takım ideolojilerin kurbanı olabilmektedir. Feyerabend'in birinci dünya bilimi olarak kastettiği şey aslında tam olarak bu durumdur. Bilhassa bilimsel devrimden sonra doğan birinci dünya bilimi, günümüzde okullarda ve teknoloji kurumlarında okutulmaktadır.

“Ona çoğunlukla “akılcılık” denen, bilimin sistematik ve açıkça belirlenebilir bir tarzda üretildiğini ve diğer tüm gelenekleri hükümsüz kıldığını öne süren bir ideoloji eşlik ediyor.”¹⁵⁰

Burada Feyerabend'in işaret ettiği şey aslında tam olarak bilimin bir takım ideolojilerin tekelinde olduğu yargısıdır. Aslında birinci dünya biliminden kasıt bunun sadece “birinci” olması değil bunun gibi ikinci ve hatta üçüncü bilimlerinde olabileceğidir.

“İnsanlar binlerce yıl, Batı bilimi denen şey olmadan yaşayabildiler; astronominin unsurları da dâhil çevrelerini epey ayrıntılı bir biçimde bilmekteydiler. Çin teknolojisi epey uzun süre Batı tarzı bilimsel temellerden yoksun olduğu halde çağdaş Batı teknolojisinin çok ilerisindeydi. Şimdi artık “Batı Bilimi” denen bir kurumun dünyanın her yerinde tek başına hüküm sürdüğü doğrudur. Ama bunun nedeni, bu kurumun doğasında var olan akılsal içgörü değil, iktidar oyunu (sömürgeci uluslar kendi yaşam tarzlarını dayattılar) ve silaha duyulan gereksinimdi: Bugüne dek en etkili ölüm araçlarını “Batı Bilimi” yaratmıştır; şu nokta da dikkatlerden kaçmasın: “Batı Bilimi” artık çok daha geniş ve daha büyük bir çeşitliliğe sahip “bilim” olgusunun çok ama çok küçük bir parçasıdır.”¹⁵¹

“Dayatma” kelimesine dikkat etmek gerekir ki, Batılıların en çok kullandığı sembol yöntemlerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Birinci Dünya bilimi kavramı, dünyaca ünlü markaların bugün yine onlar tarafından sundukları tahakküm altına alan ürünleridir. Yerel birikimlerin ve markaların kurumsal düşmanları olarak tanımlamak çokta yanlış olmayacaktır. Örnek olarak bir dış macunu reklamını alırsak, içerisinde “-İsviçreli bilim insanları

¹⁵⁰Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.7.

¹⁵¹ Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, s.13.

öneriyor”, cümlesi duyulduğu zaman ki algı ile “-Zambiyalı bilim insanları öneriyor”, algısı aynı güveni sağlayamayacaktır; işte tam burada dayatmanın ve “Birinci Dünya Bilimi” kavramının bir tezahürüdür. Feyerabend’e göre bilimin ve yöntemlerinin bizlere sağladığı imkânları topyekûn reddettiği algısı da doğru değildir;

“Batı tıbbının parazitlerin ve bazı salgın hastalıkların kökünün kazınmasına yardımcı olduğu da doğrudur ama bu sunacak güzel şeyleri olan tek tıbbın o olduğunu ve her zaman yardımsever olduğunu göstermez; doktorlara duyulan ve çok uzun bir geçmişe sahip o güvensizliğin sağlam gerekçeleri vardır.”¹⁵²

Geçtiğimiz aylarda Covid-19 gibi büyük bir pandemi sürecinde dünya ağır buhran yaşamıştır, bugün bile böyle bir hastalığın neden ve nasıl ortaya çıktığı süregelen bir tartışma konusudur. İlk defa Çin’in Hubei eyaletine bağlı Wuhan kentinde ortaya çıkmasından dolayı orada yaşayan insanların yeme-içme alışkanlıklarından yola çıkarak birtakım varsayımlarda bulunmuşlardır ancak gerçek henüz aydınlatılamamıştır. Burada önemli olan unsur Çin’in kendi ilacını üretmesinin ardından o ilacın “yetersiz” olduğu ortaya atılmış ardından Almanya’nın “daha güçlü ve etkili” olan ilacı piyasaya sürülmüştür. Buradaki durum ve hastalığın çıkış sebebinin problemli yapısı “Birinci Dünya Bilimi” kavramından bakıldığında anlam bulabilecektir.

“Bilim bugün tek ve yegâne bilgi üretme biçimi olarak kabul görmektedir. Ancak, durum bu kadar basit algılanmamalıdır.”¹⁵³ Bilimi bilim yapan şey aslında ona atfedilen “Evrensel” algısından çok daha fazlasıdır. Bilimi evrensel olarak niteleyen şey, askeri gücün kimin elinde ya da iktidarın neyin nasıl olmasını istediği ile ilgili bir durum olarak görülebilmektedir. Feyerabend:

“Batılı olmayan bilimler gerçekten de, ... birçok yerde ortadan kaldırıldı, doğrudur. Ama bunun nedeni iflas etmiş ya da başarısız

¹⁵² Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, s. 13.

¹⁵³ Turan, *Karl R. Popper, Thomas S. Kuhn ve Paul K. Feyerabend’in Bilgi Kuramlarında Bilim Eleştirisi*, s. 72.

olmaları değil, Birinci Dünya bilimini uygulayan toplumların daha büyük askeri güce sahip olmalarıydı. ‘Yerli’ toplumların kutluk ve iklim sorunlarıyla, doğal afetlerle baş etme usulleri ve çeşitli bilgi biçimleri vardır; bunlar (Batı’nın bakış açısına vurulduğunda) nesnellikten yoksundur, niceliklerden çok niteliklere önem verir, ama yine de sömürgecilerin bilimlerinin ve sonraki kalkınma havarilerinin aynı konularda söyleyeceklerinden kat kat üstündür. Bu bilgi çürütülmek şöyle dursun, incelenmedi bile. Üstünkörü bir tarafa kaldırılıp atıldı. Ve Birinci Dünya bilimi kabul edildiyse, bu, daha iyi anlayış ya da herkes için daha iyi bir yaşam ürettiği için değil, daha iyi silahlar ürettiği için oldu.¹⁵⁴

Aslında yukarıda da belirtilen gibi, silah üretimi ve kalitesi anlamında en güçlü olanın bilimi “Evrensellik” adı altında sömürmesi olarak nitelendirebiliriz. Burada sömürüsü yapılan sadece bilim değil, yok etme pahasına saldırdıkları yerel metotları ve biçimleri de oldu. Yerli toplumların kendileri ve özel koşullarda elde ettikleri bilgileri nesnel olmayan olarak nitelendirip bir kenarı atmışlardır. Birinci Dünya bilimi perspektifinden “nesnellik” olarak nitelendirdiğini açıklamak yerinde olabilecektir. Bugün, nesnel olmayan bir bilim ya da bilimsellik hayal etmek oldukça olanaksızdır ve adeta bilimin yapı taşıdır. Bilimin üretimi olan bir çıktıya bakıldığında güncel bilime göre “dünyanın her tarafında aynı desteği ve saygıyı görmesi gereklidir” düşüncesi vardır. Silahları ve güçleri olan toplumların bilime ve nesnellik algısını oluşturma süreçlerini de incelemek burada önemli bir husus olarak ön plana çıkmaktadır.

“Feyerabend’e göre bilim, buluşlarının çok değerli ve önemli olduğunu yaptığı propagandalar ile sağlıyor. Bireyleri bu şekilde koşullandıran bilim ününü bu psikolojiye borçludur.”¹⁵⁵

Feyerabend’e göre Buradaki algı yönetimlerine incelendiğinde, kendi keşifleri veya kendi “nesnel” ürünleri son derece büyük ve sükseli bir haber gibi lanse edilirken, yerel ya da mistik konular son derece gereksiz şeyler gibi

¹⁵⁴ Turan, Karl R. Popper, Thomas S. Kuhn ve Paul K. Feyerabend’in Bilgi Kuramlarında Bilim Eleştirisi. s. 73.

¹⁵⁵ Yılmaz, Feyerabend ve Anarşizm, s. 96.

görülmektedir. Zincir marketlerde ürünlerin nasıl konumlandığından ürününün reklamına kadar bütün süreçlerde bir propaganda işleyişi devam etmektedir, burada o “bilimsel” ürünlerin ve batının satmasını istediği malların daha bir göz önünde olması yerel markaların biraz daha gözden uzak olması aslında bu durumu destekleyen durumlardan biridir.

3.2 Bilim ve İktidar

Geneli itibariyle Bilim ve İktidar ilişkisi önceki bölümlerde sık sık anlatılan bir konuydu ancak tek bir başlık altında incelemek konunun daha iyi anlatılabilmesi için kendi başlığının olması yerinde bir hamle olacaktır.

Feyerabend’e göre bilimin dayatmaları ve monist bir bilim arzusunun en büyük sebebi bir takım İktidar oyunlarıdır. Burada Blaise Pascal’ın bir sözüne atıfta bulunmak önemli olacaktır; “Güçsüz iktidar adaletsizdir, adaletsiz güç zordur.”¹⁵⁶ Feyerabend’in düşüncesinden hareketle, bilim güçsüzlük ile itham edilecek bir noktada değildir, türlü dayatmalar ve propagandalar ile gücünü iyiden iyiye arttırmaktadır ancak adaletsiz bir zorba olduğu noktasını ve diğer yerel bilimlere karşı adaletsiz tavırlarını tekrar gözden geçirmek yerinde olacaktır. Feyerabend’in bu husustaki özgür toplum vurgusu önemlidir; bu toplum içinde tüm geleneklere eşit bir şekilde yaklaşacak olan toplumdur. Böyle bir noktada belirtmek gereklidir ki, bilimsel düşünceyi kısırlaştıran yegâne sorunların başında koltuğuna yerleşmiş ve tamamen kendi rahatını düşünen akademik kadrolardır. Uzmanların iktidarı olarak da nitelendirebileceğimiz bu durum bireyleri baskı altına alarak özgürlüğü ölüme terk etmektedir.¹⁵⁷

Filozofa göre, Bilim ve İktidar ilişkisinin en büyük silahlarından bir tanesi olan maddi güç kaynağı pekiştirilmiş akademik güç ile kendini güvence

¹⁵⁶ Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, s. 8.

¹⁵⁷ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend’in Bilim Anlayışı*, s.206.

altına almaktadır. Akademideki bu gücün temelde en büyük işlevi sıg bir düzen yaratma isteğinden kaynaklanmaktadır.

Bilimin sınırlarını çizen ve dünya toplumunda kabul edilen yegâne güç Batı bilimidir. Bilimin ne ölçülerde olacağı, dilsel, kültürel, siyasi ve ekonomik boyutlarını belirleyen “Batı Bilimi” olmuştur. İnsanın bilimsel temeli ve kullanımı bilimin üzerinde oluşturulmuş olan iktidarının gölgesinde gelişmektedir.¹⁵⁸ Temelde bilimin batı ile ilişkilendirilmesinin en büyük sebebi yukarıda da belirtildiği üzere maddi ve askeri gücün tamamen ellerinde bulundurulmasından kaynaklanmaktadır. Buradaki gelişim süreçlerini ve özellikle Sanayi Devrimi sonrasında ihtiyaca bağlı olarak hammadde ve türlü gelişim araçları ile Üçüncü Dünya Ülkeleri tarafından büyük bir tehdit olmuştur. Zira günümüzde hala bilimin dayatmasından en çok etkilenen ülkelerin üçüncü dünya ülkeleri olduğu aşikârdır.

Tabi, batı biliminin bilim insanlarını desteklemesinin temel dayanağı onlara bu devasa makineleri ve etkili silahları üretmelerinden kaynaklanmaktadır. Bilim insanı ile iktidar arasındaki ilişki biraz daha kazan-kazan ilişkisine dayanmaktadır.

*"Bilimsel bilginin geniş bir bağlamla ilişkisi olduğu doğrudur -aksi takdirde, çok geçmeden etkisini kaybederdi-, ama bu bağlam kesinlikle bütün bir toplum demek değildir. Bu bağlam, yine, her zaman büyük bir yankı uyandıran insanlardan ya da entelektüeller tarafından yazılmış olan entelektüel yaşam tarihinde büyük bir rol oynayan insanlardan da oluşmaz. Toplumun iktidar grupları bilim adamlarını genellikle, bilim adamlarının özel ideolojileriyle ilgili nedenlerden değil, aksine, pratik sonuçlar (atom bombası) ya da toplumsal ilişkiler gibi nedenlerden ötürü desteklerler."*¹⁵⁹

Bilimin çeşitli otoriteler veya iktidarlar ile ters düştüğü zamanlar birçok zaman diliminde olmuştur, bilhassa Ortaçağ'da bilimin dünya görüşü ile iktidarın(kilise) fikirleri birbirinden farklılıklar göstermekteydi. Bu

¹⁵⁸ Dudaklı, Paul K. Feyerabend'de Bilim, Teknoloji Ve İnsan Özgürlüğü, ss.46-47.

¹⁵⁹ Feyerabend, Anarşizm Üzerine Tezler, s.261.

farklılıklar evrene dair ya da soyut kavramlar ile ilgili kavramlar olarak göze çarpmaktadır. Ancak gelişen dünyada bilimin edindiği durum Ortaçağ Avrupası'ndaki kilisenin durumundan çokta farklı olarak görülmemektedir. Hatta Feyerabend'e göre kilisenin daha naif olduğu yerler de bulunmaktaydı. "Ona göre, her ikisinin de kendi inançlarını insanların iyiliği adına insanlara empoze edilebileceği fikri doğrultusunda hareket eden kurumlardır. Ayrıca Feyerabend, her ikisinin de hakikati ya da hakikate giden en doğru yolu buldukları iddiasındadırlar."¹⁶⁰ Tanrı "yaratan" kimliğinden ötürü "mutlak" sıfatıyla inananları etkilemektedir, bilim ise nesnellik gibi çeşitli evrensel algılarıyla inananlarını etkilemektedir.

"Kutsal kitapların hâkim olduğu dönemlerde dinin bütün argümanları kabul edilmiştir. Hatta insanlık, dünyanın düz bir tepsi olduğuna bile inandırılmıştır. Bunun nedenini Feyerabend şöyle açıklar: "zihinler ve kurumlar üzerindeki iktidar hem bilimde hem de dinde bugün olduğu gibi o gün de önemli bir rol oynamıştır."¹⁶¹

3.3 İdeolojinin Ezdiği Bilim

İdeoloji, belli noktalarda özgürlüğü talep eder ama bu konuda fazla düşünmez. Feyerabend, bilimin mutlak olma çabasının karşısına mutlak özgürlük fikriyle net bir duruş sergilemiştir(burada ön plana çıkan kavramlardan bir tanesi olan). İdeoloji tanım olarak;" bir toplum sınıfının, bir topluluğun ya da bir siyasal grubun ortaya attığı özellikle siyasal eğilimli düşünce dizgesidir."¹⁶² Bilim, insanlar tarafından ortaya konmuş bir dizi düşünme biçimlerinden sadece bir tanesidir, bu anlamıyla bulunmaz bir Hint kumaşı değildir. İşte bu yüzdendir ki bilimi diğer biçimlerden ayıracak ya da ona bir üstünlük verecek herhangi bir durumu yoktur. Biçimleri, yöntemleri ya da konuyu ele alışları anlamıyla diğer tüm yöntemlerden üstündür savı filozofa göre geçersizdir.¹⁶³ Bilim de tıpkı bir siyasal ya da toplumsal bir

¹⁶⁰ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Anlayışı*, s.241.

¹⁶¹ Yıldırım, *Feyerabend'te Bilim-İktidar İlişkisi*, s. 60.

¹⁶² Afşar Timuçin, *Felsefe Sözlüğü*, s.270.

¹⁶³ Saygın, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Anlayışı*, s.18.

görüŖ gibi ideolojik bir yapıya sahiptir, zira siyasal bir ideolojinin de diğerklerine nazaran bir farkı yoktur. Bütün ideolojiler birtakım yanlışlıklar içerisindedir ve bitmek tükenmek bilmeyen bir bağılılıkları vardır¹⁶⁴; hepsi bir amaca hizmet etmesinden kaynaklı olarak nesnellik algısının bir problemi olarak ön plana çıkmaktadır.

Her ne kadar türlü paydaşları olsa da dindar bir ülke olup da din ve devlet işleri birbirinden farklı olarak ilerleyen ülkeler vardır ve bu tutum laik bir düzen olarak adlandırılmaktadır. Böyle bir durum içerisinde din ve devlet işleri nasıl birbirinden ayrı bir durumlar ise bilim ve devlette kendi içerisinde ayrılması gereken durumlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bilimin tüm ideolojilerden ve yanlışlıklardan ayrılması durumu çok önemli bir durum olarak ön plana çıkmaktadır.¹⁶⁵

Özgür toplum, tüm paydaşlarına özgürlük ve eşit haklar sağlayan bir toplumdur. Özgür toplumun varoluş felsefesi ya da sebebi olarak bir geleneği temel olarak kabul etmek belli bir kısmı memnun ederken diğerk yurttaşlar tarafından problemli bir durum olarak görülecektir. Örnek olarak özgür toplum akılcılık ya da insancıl kaideler üzerine inşa edilemez bir toplumdur, herhangi bir ideolojik yapısı olamaz; ancak ve ancak koruyucu bir yapısı olabilir.¹⁶⁶ İdeoloji Birinci Dünya bilimi ile de yakından ilişkilidir bu anlamda Feyerabend:

*“Birinci Dünya bilimi; Avrupa'daki bilimsel devrimden doğmuş olan ve hâlihazırda dünyanın dört bir yanında üniversitelerde ve teknoloji kurumlarında öğretilip uygulanmakta olan bilim, bize sayısız fikir ve teknolojik başarı armağan etti. Ona çoğunlukla "akılcılık" denen, bilimin sistematik ve açıkça belirlenebilir bir tarzda üretildiğini ve diğerk tüm gelenekleri hükümsüz kıldığını öne süren bir ideoloji eşlik ediyor.”*¹⁶⁷

¹⁶⁴ Saygın, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Anlayışı*, s.20.

¹⁶⁵ Yorulmaz, *Özgür Bir Toplumda Bilim Kitabı Üzerine*, s.129.

¹⁶⁶ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.284.

¹⁶⁷ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, s.7

Burada ön plana atılan fikir, bilimin ne mutlak ve en nesnel olduğu yargısını bugün bizlere bir ideoloji ile sunulduğu fikridir. Feyerabend, burada bilimin tıpkı bir siyasal ideoloji gibi taraftarları tarafından sıkıca desteklendiğini ve korunmaya çalışıldığını iddia etmektedir. Bunun dayatılması süreci ise ideolojik dünya bakışı ile yapılmaktadır. “Aslında bu noktada Feyerabend’in temel görüşü bilimin ideolojiler tarafından korunması gerekliliğidir, toplumlar bilhassa demokratik toplumlar ise bilimden korunmalıdır.”¹⁶⁸ Burada özellikle siyasal ideolojiler ve epistemolojik ideolojilerden söz edilmişken belirtmek önemli olacaktır ki, Feyerabend; bir siyasal anarşist değildir. Anarşist, toplumsal düzenin yıkılmasını arzulayabilir ancak bilgi-kuramsal anarşist aynı yaşamı savunmak isteyebilir. Bu anlamda Feyerabend, hiçbir kurumu ve hiçbir ideolojiyi daima sadık kalmamayı tercih etmiş; sonsuza kadar da yüz çevirmiştir.¹⁶⁹ Kabul etmek gereklidir ki, bilim dünyayı anlamamız noktasında muazzam katkılarda bulunmuştur ve şu anki hali ile rakipsiz konumdadır. Bunun temelde en büyük sebebi bilimle yarışabilecek olan tüm disiplinler ya yok olmuş ya da değişim göstermiştir. Konuyla ilgili olarak Feyerabend;

*“Dinler, bilim çağı tarafından kabul edilebilir olsunlar diye “mitolojilerden arındırılmışlardır”, mitoslar varlıkbilimsel sonuçlarından kurtarılabilecek biçimde “yorumlanmışlardır”. Bu gelişmenin bazı özellikleri hiç de şaşırtıcı değildir. Eşit koşullar altında yapılan bir yarışmada bile, çoğu kez bir ideoloji başarıları toplayarak rakiplerini geride bırakır. Bu bilimlerin yenilmesi hiçbir niteliğe sahip olmadıklarından kaynaklanmaz bunların şimdilik tükenmiş oldukları ortaya çıkar.”*¹⁷⁰

Bundan hareketle belirtmek gereklidir ki, bazı bilimsel ideolojiler zaman içerisinde geçerliliklerini kaybedebilir ancak zaman içerisinde tekrardan ortaya çıkabilmektedirler. Bu ideolojileri geçerli kılan şeyler aslında iktidarın ideolojisinin zamanla değişmesinden kaynaklanabilir mi?

¹⁶⁸ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.12.

¹⁶⁹ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, s.25.

¹⁷⁰ Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, s. 140.

Zaman içerisindeki ihtiyaçlarımız gözlemlendiğinde, 2000 yılındaki ihtiyaçlar ile 2023 yılındaki bilimsel ihtiyaçlar birbirinden farklı olarak gözlenebilir. Burada önemli olan nokta uzman ideolojisi olarak ortaya çıkabilmektedir. Uzman ideolojileri de zaman içerisinde değişiklikler gösterir ancak yöntem ve biçim Ortaçağ döneminden beri aynı olarak kalmıştır.

Bilimin ideolojisi bağlamında ortaya çıkabilecek bir başka problem ideolojileri ile bilime birtakım yönler vermeye çalışan uzman görüşün ideolojisi problemidir. Bu problem ele alındığında ortaya çıkan problemi Feyerabend şöyle aktarıyor;

“Bilim ideolojisinin (genel anlamda: uzman ideolojisi) en temel görüşlerinden birisi de, bir bilim adamının düşündüklerini yalnızca başka bir bilim adamının anlayabileceği, bir bilim adamının nereye yerleştirilmesi gerektiğine, yine başka bir bilim adamının karar verebileceğidir. Örneğin, yalnızca bir bilim adamının kendi dalında nasıl bir eğitim verileceğini, bu dalı diğer dallardan ayıran en önemli noktaları yalnızca onun bildiğine inanılır.”¹⁷¹

Feyerabend’in özgür toplumundaki çoğulculuk anlayışı ile bir ters orantı gösteren bu durum aslında dışarıdan katılımlı olması gereken bilimin yine birtakım insanlar tarafından sahiplenilmesi meselesine dayanmaktadır. Bu durum bilimin bir entelektüel zümrenin ideolojisi altında kalması ile sakıncalı bir durum olarak ortaya çıkmaktadır ve bilim insanı çerçevesinde dönen bilimi bir anlamda bilimsel bir açmazla sürükleyebilecektir. Süreç eğer böyle devam ederse bir avuç entelektüelin elinde bulunan Batı bilimi tarafından fonlanan bilim olmaktan bir adım öteye gidemeyecektir.

3.4 Nasıl Anarşizm?

Feyerabend’e epistemolojik anarşist veya yöntem anarşisti isminin verilmesi ve buna bağlı olarak da filozofun anarşizmden neler anladığını açıklamaya çalışmak yerinde bir hamle olacaktır. Daha önce de filozofun

¹⁷¹ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, s.54.

anarşizm olarak siyasal anarşizm çizgisinden farklı olarak daha çok epistemolojik bir anarşizm arayışında olduğunu aktarmıştık. Bilim çerçevesinde bir anarşizm arayışı bulunan Feyerabend konu ile ilgili olarak;

Bilim esasen anarşist bir teşebbüstür: kuramsal anarşizm yasa ve düzen öngören alternatiflerinden daha insancıldır ve ilerlemeyi daha çok teşvik eder.¹⁷² Anarşizm kavramı, epistemolojik ya da siyasal düzlemde ayrım yapmaksızın radikal bir süreçtir. Anarşizm konusunun radikalliği ile ilgili olarak Alan Sokal; “Feyerabend’in yöntembilimsel anarşizmi, gerçek anlamıyla ele alındığında o kadar radikaldir ki kendi kendini çürütmeye başlar. Asgari düzeyde bir (rasyonel) yöntem olmadan, “olguların sadece tarihi bir sunumu” bile imkânsız hale gelir.” eleştirilerinde bulunmuştur.

Feyerabend, anarşizmin yıkıcı yapısından dolayı kendini Dadaist¹⁷³ olarak da tanımlamaktadır. Bunun sebebi temel noktada anarşizmin tanımından ve yapısından çekinmesinden dolayıdır.¹⁷⁴ Daha sonrasında çeşitli eleştirilerden kaynaklı olarak Anarşizm Üzerine Tezler kitabında:

*"Ben ne bir anarşist ne de bir dadaistim, gerçekte ne olduğumu yalnızca en yakın dostlarım bilir. Bununla birlikte, belirli şeyleri göstermek için bir anarşist ya da bir dadaist rolünü oynarım, ama kendimi hiçbir zaman bu rolle bütünleştirmem."*¹⁷⁵

Burada tekrar etmek anlamlı olacaktır ki, Feyerabend'in herhangi bir ideoloji ya da bir kurama karşı topyekûn bir savunusu ya da propagandası

¹⁷² Feyerabend, *Yönteme Karşı* s.32.

¹⁷³ Dadaizm." I. Dünya Savaşı yıllarında başlamış kültürel ve sanatsal bir akımdır. Dada, Dünya Savaşı'nın barbarlığına, sanat alanındaki ve gündelik hayattaki entelektüel katılığa ve erotizme bir protesto olmuştur. Mantıksızlık ve var olan sanatsal düzenlerin reddedilmesi Dada'nın ana karakteridir. Bu akım, dünyanın, insanların yıkılışından umutsuzluğa düşmüş, hiçbir şeyin sağlam ve sürekli olduğuna inanmayan bir felsefi yapıdan etkilenir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen boğuntu ve dengesizliğin akımıdır." BKZ. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Dadaizm>

¹⁷⁴ Güven, *Karl Popper ve Paul Feyerabend'in Bilimsel Yöntem Anlayışlarında Akıl ve Özne Sorunu*, s.49.

¹⁷⁵ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, s.20.

bulunmamaktadır, kendini net bir anarşist, dadacı, Marksist gibi tanımlamalardan uzak tutmaktadır. Bu durum onun felsefeye bakış açısından kaynaklanmaktadır. Nitekim kendini bir filozof olarak da tanımlamamaktadır.

*"Bir dadaist ya da bir anarşist olmadığım gibi, bilim adamı da değilim. Ben bir filozof da değilim; yalnızca akademik salonlara girmeyi ve orada dönen paralardan almayı başarmış bir amatörüm."*¹⁷⁶

Kendisiyle ilgili olarak bu kadar karmaşık tanımlamalarının olmasının en büyük sebebi giriştiği bu anarşizm vurgusundan kaynaklanmaktadır. Böyle bir durum içinde çokça kez eleştirilere ve saldırılara uğramıştır. Eleştirilere karşı yazmış olduğu birçok cevap niteliği taşıyan eserlerinde aslında kendini tanımlaması için sürekli kaçamak cevaplar vermektedir. Böylesine ses getiren bir çıkış hakkında böylesi tepkiler alması oldukça olağan bir durumdur. Ancak vurgusunu yaptığı propaganda veya bilim taraftarlarına atıfları göz önünde bulundurulduğunda böyle bir tanım karmaşası yaşaması oldukça anlaşılır bir durum olarak ön plana çıkmaktadır. Nasıl bir anarşizm? Sorusundan hareketle, Feyerabend kendisini tanımlamakta oldukça zorlanmıştır, buradaki anarşizmin nasıl olduğu sorusu ise sadece “epistemolojik” olarak değerlendirmek anlam bulabilecektir. Siyasal anarşizmi ise daha çok süreci daha iyi açıklamak için kullanmıştır. Popper gibi çift yönlü bir kişilik değildir.

¹⁷⁶ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, s.12.

4. BÖLÜM

ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM

Feyerabend, “bizim en gözde dinimiz bilim”¹⁷⁷ derken aslında bilimin bir dinsel öğreti gibi bir sürece evirildiğinden bahsetmişti; buradan alınması gereken temel husus, dinsel süreçlerde imanın el vermiş olduğu kadar özgürlükten bahsedilebilir. Buradaki iman türü de bilimsel iman olarak temellendirilebilir. Bilimsel iman, bilimi bilim yapan öğretilerin aslında yine dogmatik yapılarına bağlı olarak sorgulanamaması sürecine dayanmaktadır. Zira Feyerabend’e göre bilim kendi içerisinde bu dogmatikliği oluşturmaktadır. Aslında özgür toplum probleminin başlangıç noktası olarak görülmesi gereken yer bilim hegemonyasının toplum nezdinde özgürlüğü nasıl sekteye uğrayacağını göstermeye çalışmaktadır. Filozof bu durumları yazmış olduğu eserlerde sık sık ortaya koymaya çalışmıştır.

Özgür toplum anlayışının temelinde aslında toplumsal bir bilinç vardır ancak ondan da öte bireysel bir süreçte işlemektedir. Feyerabend, bireysel özgürlüğü temele almaktadır. Bu anlamda standart ölçülerin ya da nesnel öğretilerin ortak bir ölçüt olarak değerlendirilemeyeceğini iddia eder.¹⁷⁸ Bu konulara daha önce değinilmişti ancak burada değinilmesi gereken durum; bireysel özgürlükten filozofun neleri anladığı meselesidir. Özne bir varlık olan insanın temelde sonuçları tümele değil tikel bir sürece hizmet etmektedir. Bu durum toplumsal özgürlük noktasında birtakım problemlere de sebep olabilmektedir.

“Feyerabend, bilim de dâhil her türlü bilgi üretiminde bilgiyi üreten insanın doğasının göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünür. Bunun yanı sıra doğru bilgilere ulaşmada bilimin başarısını kabul eden

¹⁷⁷ Feyerabend, *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi*, s.71.

¹⁷⁸ Yorulmaz, İrfan, *Özgür Bir Toplumda Bilim Kitabı Üzerine*, s.128.

*Feyerabend, doğrunun özgürlük ile karşılaştığında kişi için özgürlüğünde en az doğru kadar değerli olduğunu düşünür.”*¹⁷⁹

Bilim, misyonu bağlamında insanı mutlu etme ölçęi olan bir süreçtir ve insanı ne kadar özgürleştirirse bir ölçüt olarak o kadar başarılı olmuş saymak yerinde bir durum olacaktır. Çağdaş bilim insanı özgürleştirmek bir yana dursun tamamen köleleştirmektedir.¹⁸⁰

Özgür bir toplum kavramını ele alırken liberalleri de tartışmak yerinde olacaktır. Feyerabend'e göre liberaller aynı zamanda akılcı olarak nitelendirilebilirler; akılcılık onlara göre bilim ile aynı şeyi ifade etmektedir. Birçok yaygın görüşte olduğu gibi akılcılığın toplumun temeli olduğuna inanırlar. Bu anlamıyla özgürlük, hâlihazırda bilimsel ideolojiyi kabul etmiş insanlara tanınmaktadır.¹⁸¹ Yani bir anlamda bilimsel özgürlük; belirli bir grubun ve onlara önceden tanınmış haklarından başka bir durumu ifade etmemektedir. Oysa özgürlük, bir kurumu ya da bir topluluğu temsil etmekten çok genele yayılması ve toplum içerisine sirayet etmesi gereken bir durum olarak ön plana çıkmaktadır. “Kısacası bilim, hâkim ideolojisi ile bireysel özgürlükleri sınırlandırmakta ve insanlara akıllı olmanın dışında bir hak tanımamaktadır.”¹⁸² Özgür toplumun bir ifadesi olarak Feyerabend;

*"Özgür bir toplum, bir kilise, bilimsel bir mezhep, coşku ve şevkle bir arada tutulan bir grup değildir; özgür bir toplum, her bireyin ve her grubun önemli sayılan düşünce ve duygularla doldurduğu açık bir alanı tanımlayan soyut bir yapıdır.”*¹⁸³

Bilimi bir dinden ya da bir görüşten özellikle ayrı tutmaya çalışan Feyerabend, özgür toplum arayışında taraftarlığı yapılabilecek herhangi bir durumu da ortadan kaldırmak istemektedir. Bu durumun sıkça ifade edilmesi

¹⁷⁹ Çelebi, Paul Feyerabend'in Bilim Felsefesinde Bilimin Değeri ve Bilimsel Yöntemin Belirlenmesi Sorunu, s.468.

¹⁸⁰ Çelebi, Paul Feyerabend'in Bilim Felsefesinde Bilimin Değeri ve Bilimsel Yöntemin Belirlenmesi Sorunu, s.468.

¹⁸¹ Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, s.108.

¹⁸² Saygın, Paul Karl Feyerabend'in Bilim Anlayışı, s.22.

¹⁸³ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, s.14.

aslında belirli bir taraftarlığın bilimi yanlı bir tutuma götürebilecek bir durum olarak görmesidir. Böyle bir durum özgür bilim içerisinde bulunmaması gereken durumlardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.

“Ulaşmak istediğimiz şey, içinde her insanın ve her grubun olabildiğince özgür olduğu bir toplumdur. Benim özgürlükten anladığım şey, entelektüel bir canavarlık değil, nasıl ve ne ölçüde özgür olmak istediklerini belirlemeleri gerekir. Daha sonra çözülmesi gereken sorun, bir grubun diğer grupların hakkına müdahale etmesinin nasıl engelleneceğidir... Bu nedenle, düşüncelerin hareketini değil, sadece fiziksel hareket özgürlüğünü kısıtlayan bir polis teşkilatının gerekli olduğunu düşünüyorum.”¹⁸⁴

“Entelektüel bir canavarlık” vurgusu özellikle çağdaş bilim içerisinde sıkça dile getirdiği belli bir entelektüel grubun(uzman görüş) bilime hâkim görüş vermesinden kaynaklı olan durumu ifade etmektedir. Bu bağlamdan bakıldığı zaman aslında Feyerabend’in anarşizm meselesini oldukça yüzeysel bir bakışla ele aldığını ortaya koymaktadır. Zira güçlü bir polis teşkilatı önerisi özellikle özerk geleneklerin durdurulması konusunda özgür toplumun bel kemiği gibi lanse edilmektedir.

Peter Adamson’un *Kesintisiz Felsefe Tarihi* kitabında “Felsefe, felsefeci üretebilen toplumda olur” gibi bir cümle vardır, Feyerabend’in özgür toplum arayışı ile özdeşleştirmek gerekirse “Bilim, özgürlük üretebilen toplumlarda olur” gibi bir önermeye varılabilmektedir. Bilim içerisinde özgürlük yok ise orada bir bilim yapılması da mümkün olmayacaktır. Batı biliminin tahakkümü altında olduğunu iddia ettiği bilim, filozofa göre özgürlük ve özgür toplum ile olması gereken ideal duruma gelecektir.

4.1 Batının Eğitimi

Feyerabend’e göre bir insanın kendini gerçekleştirmesinin yolu eğitimle mümkün olacaktır.¹⁸⁵ Ancak tabi ki bu süreç batının dayatmalarının olmadığı

¹⁸⁴ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, s.18.

¹⁸⁵ Serdar Saygılı, *Paul Karl Feyerabend’in Bilim Anlayışı*, s.262.

ya da baskının daha az hissedildiği okullarda mümkün olabilecektir. Eğitim adı altında verilen tüm bilgiler aslında batı bilimini ve batıyı yüceltmek için ortaya atılmış bir süreçten ibarettir.¹⁸⁶

“Nasıl iyi eğitilmiş bir ev hayvanı içinde bulunduğu karışıklık ne kadar büyük ve yeni davranış modelleri benimseme ihtiyacı ne kadar acil olursa olsun sahibine itaat ederse yine aynı şekilde iyi eğitilmiş bir akılcı da ustasının kendi kafasında yarattığı imgesine itaat edecek, öğrendiği argümantasyon standartlarına uyacak, kendisini içinde bulunduğu karışıklık ne kadar büyük olursa olsun bu standartlara bağlı kalacak ve "akıl sesi" olarak gördüğü şeyin aldığı eğitimin nedensel bir sonucundan [causa! after-effect] başka bir şey olmadığını bir türlü fark edemeyecektir. Kendini canı gönülden teslim etmeye hazır olduğu akla çağrının da siyasi bir manevradan başka bir şey olmadığını anlayamayacaktır.”¹⁸⁷

Filozofa göre, okullarda verilen eğitim aslında bir anlamda itaat süreciyle mümkün olacaktır. Feyerabend, kendi eğitim hayatı boyunca sürekli olarak bu duruma karşı olarak geçirmiştir. Eğitim aldığı noktada “akılcı” olarak nitelendirdiği bütün konuları aslında hayatının en önemli bilgileri olarak nitelendiren bir çocuğun ya da yetişkinin eğitim hayatı boyunca yapması gereken yegâne şey; o’na dayatılan sistemi büyük bir iştah ve büyük bir hayranlıkla kopyalaması hatta itaat etmesi beklenmektedir. Aslında bunlar yine gerekli propagandalar ya da türlü beyin yıkama seansları ile mümkün olacaktır. Hatta bu durum belli noktalarda sistemin kendi içerisinde bu geleneği sürdürecektir olan asker yetiştirme merkezi olarak nitelendirmek doğru olacaktır.

Aslında hâlihazırdaki sürecin gençlerin ufkunu daraltan da bir süreç olduğu da söylenebilir öyle ki; çocukların zorunlu eğitim boyunca gördükleri eğitimin sonunda konuştukları dil kendi fikirleri gibi konuşacaklardır. Belli bir noktadan sonra bu durum bir takım ideolojilere evirilmektedir, imgelemde ve oldukça soyut düzeyde, bünyesinde farklı ideolojiler barındıran farklı

¹⁸⁶ Serdar Saygılı, *Paul Karl Feyerabend’in Bilim Anlayışı*, ss.262-263.

¹⁸⁷ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.41.

dillerin telkinlerinin ne tür sonuçlar ile karşılaştıracağını görmek isteyebilirler. Belli bir noktadan sonra bağlı oldukları ideolojileri de değiştirmek isteyebiliriz ancak nasıl bir değişiklik ile karşılaştırmak çok zor olacaktır. Tüm bunların dışında ufku daraltan en net durum, onların tanımladığı sınırlar içinde kaldığımız sürece şaşırtıcı ve etkileyici keşiften sürekli olarak mahrum kalacağız demektir.¹⁸⁸ Bu durumu dayatan yani sistem içerisinde çocukların ve gençlerin zihinlerine bir şeyler yerleştiren entelektüellerin yazmış olduğu birtakım kitaplar bulunmaktadır. Bu kitaplar;

“Bu kaygıyı paylaşıyorum. Cahil ve yetersiz kitaplar pazarı işgal etti. Tuhaf ve gizemli terimlerle dolu laf kalabalıkları derin içgörülerini ifade ettiklerini iddia ediyor; beyinsiz, karakersiz, hatta en ufak bir entelektüel ve duygusal özgünlük, herhangi bir üslup parıltısı taşımayan "uzmanlar" bize durumumuz ve onu iyileştirme yöntemleri hakkında bilgi veriyorlar ve bunlar sadece onların ne mal olduğunu bilen bizlere vaaz vermiyorlar; çocuklarımızın üzerine salınıyor ve onları kendi entelektüel sefaletlerine sürüklemelerine izin veriliyor.”¹⁸⁹

Böyle bir durumun yaratacağı en büyük problem, kendi entelektüel sefaletini dayatan uzmanlar gençleri kendi sefaletlerinin içerisinde çekebilmektedir. Bu durum yine var olan eğitim sistemi içerisinde devam eden süreçlerde olmaktadır. Uzmanlar kendi akılsallıklarını dayatmaya devam ettikleri sürece kendilerine benzeyen süreci devam ettireceklerdir zira kendi arzuladıkları süreçte aslında bu durumu destekler niteliktedir.

Aslında bu gibi durumların tamamı nesnellik, monist yapı, bilimin yegâneleği gibi durumlara atıfta bulunmaktadır. Sürecin en başından en sonuna kadar eğitim alan tüm bireylerin bu yöntemlerin öğretilmesi amaçlanan sistemin ta kendisi olduğudur. Bu sistem kendi içerisinde dayatmaların devamı niteliğindedir.

“Tüm bunlar şüphesiz, bilim adamlarının eğitimdeki hâkimiyetine ve günün mönüsündeki miti "tek doğru yöntem" ve "hakikat" olarak öğretmesine son vermemiz gerektiği anlamına geliyor. Bilimle uzlaşma,

¹⁸⁸ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, ss.86-87.

¹⁸⁹ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.204.

bilimin ölçütleriyle uyum içinde çalışma kararı, inceleme ve seçimin sonucu olmalıdır, özel bir çocuk yetiştirme yönteminin değil.”¹⁹⁰

Feyerabend, bilginin ilerlemesi için “birçok yerde zihinlerin öldürülmesi” anlamına geliyordu, gibi bir fikri bulunmaktadır. Tam olarak bu noktada filozofun ‘insancıl bilim’ kavramından bahsetmek yerinde bir durum olacaktır. Bilim nihai olarak insanlar için üretilmiş ve dolaylı olarak da insan hayatındaki diğer canlılara da etki etmektedir ancak tüm bunlardan bağımsız olarak insan ve insanlık için var olan bir kavramdır. “Feyerabend, bilime yönelik eleştirilerde sebebini de yine insani bir gerekçe ile açıklamaktadır. Feyerabend, “Bir tek bilimsel buluşun oluşmasına katkısı olmamış, bilimle aynı adı paylaşıp başka hiçbir şeyini paylaşmayan bilim felsefesi gibi ‘piç bir konuyla’, felsefenin bu saldırgan dalıyla uğraşmasının gerekçesini, ‘daha insancıl’ bir bilim görüşü ortaya koymak” olarak açıklamaktadır.¹⁹¹ Bilim, bu anlamıyla insancıl bir görüntü vermemektedir; daha insancıl olması gerektiğini düşünen Feyerabend;

*“Bilim esasen anarşist bir teşebbüstür: kuramsal anarşizm yasa ve düzen öngören alternatiflerinden daha insancıldır ve ilerlemeyi daha çok teşvik eder.”*¹⁹²

Feyerabend, eğitim içerisinde de bir eşitlik olması gerekliliğine temas etmektedir. Eşitlik adı altında farklı kültürlerden eğitim almaya gelen öğrencilerin almış olduğu eğitimlerin doğru eğitimler olmadığına dikkat çekmektedir zira, Saygılı’ya göre üniversite ve liselerde verilen eğitim işlenen bir cinayettir.¹⁹³ Tüm bu süreçlerin alınan eğitimlerin nihai bir yansıması olacaktır. Feyerabend’e göre; insan zihni birçok yönden sınırlıdır. Çocukluk yıllarından erişkinliğe gelene kadar birtakım süreçlerden geçer, herhangi bir hayvan eğitimi daha önce belirtilen gibi bu eğitimlerin yanında

¹⁹⁰ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, ss.205-206.

¹⁹¹ Turan, *Karl R. Popper, Thomas S. Kuhn ve Paul K. Feyerabend’in Bilgi Kuramlarında Bilim Eleştirisi*, s.67.

¹⁹² Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.26.

¹⁹³ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend’in Bilim Anlayışı*, s.263.

zayıf kalacaktır. Derslere giren uzmanlar zaten birçok yönden eksik ve bilgisizdiler ve bu durumu karşılarındaki çocuklardan çıkartmaya çalışmaktadırlar. Onların yegâne görevi kendileri gibi miskin ve aptal bir nesil yetiştirmektir. Tüm bunların sonucu olarak; ömürlerinin geri kalanında kendi arayışı içinde olan köleler olacaktır.¹⁹⁴

Burada temas edilen konu aslında kendini gerçekleştirme ilkesiyle çıkılan yolda kendini aramaktan öteye geçememe dönemine evirilen bir sürece işaret etmektedir. Böyle bir nesil kendi içerisindeki savaşlar ile mücadele etmeye çalışan, zihni kirlenmiş ancak temizleyemeyen nesillerin yetişmesine olanak sağlayacaktır. Evet, her uzman her öğrencide aynı tesiri bırakmayacaktır, eğitimin belli bir kısmı da bireysel süreçle devam eder ancak bundan sonraki süreç kendini gerçekleştirme evresi için yeterli bir süreç olamayacaktır.

*“Çalışmalarını ilerlettikçe, “düşünce sorumluluğunun” aslında perspektif yoksunluğu, “profesyonel yeteneğin” aslında cehalet, “akademikliğin” de zihinsel kabızlık demek olduğunu görürler.”*¹⁹⁵

Tek ve yegâne yöntem arayışında olan bilimin, sürecin sonuna gelindiğinde insani açıdan da bir tek tipleşme sürecine işaret etmesi kaçınılmaz bir son olarak ortaya çıkmaktadır. Aslında eğitim yuvalarında verilen eğitimlerin temel mahiyetlerinin bu olduğu da apaçık bir şekilde ortadadır. “İnsanları tek tip bireylere dönüştüren ve insani erdemlerin çoğunu yok eden tek tip eğitimin bir baskıcı araç olduğunu düşünen Feyerabend’e göre, insan böyle bir eğitim neticesinde doğru ile yanlış, iyi ile kötü arasında özgür bir seçim yapamayan makinalara dönüşmektedir.”¹⁹⁶

Feyerabend’e göre eğitim, insanları eğitilmekten koruyan bir faktör...¹⁹⁷ olarak ön plana çıkar. Zira eğitim kurumlarında verilen eğitimler

¹⁹⁴ Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, s.240.

¹⁹⁵ Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, s.240.

¹⁹⁶ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend’in Bilim Anlayışı*, s.264.

¹⁹⁷ Feyerabend, *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi*, s.63.

aslında birtakım insanların, birtakım görüşlerini benimsetme ve bunun için sonsuz bir çaba harcamalarından başka bir şey değildir. Bunun yanı sıra, eğitimi ya da ‘doğru’ bir eğitim¹⁹⁸i yaşamın en önemli ve herkesin yararlanması gerektiği bir durum olarak görmektedir.

“On sekizinde ya da daha büyük biri başı sıkıştığında "Ne yapacağım?" diye sorar, bir okutmanın karşılık vermesini bekler, o "Kendi yolunu kendin bul" deyince de afillarsa, bu eğitim düzenimizin insanları nasıl kuzuya, aydınları, öğretmenleri falan da nasıl çoban köpeğine çevirdiğini gösterir.”¹⁹⁹

Filozofa göre böyle bir karanlıktan çıkmanın yegâne yolu, insanın kendisini bilgilendirmesidir. İnsan, şahsi eğitimlerini tamamlamadığı sürece belli bir sistem altında bir şeyleri öğrendiğini sanarak ‘eğitimin ona sunduğu hayal âleminde’ olması gerekenle olanın arasında sıkışıp gidecek bir hayat sürmeye devam edecektir. Evet, böylesi bir yaşam tercih edilebilir bir yaşam olarak ön plana çıkmamaktadır ancak çocukluk yıllarının getirmiş olduğu hayal âleminin körleşmesi ve hislerinin yok olması sonucunda yaşamını devam ettirme zorunluluğunda devam edecektir. Feyerabend, “günümüz okullarının bilim eğitimi ölçütleri doğrultusunda gençlerin yeterliliğini onaylayan mercilere dönüştüğün söyler.”²⁰⁰

Tüm bunlarla birlikte eğitimin amacı, kendisini gerçekleştirmekten aciz, var oluşunun nedenini bil(e)meyen varlıklar(!) yaratması isteğinden hâsıl olur. Uzmanların eğitimleri neticesinde öğrenciler modern köleler olarak nitelendirilebilirler. Batı biliminin burada eğitimi seçmesi rastlantısal bir durum değildir zira fikirlerine en çok etki edilebilecek olan grup henüz iyi eğitimle kötü eğitim birbirinden ayıramayan; hayata dair bilgisi kısıtlı olan çocuklar üstünde yapılmalıdır. Böyle bir durum belli noktalarda geleceği riske atmaktadır ancak iktidar değişmediği sürece batı bilimi amacına uygun

¹⁹⁸ Feyerabend, *Bilgi Üzerine Üç söyleşi*, s.64.

¹⁹⁹ Feyerabend, *Bilgi Üzerine Üç söyleşi*, s.89.

²⁰⁰ Saygılı, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Anlayışı*, s.267.

nesiller yetiştirmeye devam edebilecektir. Tüm bunların dışında İbn. Haldun'un düşüncesini yansıtan bir ifade olarak, "coğrafya kaderdir" sözüne temas etmek yerinde olacaktır. Haldun burada belirli tecrübeler ile yaşamını sürdüren insanların üstünde coğrafi durumların ve çeşitliliklerin durumunu aktarmıştır ancak Feyerabend ile tartışmak gerekirse batı bilim etkisi görüldüğü sürece coğrafya bağımsız bir etken olarak kalmaya devam edecektir gibi gözükmektedir. Nitekim Avrupa dışında kalan tüm bilimler üstündeki etkinliği düşünüldüğünde bu durumun coğrafyanın da çok üstünde bir durum olduğu açıkça görülmektedir.

4.2 Yönteme Karşı

Feyerabend'in en ilgi çekici konularından bir tanesi olan yöntem sorunu temelde epistemolojik anlamda batının monist yapısını eleştirmektedir. "Yönteme karşı" fikirlerini yine aynı isimle bir kitapta da birleştiren filozof, sabit ve ortak ölçüt iddiası olan bilim anlayışına tamamen karşı çıkmaktadır. Filozofa göre; "Bilim kurtuluş için asla tek yol değildir. Bilim eksikliklerle doludur, bu nedenle insanın çevresiyle başa çıkacağı en mükemmel yöntem de değildir. "Feyerabend'e göre bilimde, kılavuz olarak belirlendiği zaman daima yüksek statülü sonuçlar veren değişmez ve objektif bir yöntem hiçbir zaman var olmamıştır."²⁰¹ Çevresini anlamak için insan bilim dâhil her yolu kullanabilmelidir."²⁰² Filozofun *Yönteme Karşı* kitabını yazarken amacı düşünsel bir süreç olarak değil de insancıl bir arzu ile yazmıştır. İnsanlar tüm dünya üzerinde bilginin yaygınlaşmasından önce bir şekilde hayatlarını ilerlettiler ancak bilgi ve uygarlığın ilerlemesiyle Batı kendi yöntemlerini dayatmaya başladı ve insan zekâsının harikulade

²⁰¹ Alican Çınar, Türkiye'de Demokrasinin Bilimi ve Bilimin Demokrasisi: Celal Şengör'ün Feyerabend Kavrayışı Üzerine Eleştirel Bir Analiz, *Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, C. 1, S.1 (2018), s.77.

²⁰² Çelebi, Paul Feyerabend'in Bilim Felsefesinde Bilimin Değeri ve Bilimsel Yöntemin Belirlenmesi Sorunu, s.467.

ürünlerini hiç acımadan yok etmiştir.²⁰³ Böyle bir durum haliyle yerel gelişmişliği de yok etmiş oldu, geleneksel ürünlerin ‘neredeyse’ tamamı yok olmuştur. Bu geleneksel ürünler uzunca bir zamandan beri insanların hayatını kolaylaştıran ehemmiyetli bir ürünün meyveleriydi. Bunun akabinde kendi yöntemlerini dayatan batı bilimi ile ilgili olarak;

“Yani katı kurallarca bir arada tutulan ve belli bir ölçüde başarılı da olan bir gelenek yaratmak mümkündür. Ama diğer her şeyi dışlamak pahasına böyle bir geleneği desteklemek arzu edilir bir şey midir? Bilgiye müdahale hakkını toptan ona devredip diğer yöntemlerle elde edilen her sonucu ilk celsede ret mi emeliyiz? Ve bilim adamlarının böylesine dar bir şekilde tanımlanan geleneklerin sınırları içinde kaldıkları hiç görülmüş müdür? Elinizdeki denemede sormayı amaçladığım sorular bunlar ve bu sorulara yanıtım sert ve yüksek sesli bir HAYIR olacak.”²⁰⁴

Feyerabend’e göre değişmez bir yöntem arayışında bulunmak tarihsel süreçte birçok önemli güçlüklerle karşılaşmalarına olanak sağlayacaktır. Eğer insanlık tarihi daha öncede belirtilen kavramlar gibi ilerleyiş arzuluyorsa birtakım çizgilerin dışına çıkmak durumundadır. Tarihsel açıdan bakıldığı zaman da hep bu şekilde birtakım ilerlemeler olabilmıştır.²⁰⁵ Tarih boyunca birtakım ilerlemelerin temelinde birileri birilerinin düzeni içerisinde olanı sorgulama haline geçerek var olan düzlemde buluşlar yapmasıyla bilimler gelişebilmiştir. Zira tarih boyunca bilim insanları ya da mucitler sadece iktidar istemiyor ya da yasaklamış diye düşünüştünden, fikrinden ya da buluşundan vazgeçmemiştir. Bunun en net örneği Galileo olarak verilebilmektedir. Kendi bulunduğu dönemde kilisenin buyruklarını reddederek yoluna devam etmiştir. “Genel olarak *Kopernik Devrimi* özel olarak ise Galileo’nun çalışmaları kendi zamanlarında hâkim olan kuralları ihlal veya ihmal etmelerinin sonucu gerçekleşebilmiştir. Feyerabend bunların

²⁰³ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.24.

²⁰⁴ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.35

²⁰⁵ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, ss. 38-39.

birer istisna değil aksine zorunlu birer durum örnekleri oldukları hususunda ısrar eder.”²⁰⁶

Standart bilim anlayışı ya da nesnel bilim anlayışının temelde en büyük problemi ölçütlerin sonucunun da standart olacağı iddiasıdır. “Her bilimsel faaliyet kendi olaylarına ve sonuçlarına sahiptir. Teorileri yargılamak için ihtiyaç duyulan yöntemler, tüm durumlar için örnek oluşturmazlar.”²⁰⁷ Daha öncesinde bilhassa tutarlılık başlığı altında tartışılan kavram da, bilimin nesnel sonuçlarının olamayacağı durumu ön plana çıkarmaktadır. Burada coğrafi koşullardan, bireysel tecrübeler kadar birçok etken hâkimiyetini göstermektedir. Böyle bir durumda nesnel ölçüt ve nesne sonuç anlayışı yersiz bir arayış olarak ön plana çıkacaktır.

İcadı ve kısmi doğrulaması bugün bile güçlkle yapılabilecek olan Kopernikçi hipotezin durumu ele alındığında; yardımcı bilimler, atmosfer, teleskobun yapısının dışında gözün durumu vs. optik kanunları gibi durumlar dinamik kanunları kapsayan durumlar olarak ön plana çıkmaktadır. En önemlisi de, yardımcı bilimlerin bünyesinde, fiziksel nesneler ve algılar arasında basit bir ilişki koyutlayan bir idrak kuramı vardı. Bu haliyle çözümlenmemiş duyular barındırmasından kaynaklı olarak gelişmemiş yardımcı konular ile birlikte bu kuram tehlike altında olacaktır. Böyle bir durum içerisinde yöntembilime yeni bir gözle bakmaya zorlayan da kanıtların bu tarihsel karakterinden kaynaklanmaktadır. Yeni kuramı eski kurama entegre etme çabası ‘olgular’ tarafından yargılanıyor olması eski kozmolojiye uymuyor diye belli fikirleri saf dışı bırakması durumu bilim tarafından oldukça problemlidir. Bu konuya daha öncesinde değinilmişti

²⁰⁶ Çelik, *Feyerabend’de İnsan Özgürlüğü ve Bilim İlişkisi*, s.64.

²⁰⁷ Kısa, *Bilimde Rasyonalite ve Sınır Çizme Problemi Kuhn, Lakatos ve Feyerabend*, s. 89.

ancak derinlemesine tanımlayabilmek için; daha net ve daha adil bir sürecin yürütülmesi, bilimin daha da ilerlemesine olanak sağlayacaktır.²⁰⁸

“Yeni görüşlere bağlılığın argümanlardan farklı yollardan tesis edilmesi gerekeceği açıktır. Bu işin propaganda, duygu, ad hoc hipotezler ve bin bir türlü önyargılar gibi çeşitli akıldışı vasıta ve yöntemlere başvurularak halledilmesi gerekmektedir. İnancı sağlıklı "bilgiye" dönüştürecek yardımcı bilimleri, olguları, argümanları bulana kadar kör bir inançtan ibaret olan şeyi korumak için bu "akıldışı" yöntemlere ihtiyaç duyarız.”²⁰⁹

Batı biliminin yöntem konusundaki temel iddiası bilhassa ölçütlerin ve yöntemlerin evrensel tema içerisinde değerlendirilebilir olmasıdır. Böyle bir durum içerisinde Feyerabend’in temel düşüncesi evrensel bir ölçüt ya da evrensel bir yöntem anlayışının beyhude bir çaba olduğudur. Böyle bir durumun çeşitli durumlar ve tecrübelerin dışında bir de uygunluk durumlarının problemlerinden bahsetmiştir. *Anarşizm Üzerine Tezler* kitabında bahsettiği bu durum;

“Bilimsel yöntem” diye bir şey yoktur; bir araştırmanın temelinde yatan, bunun “bilimsel”, dolayısıyla da güvenilir olduğunu garanti eden hiçbir yöntem ya da kural yoktur. Her proje, her teori ve her yöntem kendi kriterlerine ve ilgili konunun ölçütlerine göre değerlendirilmelidir. Uygunluğun değişmez bir ölçütü olan evrensel ve sabit bir yöntem düşüncesi, dış koşulları dikkate almadan her uzunluğu ölçebilen bir ölçüm aracı bulunduğu düşüncesi kadar gerçeğe aykırı bir şeydir. Bilim adamları araştırma süreci içinde ölçütlerini yeni alanlara uydururlar, aynı şekilde teorilerini ve araçlarını da yeniler ve belki de tamamen tersine çevirirler.”²¹⁰

4.3 Ne Olsa Uyar İlkesi

Feyerabend’in ortaya attığı ‘ne olsa uyar’ ilkesi, kapsamı bakımından bir yöntem olarak değinmemek daha doğru olacaktır. İlkeye bakıldığında daha çok diğer bilim ölçütlerini ve yöntemlerini belirli noktalarda sınırlandırmaya çalışan bir süreç olarak değerlendirmek daha doğru

²⁰⁸ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, ss. 80-81.

²⁰⁹ Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s.150.

²¹⁰ Feyerabend, *Anarşizm Üzerine Tezler*, s.160.

olacaktır.²¹¹ Feyerabend'in terminolojisinde Ne Olsa Uyar ilkesine daha çok çoğulculuk kavramı üzerinden varıyoruz. Tekrar hatırlamak gerekirse monist görüşe karşı tek bir yöntem yerine birçok yöntemin kullanılması görüşüne dayanmaktadır. Feyerabend ise Ne Olsa Uyar kavramını şöyle değerlendiriyor;

*“O halde sabit bir yöntem veya sabit bir aklilik kuramı düşüncesi ziyadesiyle bön bir insan ve toplumsal çevre anlayışı üzerine kuruludur. Tarihin sağladığı zengin malzemeye bakan ve onu aşağılık içgüdülerini tatmin etmek ve şiddetli entelektüel güvenlik nöbetlerini açıklık, kesinlik, "nesnellik", "gerçek" gibi terimler altında didinmek için fakirleştirmeye yeminli olmayan herkes sonunda görecektir ki, tüm şartlar altında ve insani gelişmenin tüm evrelerinde savunulabilecek tek bir ilke vardır: ne olsa uyar”.*²¹²

‘Şiddetli entelektüel güvenlik nöbetleri’, özellikle burada kastettiği ‘uzmanlar’ ve ‘bir avuç entelektüel topluluklardır.’ Bilim tiranlığıdır²¹³, öğretileri veya yöntemlerini Ortaçağ dönemindeki sınırlamalar ve dayatmalar gibi günümüzde iktidarını pekiştirmek için bu sürece hala devam etmektedir. Entelektüellerin güvenlik nöbetlerinin sebebi bilimin iktidarının sarsılmasından ve bunun yıkılması korkusundan kaynaklı güvenlik korkularıdır. Tüm bunlardan hareketle bütün yöntemlere düşman mı olmalıyız sorusu akıllara gelmektedir; “Ne olsa uyar” sloganından bütün yöntemlere ya da teorilere düşman olunması gerektiği değil, tek bir yöntem ya da teoriye bağlı kalmanın bilim için iyi olmayacağı anlaşılmalıdır. Feyerabend'in anarşizminin yasakladığı tek şey bir teori ya da yönetime bağlı kalıp diğer teori ya da yöntemleri gözden kaçırmaktır.”²¹⁴ Bu tür bir gözden kaçırma ya da tek bir yönetime bağlı kalıp diğer yöntemleri kapı dışarı etmek bilimin üstüne eklenecek herhangi bir kuramı direkt olarak baskılamak anlamına gelmektedir. Böyle bir süreç bilimin yenilikçi yapısıyla

²¹¹ Yeniçırak, Paul Feyerabend ve Thomas Kuhn'da Bilgi Anlayışı, s.43.

²¹² Feyerabend, *Yönteme Karşı*, s. 43.

²¹³ Paul Feyerabend ve Thomas Kuhn'da Bilgi Anlayışı, s.43.

²¹⁴ Saygın, Paul Karl Feyerabend'in Bilim Anlayışı, s.21.

uyuşmasından öte uzmanları tasdik etme yönteminden öteye gitmeyecektir. Evet, belli noktalarda uzmanları tasdik etmek gerekebilir ancak bunu devamlı hale getirmek bilimi yerinde saydırmaktan başka bir sürece götüremeyecektir.

Bilimin temel sloganı ilerlemedir, bu ilerleme ‘bazı durumlara’ veya ‘değişkenlerden’ bağımsız olarak sürekli olmalıdır. Bu şekliyle bilimin ilerleyişinin önüne engel olmayan tek ilke ‘Ne Olsa Uyar’ İlkesidir.²¹⁵

Laiklik benzeri bir görüşü savunan Feyerabend, devletin bilim üstündeki çıkarıcı elini çekmesi gerektiğini düşünmektedir. Aksi durumlarda bilim insan için bilim modeli saf dışı kalacak; yönetime geçen her insan süreci kendi istediği şekilde kullanacaktır. Aslında bir anlamda bilim gelişmenin amacı değil, aracı haline gelecektir. Böyle bir durum içerisinde tekrardan değinmek gereklidir ki; metodolojik çoğulculuk kavramı burada devreye girmektedir. Monist bilime karşı birçok yöntemin kullanılması gerekliliği.²¹⁶ Atlamamak gereklidir ki, Ne Olsa Uyar ilkesi bağlamında bilim, birçok öğretilerden sadece bir tanesidir. Bu anlamıyla bilime ekstra bir değer ya da önem atfedecek herhangi bir süreç ya da ekstra kıymeti yoktur. Bilim, tek başına alındığında ve ekstra değer görmediğinde, birtakım güçler tarafından şişirilmediği sürece gelişimsel açıdan değeri daha da artacak, süreç içinde insan için bilim anlayışına geri dönecektir. Feyerabend, tüm bunlara olanak sağlayacak tek bir ilke olarak Ne Olsa Uyar ilkesini işaret etmektedir. Feyerabend; yöntemi, standartları savunan uzmanlar için;

“Bilimin bazı kuralları kabul eden ve onları hiçbir zaman ihlal etmeyen dalları olduğu yadsınmıyor. Ne de olsa, bir gelenek belirli beyin yıkama usulleriyle basmakalıplaştırılabilir ve bir kez basmakalıplaştı mı değişmez ilkeler içerecektir. Ben, basmakalıp geleneklere çok sık rastlanmadığını ve bunların devrim zamanlarında ortadan kalkacağını düşünüyorum. Ayrıca basmakalıp geleneklerin,

²¹⁵ Cemal Güzel, *Karl Popper, Imre Lakatos ve Paul Feyerabend’de Bilim Kavramı ve Rasyonaliteler Sorunu*, s.86.

²¹⁶ Ali Dikili, *Eleştirel Yönetim Çalışmaları Ana Akım Yönetim Çalışmalarının Yönünü Değiştirebilir mi? , “İş, Güç” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, S.15, Nisan 2013, s. 58.

standartları incelemeden benimsediklerini ve onları incelemeyi hedefleyen herhangi bir çabanın derhal “ne olsa uyar” durumu yaratacağını söylüyorum”²¹⁷

Böyle bir durumda “Ne olsa uyar” ilkesinin ortaya çıkışı aslında dolaylı bir süreç değil zorunlu bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Devrim zamanında bilhassa standartları ve bilimsel gelenekler için gerekli incelemeleri yapmadan sadece benimseyenlerin “Ne olsa uyar” ilkesi ile ortadan kalkacağını iddia etmiştir.

Ne olsa uyar ilkesinin çalışma prensibi, bilginin elde edilme sürecinde araştırmacının sadece tek bir noktadan değil farklı bilgi alanlarından mümkün olduğunca yararlanmaktır. Bu süreçte edinilecek herhangi bir bilginin birçok kaynaktan araştırılmasını her ayrıntısıyla bir inceleme sürecinden geçmesi dikkat edilecek en önemli durumdur.

Bu bağlamda Ne olsa uyar ilkesi; Batı bilimi, propagandalar, tiran bir yönetim şekli, inanılmaz fonlanmalar ekseninde her geçen gün daha da güçlenen bilimsel ideolojinin daha da güçlenmesinin önüne geçmeye çalışan bir ilke olarak tanımlamak mümkün olacaktır. Bilimsel bilgi tek ve sarsılmaz bir bilgi türüdür anlayışı yerine birçok bilgi türünden sadece ‘bir tanesidir’ açıklamasını yapmaya çalışan bir ilkedir. Feyerabend bu ilkeyi ortaya atarken bunun ilerlemenin önüne geçmeyecek tek ilke yorumunu yapmasının sebebi bu durumdan ileri gelmektedir.

²¹⁷ Feyerabend, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, s.59.

SONUÇ

Epistemolojik Anarşist Feyerabend, doğduğu 1924 yılından öldüğü 1994 yılına kadar çok sert eleştirilere maruz kalmıştır. Filozofa yapılan eleştiriler öldükten sonra da devam etmiştir. Yaşadığı dönemde kendisinin yapmış olduğu eleştiriler geniş çevrelerce okunmuştur. Bu haliyle bakıldığında ölümünden otuz yıl geçmiş bir filozof arkasından hala çokça yorum ve eleştiriler almaktadır. Feyerabend'in amacı bilime ve bilimsellik sürecine “yeni” bir nefes getirmektir. Filozofun iddiasında bulunduğu şey bilimsellik sürecinde dogmatik ne gibi durumlar var ise saf dışı bırakmaktır. Bu durumu salt evrensellik algısı olarak değil de, yöntem, ölçüt, koşul vb. durumlar da değerlendirilebilmektedir.

Gelişen Dünya'da teknoloji ve bilim bundan bir asır öncesindeki süreçle aynı değildir, Feyerabend'in yaşadığı dönem göz önünde bulundurulduğunda Batı Bilimi kavramı bugünlerde ne gibi durumlara ve süreçlere evrilmiştir? Bunun yorumu bilim felsefesi çerçevesinde bu süreci takip eden insanlarca yorumlanmaktadır. Ancak sosyal medyanın, konsol oyunlarının ya da çeşitli uygulamaların insan hayatındaki yeri oldukça tartışmalı bir süreç olarak devam etmektedir. Bundan yüz yıl öncesinde bu gibi durumlar ve problemler göz önünde değildi. Aslında yıllar geçtikçe gelişen bilim insanlara çeşitli problemler ile birlikte geri dönmektedir.

Filozofun “Özgür Toplum” çıkışı paralelinde bugün bir değerlendirme yapıldığında Özgür insan modeli ne gibi bir sürece evrilmiştir? Filozofun Özgür toplumdan kastı, bilimsellik çerçevesi içerisinde tüm dayatmaların kaldırılmasıdır. Özgür toplum, bilimsellik sürecinin ortadan kalkmasıyla ortaya çıkacaktır. Böyle bir toplum filozofun hayalî bir süreci olarak değerlendirilebilir ancak özgürlük istenilen bir süreç değil, elde edilen bir süreçtir. Filozofun bilime karşı yapmış olduğu bu çıkış bir bakıma elde edebileceği bir süreci istemesinden kaynaklanmaktaydı. Özgür insan, yine özgür toplumun bir ferdidir. Bugün özgür insan bilimsellik veya akılsallık

süreciyle hala tartışma içerisinde. İnsan, keşfetme arzusunu birçok yönden kaybetmiş olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etken günümüzde kırılmış olarak ortaya çıkmış olsa da bu özgürlük istencinden değil, birtakım bağımlılıklar neticesinde ortaya çıkmaktadır. Feyerabend, bilimsel süreçte birçok yönden problem ortaya atmıştır, keşfetme güdüsünü kaybeden insan belli bir zaman sonra filozofa göre bilimsel dogmatizm ile karşılaşmıştır.

Filozof, dogmalarla olan temasından hareketle devamlı olarak Ortaçağ döneminin dinsel öğeleriyle süreci anlatmaya çalışmaktaydı. Bilimsel sürecin özellikle kendi yaşadığı dönemde Katolik kilisesinin yöntemlerine benzetmekteydi. Özellikle bu sürecin sonuç kısmından hareketle bilim ve bilimsellik süreçleri kendi içerisinde anarşizm isteyen bir filozof ile değerlendirildiğinde anlamı itibarıyla çeşitli yorumlamalara neden olabilmektedir. “Epistemolojik anarşizm” kavramı bilimselliği yeniden tesis etmek amacındaydı. Filozof kendisini her ne kadar anarşist olarak nitelendirmese de aslında süreci oldukça anarşist bir sürece evrilmiştir. Bu tutum kendi dışında gelişen bir süreç olarak ortaya çıkmış ancak süreç içerisinde anarşizm etiketini kaldırmaya da çok niyetli bir tavır sergilememiştir. Bilim kendi üretimleri içerisinde çoğu zaman olumlu ürünler ortaya çıkarmış olsa da bazı ürettiği ürünler insan hayatını kolaylaştırmaktan çok insan hayatını yok etme derdindedir. Böyle bir sürecin içerisinde bilimin üretimlerini tümüyle reddetmek ve salt anarşizm vurgusuyla üzerine gelmek tartışmalı bir sürece temas etmektedir. İnsanların Feyerabend’e olan eleştirilerinin sebeplerinden bir tanesi de algı olarak anarşizm kavramının korku temelli bir sürecinin olmasıdır. Çoğu kez insanlar bilim ile anarşizmi aynı sürecin içerisinde görememekte ve anarşizmi siyasal türeviyle karşılaştırmaktadır. Feyerabend’in anlatmaya çalıştığı meselenin aslında süreç içerisinde en büyük problemlerinden ve reddedilmesinin temel kaynağı olarak gösterilebilmektedir.

Filozof eserlerinde bilimsel süreci tümüyle reddetmek amacıyla olmadığını sıkça ifade etmektedir ancak yorumlamaları okurları tarafından

aynı karşılığı bulamamaktadır. Popper gibi bir filozofla karşı karşıya getirildiğinde Popperci bilim çevrelerinin Feyerabend üzerine büyük eleştirileri olmuştur. Celal Şengör, Feyerabend'in düşünceleri hakkında “zırva” demiştir. Burada Şengör'ün yorumuna yer verilmesi yaşadığımız coğrafya da bilimle münasebet içerisinde olan Popper sevgisiyle tanınan ve en önemlisi yaşayan biri olarak bu şekilde düşünmesidir. Kümülatif ilerleyen felsefenin bir alt dalı olan bilim felsefesi bağlamında süreç eleştirilerin hala devam edeceğini göstermektedir.

Bilimsel özgürlük ya da özgür toplum inşası nasıl ilerlemelidir? Feyerabend'e göre, Galileo ya da kil bu bağlam tarafından ele alındığında iki filozofta bulundukları dönemin şartlarında, o şartları kabul etmemişlerdir. Bilimsel sürece bakıldığında sürekli olarak birtakım insanlar bazı durum ve şartlara başkaldırı niteliğinde karşı çıkmışlardır. Ancak günümüzde bilimle temas içerisinde olan insanların buluşları ya da bilimsel süreçleri bazı engellemelere tabi değildir. Özgür toplumun inşası sosyolojik bir araştırma ve özel alan gerektirir ancak bilimsel özgürlük belli noktalarda sağlanmış gibi görünmektedir. Bilim çalışmak isteyen insanlar bir şekilde verilen imkânlar dâhilinde bunu gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Kadın ya da erkek eşitliği konusu aslında kendi içerisinde farklı toplumsal cinsiyet meselelerine temas etmektedir ancak bilimle uğraşmak isteyen ya da bilimi gaye edinen insanlar bir şekilde camia içerisinde kendilerine yer bulabilmektedir. Feyerabend'in buradaki kaygısı biraz daha Batı Bilimi dâhilinde olan bir kaygıdır. Bu kaygı ele alındığında Batı'nın bazı alanlarda üstün durumda olduğu kabul edilebilir bir durumdur. Hatta bazı noktalarda bazı toplumları tahakkümü altında bıraktığı da ortadadır. Bu süreç coğrafi keşiflerin başlaması ve gücün Ortadoğu güdümünden çıkıp Batı eksenine kayması ile ilişkilendirilebilir. Ancak bu durum gelişen teknoloji ile ilişkilendirilmelidir. Bu bağlamda Feyerabend'e göre “uygarlık” tanımı yapıldığında akla sadece Batı gelmemelidir. Bütün toplumların inancı, yöntemi ve süreci değerlendirilmesi mümkün olmalıdır. Gelişen teknoloji ile en iyi uyumu yakalayan toplumlar

dönem dönem güç dengelerini ele geçirebilmektedirler. Aslında bu tutum toplumsal dengelerden de kaynaklanmaktadır.

Feyerabend'in iddiası bilimin içerisindeki monist yapıya alternatif olarak ürettiği "metodolojik çoğulculuk" ilkesiyle karşı çıkmaktadır. Feyerabend bu anlamda herhangi bir sınırlama ya da sınırlandırılmış bütün ölçütleri saf dışı etmeye çalışmaktadır. Bu anlamıyla bakıldığında Feyerabend'in çoğulculuk ilkesinde tek bir yöntem değil de, birçok yöntemin kullanılması gerekliliğidir. Bu anlamda Batı Biliminin saf dışı ettiği yerel yöntemlerde kullanılmalıdır. Bu durumu daha sonrasında "Ne Olsa Uyar" ilkesiyle geliştirmeye çalışmıştır. Bu ilke bağlamında sınırlandırıcı ya da herhangi bir ölçütü tek başına kabul ettirebilecek herhangi bir ölçüt bulunmamaktadır.

Sonuç olarak Feyerabend, değişen Dünya düzleminde süreci sadece Batı ekseninde değerlendirmenin birtakım yanlış değerlendirmelere evirileceğini iddia etmiştir. Tüm bilimsel süreci sadece Batı'ya mal etmenin diğer toplumlara bir anlamda haksızlık olduğunu dile getirmeye çalışmıştır. Bilimi sadece nesnel yargılardan ibaret olan bir sürece değil astroloji, metafizik gibi durumlarla da açıklamaya çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- ARİSTOTELES, *Politika*, çev. Mete Tunçay, İstanbul: Remzi Kitabevi
- BOETIE, Tienne de La, *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, çev. Mehmet Ali Ağaoğulları, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2011
- CEVİZCİ, Ahmet, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Say Yayınları, 2021
- Çelebi, Vedat, Paul Feyerabend'in Bilim Felsefesinde Bilimin Değeri ve Bilimsel Yöntemin Belirlenmesi Sorunu, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.16 (2016)
- ÇELİK, Şaban, Paul K. Feyerabend'de İnsan Özgürlüğü ve Bilim İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 412204)
- ÇINAR, Alican, Türkiye'de Demokrasinin Bilimi ve Bilimin Demokrasisi: Celal Şengör'ün Feyerabend Kavrayışı Üzerine Eleştirel Bir Analiz, *Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*, C. 1, S.1 (2018)
- DAŞTAN, Uğur, Anarşist Galileo: Feyerabend'in Galileo Yorumu, *Felsefe Dünyası Dergisi*, S. 75
- DUDAKLI, Ali Haydar, *Paul K. Feyerabend'de Bilim, Teknoloji Ve İnsan Özgürlüğü* (Yüksek Lisans Tezi), Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 512475)
- FEYERABEND, Paul, *Anarşizm Üzerine Tezler*, çev. Ekrem Altınsöz, İstanbul, Öteki Yayınevi, 2007
- FEYERABEND, Paul, *Bilgi Üzerine Üç Söyleşi*, çev. Cemal Güzel, Levent Kavas, İstanbul: Metis Yayınları, 2020
- FEYERABEND, Paul, *Özgür Bir Toplumda Bilim*, çev. Ahmet Kardam, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017

FEYERABEND, Paul, *Vakit Öldürmek: Paul Karl Feyerabend'in Otobiyografisi*, çev. Nedim Çatlı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1997

FEYERABEND, Paul, *Yönteme Karşı*, çev. Ertuğrul Başer, İstanbul: Ayrıntı Yayınları

GORHAM, Geoffrey, *Bilim Felsefesi*, çev. Gülsüm Esen, İstanbul: Babil Kitap, 2022

GÜVEN, Özge, *Karl Popper ve Paul Feyerabend'in Bilimsel Yöntem Anlayışlarında Akıl ve Özne Sorunu* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2018, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.532271)

GÜZEL, Cemal, *Karl Popper, Imre Lakatos ve Paul Feyerabend'de Bilim Kavramı ve Rasyonaliteler Sorunu* (Doktora Tezi) Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 30888)

KEMALOĞLU, Öznur Selen, *Paul Feyerabend'in Bilim Anlayışlarına Eleştirileri* (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 722452)

KISA, Gülse, *Bilimde Rasyonalite ve Sınır Çizme Problemi Kuhn, Lakatos ve Feyerabend* (Yüksek Lisans Tezi), Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 738581)

KUHN, Thomas, *Bilimsel Devrimlerin Yapısı*, çev. Nilüfer Kayaş, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1995

LAKATOS, Imre, MUSGRAVE, Alan, *Eleştiri ve bilginin gelişmesi*, Çev. Nur Küçük, İstanbul: İthaki Yayınları (2020)

OK, Bahar, *Post- Pozitivist Süreçte Paul Feyerabend'in Yeri* (Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 380058)

OKUTAN, Okan, *Thomas Kuhn ve Paul Feyerabend'in Görüşleri Çerçevesinde Bilimsel Görecilik Anlayışı ve Bu Anlayışa Yönelik Eleştiriler* (Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 599634)

ÖZSOY, Seda, Popper ve Kuhn Arasında: Imre Lakatos ve Bilimsel Metodoloji İçin Yeni Bir Öneri, *KAYGI*, S.30 (2018)

POPPER, Karl R, *Bilimsel Araştırmanın Mantığı*, çev. İlknur Aka, İbrahim Turan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003

POPPER, Karl R, Sağduyu filozofu Popper, der.-çev. Cemal Güzel, Ankara: Bilim Sanat Yayınları, 1998

SAYGILI, Serdar, *Paul Karl Feyerabend'de Yöntemsel Çoğulcu Eğitim Anlayışı* (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2008, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 239030)

SAYGILI, Serdar, *Paul Karl Feyerabend'in Bilim Felsefesi* (Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 397646)

SAYGIN, Arda Umut, Paul Karl Feyerabend'in Bilim Anlayışı, *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, C 1, S. 1, (2016)

TİMUÇİN, Afşar, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Bulut Yayınları, 2004

TURAN, Göksel, *Karl R. Popper, Thomas S. Kuhn ve Paul K. Feyerabend'in Bilgi Kuramlarında Bilim Eleştirisi* (Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir 2010, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 253891)

YEĞEN, Ceren, Feyerabend'in "Bilgi Üzerine Üç Söyleşi" İle "Özgür Bir Toplumda Bilim" Yapıtları Işığında Bilgi Sosyolojisi ve Bilim Üzerine Bir İnceleme, *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2, S. 2 (2014)

YENİÇİRAK, Hasan, Paul Feyerabend ve Thomas Kuhn'da Bilgi Anlayışı, II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı, II. Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bursa (6-8 Mayıs 2013), Bursa 2013

YILDIRIM, Cemal, *Bilim Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2020, s.19

YILDIRIM, Muzaffer, *Feyerabend'te Bilim-İktidar İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2021, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.660460)

YILDIZ, Mehmet Ali, *Bilimin Sınırını Belirleme Tartışmaları* (Doktora Tezi), İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No.770832)

YILMAZ, Adnan, *Feyerabend ve Anarşizm* (Yüksek Lisans Tezi), Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 726588)

YORULMAZ, İrfan, Özgür Bir Toplumda Bilim Kitabı Üzerine, *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 8 (2016)